

אש תמיד

השימוש בחשמל המיוצר בשבת

אש תמיד

השימוש בחשמל המיוצר בשבת

5.....הקדמה

6.....קיצור טענות האוסרים

מעשה שבת 6 * שליחות לעבירה 7 * חילול השם 7 * לפני עיור 7 *
מסייע ידי עוברי עבירה 7 * שמא ירבה 7 * השימוש בבתי כנסת 7

8.....ייצור החשמל בישראל

ייצור החשמל 8 * אופני ייצור החשמל 8 * השוני בין אופני היצור 9 *
הכנסה אוטומטית או ידנית 9 * ויסות הייצור עם הצריכה 10 * החשמל
העודף 10 * הפיקוד הארצי 10 * הבאת חומר הגלם 10 * הפעילות בשבת
10 * צמצום חילול השבת 11

12.....ביסוס דברי המתירים

לימוד זכות 12

12.....מעשה שבת

איננו תופסים זאת כאיסור מן הדין 12 * איננו סומכים על נאמנות חברת
החשמל 12 * המיתוג אינו קשור בהכרח לריבוי הצריכה 13 * הובלת הפחם
בטרקטור 13 * השולה דגים עם התינוק 14 * אין כוונתו להצלה 17 *
אין להעדיף עובדים יהודים 18 * אי העסקת נכרים 19 * נחיצות החשמל
20 * סיכום תשובת הגרשז"א זצ"ל 21 * אגרות משה 24 * השינוי בעקבות
האוטומציה 24 * כיבוי והדלקה לצורך חסכון 25 * מהקנס ניזוק מי שלא
ראוי להקנס 27 * דעת החזו"א 27

27.....שמא ירבה

גזירת שמא ירבה 27 * השוחט לחולה 27

30.....לפני עיור

הקדמה 30 * שני עברי הנדר 33 * דוקא כשמכשיל באיסור 34 * 35 *
לפני עיור על תוספת האיסורים 35 * אם ניתן רק להשיג את האיסור מאחרים
35 * אין לתלות בהיתר רחוק 36 * לעורר את הרצון לחטוא 37 * איסור
הנעשה מחמת כמה אנשים 49 * לפני דלפני 51 * עשיית דבר הרשות 54
* דעת מרן הגר"ק שליט"א 55 * דעת מרן הגרשז"א זצ"ל 55 * שיטת
האג"מ 57 * האם בשימוש בחשמל מכשיל בעבירה 58 * הנחת היסוד 59
* האם כל שימוש משפיע ישירות על הייצור 59 * סיכום חשש לפני עיור
בשימוש בחשמל 61

62.....מסייע ידי עוברי עבירה

הקדמה 62 * מקורות איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' 62 * נחלקו אם יש

איסור לסייע * 62 * חילוק בין ישראל למומר * 63 * להרבות איסור * 64 *
חילוק באם יש לתלות בהיתר * 64 * חילוק בין סיוע בשעת העבירה או שלא
בשעת העבירה * 65 * סיכום איסור מסייע ידי עובדי עבירה * 66 * איסור
מסייע בנידון החשמל * 67

68.....שליחות לעבירה

חברת החשמל איננה שליחה של הצרכן * 68 * אין אפשרות לסנן את
המשתמשים * 69 * האם יש לו עניין בחילול השבת * 69

70.....חילול השם

חילול השם בהנאה מעבירה * 70 * למי מתייחס חילול השם * 71 * חילול השם
תלוי במדת ההכרח * 71 * דעת הגרשז"א * 72 * האם בזמננו חמור יותר * 73
* דעת האגרות משה * 73 * לאיזו רמה של חילול השם נוהגים לחוש * 73 *
'כבוד השם' שונה מאדם לאדם * 74

75.....תאורת בית כנסת

האם תאורת בית כנסת חמורה יותר * 75 * נר שתרם מומר * 75 * שימוש בנר
מאוס * 76 * היה מקום לאסור גם במוצ"ש * 77

77.....חומרא והשלכותיה

חומרא או דין * 77 * אין לחייב חומרא * 78 * יש לשקול את מחיר החומרא * 79
* חשש 'אמירה לנכרי' בשל הפעלת הגנרטורים * 79 * למנוע נזק לשכנים
מחמת הגנרטורים * 80 * שלום בית * 80 * לחתור לפתרון חילולי השבת * 80
* הקושי הכלכלי במימון חשמל כשר * 81

82.....סיכום החוברת

85.....תשובות הפוסקים

85.....תשובות מן הגרשז"א זצ"ל

89.....קהילות יעקב

91.....שו"ת הר צבי

93.....שו"ת אבן ישראל

94.....שו"ת אגרות משה

95.....שבות יצחק

הקדמה

בתקופתנו לא זכינו, והחשמל מיוצר בארץ ישראל תוך חילולי שבת גמורים, כדי להשאיר 'אש תמיד' הדולקת כ"ד שעות ביממה במשך שבעת ימי השבוע; חילולי השבת נעשים הן בהולכת הפחם באמצעות טרקטורים מהערמות עד למקום שממנו העגורן מביאם לטחינתם ומשם נכנסים לתנורים, הן בהפעלת המבערים המחממים את המים ההופכים לקיטור המניע את הטורבינות המייצרות חשמל, הן במיתוג בכיבוי והבערת המבערים כדי לתאם את כמות החשמל המיוצר עם הצריכה הנוספת והפוחתת בכל רגע לפי השתמשות הצרכנים, הן בתיאום בין תחנות הייצור כדי לייצר חשמל בהתאמה לצרכים המשתנים, הן במערך התחזוקה השוטפת והאקראית, והן במערך המענה לציבור.

פוסקים רבים **אסרו את השימוש בחשמל בשבת** למי שאינו נצרך לו לפיקו"נ, חלקם אסרו מדאורייתא, חלקם מדרבנן, חלקם כחומרא, ויש שלא אסרו את השימוש בחשמל בשבת.

במאמר זה יתבארו הצדדים ההלכתיים השונים, כפי הבנת דברי אחד מחשובי הפוסקים בארץ, עם הערות והוספות העורך לעניות דעתו בלבד.

יש להדגיש שהגם שבמאמר יובאו הצדדים המקילים בזה - אולם ודאי שראוי להחמיר בזה, ולא באנו לקרר חלילה את המוסרים נפשם על מצוה זו, ובודאי ששכרם רב עד לשמים, ואמרו גדולי הדור שהוצאותיהם יוחזרו להם [מן הסתם הסתמכו על הגמ' (ביצה ט"ז). 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו... חוץ מהוצאת שבתות... אם הוסיף מוסיפין לו'], אלא שבאנו **ללמד זכות** על המשתמשים בחשמל בשבת - הסוברים שאין כאן איסור מן הדין אלא רק חומרא ראוי, שהרי רוב שומרי המצוות ומכללם רבנים גדולים אדמו"רים וגדולי פוסקי ספרד - נהגו בזה היתר למעשה. כמו כן, במקום של צורך מרובה או באופן עראי - **יש חשיבות לדעת מה אסור מעיקר הדין, ומה חומרא, בהתאם להכרעת רב מוסמך** לכל אחד לפי מצבו וכדו'.

עוד יש להדגיש שמאמר זה איננו מיועד לפרסום או לשמש כהוראה למעשה, אלא רק לעיון בנושא, וודאי שקביעת ההלכה למעשה מסורה לגדולי הדור בלבד.

קיצור טענות האוסרים

הפוסקים האוסרים עוררו בעיקר על כמה חששות שיש בשימוש בחשמל המיוצר בשבת: על ההנאה ממעשה שבת, על השותפות בחילול השבת שנעשה ע"י 'שליחי' הצרכנים, ועל חילול השם, ובנוסף יש לדון באם יש כאן איסור לפני עיור, האם נחשב כ'מסייע ידי עובדי עבירה', האם יש לחוש משום 'שמא ירבה', באם יש חומרא יתירה בשימוש בחשמל בבתי כנסיות, ואם איסור השימוש בחשמל הוא חומרא - מה משקלה. מובא בזה תמצית טענות האוסרים:

מעשה שבת: מפורסם בשם כמה פוסקים שיש לאסור את החשמל המיוצר בשבת, כפי שכל דבר המיוצר בשבת במזיד נאסר לכולם לאותה שבת, ולמי שחילל שבת ולמי שחיללו עבורו - אסור לעולם; אף שבשם החזו"א מפורסם שחשש בשימוש בחשמל המיוצר בשבת משום חילול השם, ולא הביע דעתו בנושא מעשה שבת, מ"מ כתב בספר 'מעשה איש' (ח"א עמ' ק"ז): "רי"נ קופרשטוק שליט"א (ז"ל, מח"ס 'מאורות נתן' - בענין חשמל בשבת) שאל בשעתו את רבינו מדוע לא כתב לאסור ההשתמשות בחשמל בש"ק מפני איסור מעשה שבת, והשיב לו 'אם אגיד טעם אחר יבואו לחלוק ולהתווכח, אבל בזה אין אפשרות להתווכח'."

אף שייצור החשמל חייב להעשות כדי לספק את כל תצרוכת הצרכנים הזקוקים לו לצורך פיקו"ג, אולם בתהליך הייצור נעשות מלאכות מיותרות רבות - הן מלאכות שנצרכות לייצור החשמל אולם היו יכולות להיות מיותרות אם צרכני האיסור לא היו משתמשים בחשמל [כגון הבאת כמויות מרובות של פחם לתוך המסוע הגורם לטחינתם ולהבערתם], הן מלאכות מיותרות מצד ייצור החשמל שנעשות רק מטעם חסכון [כגון הבערת קומת מבערים נוספת בדוד קטן והפחתת קומת מבערים בדוד גדול בשעה שאין עומס חשמל], הן מלאכות הנעשות כדי לתאם את ייצור החשמל בין תחנות הייצור השונות כדי לחסוך בעלויות וכדי לקרב את הייצור לאזור שבו הצריכה גדלה, הן מלאכות המיועדות להקדים לשעה שבה הצריכה צפויה להשתנות, הן מלאכות שנעשות בשבת רק מחמת נוחות [כגון תחזוקה שוטפת המתוכננת לשבת - מכיון שצריכת החשמל בה מועטת יותר מבימי חול], והן מלאכות שכלל אינן חלק מייצור החשמל אלא מיועדות רק לתפעול חברת החשמל [מענה לציבור, הסעת העובדים, ועוד].

המלאכות שאינן קשורות לייצור החשמל - אינן יכולות לאסור את החשמל המיוצר, אולם הובלת הפחם מהערמות והבערת קומת מבערים נוספת כדי לאזן את הייצור עם הצריכה - הן מלאכות מיותרות שבכחן לאסור את החשמל המיוצר

בשבת, וכ"כ מרן הגרשז"א זצ"ל (מאורי אש השלם ב' שער ראשון, סוף סי' א') שאף שבזמנו רישום קריאת המונים החשמליים של תחנות הייצור השונות היה נצרך לתיאום הספקי התחנות השונות ובכך יכלו לתאם בין התחנות באופן המועיל יותר, והותר להם לרשום ע"י נכרי, אך כתב 'פשוט שאף אם עוברים ומחללים את השבת לכתוב כרגיל - איננו אוסר אותנו מלהשתמש בחשמל'.

שליחות לעבירה: טענו האוסרים שמי שמכונן מע"ש את התאורה, המזגן, המקרר, וכדו' בביתו - מכריז בזה שמעונין שייצרו עבורו חשמל בשבת, ובפרט שידוע שאם אספקת החשמל תפסק - ירגיש צער בלבו על מניעת התאורה, וכדו'; מאחר וברור שעובדי חברת החשמל מחללים שבת בתהליך הייצור - הרי שבצריכתו בשבת של חשמל זה **נעשה כשותף לחילול השבת**, וכביכול כופה את העובדים לחלל שבת עבורו, כלשון הגרשז"א זצ"ל 'בכך אנו כופים את הפועלים לחלל שבת'.

חילול השם: ידוע שדעת החזו"א היתה שיש לאסור את השימוש בחשמל המיוצר בשבת מחמת חילול השם, כמ"ש שהמשתמש מראה ח"ו "שאינו חס לכבוד שמים כיון שהוא שימוש ציבורי, והעובד בשבת הוא עושה במרד ר"ל, והנהנה ממעשיו מעיד ח"ו שאין לבו כואב על חילול שבת".

לפני עיור: בכמה ספרים כתבו שלאחר שהוברר שכל שימוש בחשמל גורם במישרין לריבוי מלאכות - יש בשימוש בחשמל בשבת משום 'לפני עיור' בכך שמכשיל את הפועלים בחילול שבת, וכתבו שהאיסור אפילו אם אותו מכשיר הופעל מע"ש.

מסייע ידי עוברי עבירה: עוד כתבו שגם באופנים שאין איסור לפני עיור, אולם קיים איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' דרבנן.

שמא ירבה: היו שכתבו שאף אם יש להתיר את החשמל מעיקר הדין מאחר ונוצר גם לצורך החולים - אך מ"מ דומה לגזירת חכמים שאם בישל לחולה - אסור לבריא שמא ירבה לבשל גם עבורו, וכ"ש כאן שבדאי מרבה גם עבור הבריא.

השימוש בבתי כנסת: היו שכתבו שחומרא יתירה יש בשימוש בחשמל בבתי כנסת, מכמה טעמים.

כעת תובא הקדמה על ייצור החשמל בישראל, ועל הייצור בשבת, ודיון ארוך בצדדים ההלכתיים.

ייצור החשמל בישראל

ייצור החשמל: כדי להבין מה ההשפעה על חילולי השבת של נורה הדולקת מע"ש או שנדלקת בשבת באמצעות שעות - יש להבין כיצד מייצרים את החשמל, ולהלן הסבר פשוט: **החשמל נוצר** כשמסובבים סליל מתכת בין שני קטבי מגנט [במהירות 3,000 סל"ד] - דבר הגורם לאלקטרונים לזרום, ונמצא שייצור החשמל צריך להתבסס על שימוש במקור כח שיסובב את הסליל.

אופני ייצור החשמל: הכח המסובב את הסליל יכול להיות רוח [כמו בשבשבות המייצרות את החשמל של רמת הגולן], נהר זורם [כמו בסכרים שעל נהרות], או כח הגוף [כמו בדינמו], אך כדי להפיק חשמל בכמות מסחרית נצרך בארץ מקור אנרגיה רציני יותר. מקורות האנרגיה הנוזליים כבנזין וסולר מסוגלים לסובב את הסליל

כשמוזרקים לתא אטום

ומתפוצצים בו מחמת

ניצוץ [בבנזין, כמו ברכב

פרטי] או מחמת הלחץ

[בסולר, וזהו 'מנוע דיזל'

המשמש לגנרטורים

השכונתיים ולתחנת החשמל

הראשונה [בירושלים] -

והפיצוץ **דוחף בוכנה**

לסיבוב

הסליל; מקורות

האנרגיה של גז טבעי,

אבני פחם, סולר ומזוט

[דלק כבד] - יכולים לשמש

להרתחת מים בדוד סגור

עד יצירת **קישור** המוזרם

בלחץ על טורבינות [כנפיים המחוברות לסליל המתכת - שמסתובבות מחמת

הקישור]; ב'דלק מטוסים' בסולר ובגז טבעי ניתן גם להשתמש להפעלת **טורבינת גז**,

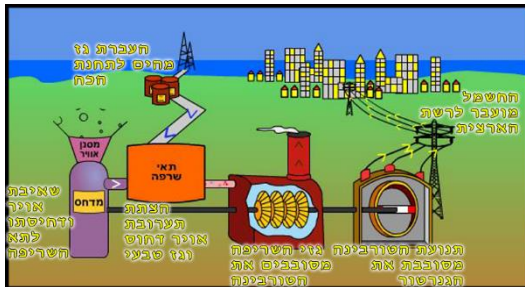
שבה הגז בוער כל הזמן, ובכך מתפשט, ופורץ, ומסובב את כנפי הטורבינה, בדומה

למנוע סילון של מטוס; כיום משתמשים גם בתחנות של 'מחזור משולב' - שבו שריפת הדלק יוצרת גז המשמש להנעת טורבינת גז, ואח"כ אותו גז משמש ליצירת קיטור שמפעיל טורבינה נוספת - וכך מנצלים טוב יותר אותה אנרגיה [וממילא החשמל המיוצר כך הוא זול, ופחות מזהם].

השוני בין אופני היצור: לכל אופן ייצור יתרונות וחסרונות: **בטורבינת קיטור** ניתן להפיק יותר אנרגיה מיחידת אנרגיה, אך הדרישה לקירור במים מחייבת היותו קרוב לים, ובשל זמן הכיבוי וההדלקה של דוודי הקיטור האורך כיומיים - לא מעשי לכבותם ולהדליקם מיידית כמענה לצרכים משתנים, ולכן כדי להגדיל או להפחית את כמות הקיטור המיוצר - רק מבעירים או מכבים חלק מ'קומות המבערים' המותקנות בדוודים; **טורבינת הגז התעשייתית** אינה דורשת קירור במים ולכן ניתן למקמה בכל מקום, ומאחר וניתן לכבותה ולהדליקה בתוך כשעתיים - היא מענה טוב כשיש צורך בשינוי מידי בכמות התפוקה, אלא שהפקת האנרגיה באמצעותה יקרה יותר [ו'טורבינת הגז הסילונית' המופעלת רק בסולר - נותנת מענה תוך כעשר דקות, אך הפעלתה יקרה עוד יותר, ולכן משמשת רק למקרים מיוחדים]^א.

הכנסה אוטומטית או ידנית: סולר וגז יכולים להיות מוכנסים למערכת **ללא יד**

הערות והוספות

אדם, אך אבני הפחם חייבות להיות מוכנסות לטחינה לאבק, ולאחר מכן לתנור; באשקלון הכנסת הפחם נעשית באמצעות 'עורם-פורק', אך בחדרה יש להכין ערמות של

תבור, צפית, אילת, עטרות, גזר, רמת חובב] או מחזור משולב [אלון תבור, חגיית, חיפה, גזר, אשכול, צפית, רמת חובב] באמצעות גז טבעי ובגיבוי סולר, או בטורבינות גז סילוניות באמצעות סולר [הר טוב, איתן, רעננה, קיסריה, חיפה, כנרת, חדרה, אשקלון, אשדוד, אילת].

^א **פירוט תחנות ייצור החשמל:** תחנות חדרה ואשקלון מייצרות קיטור מפחם ובגיבוי סולר ומזוט [ויש להן גם תחנות משנה של טורבינות גז], רידינג חיפה ואשדוד - הן תחנות קיטוריות המופעלות בגז טבעי ובגיבוי סולר ומזוט, ואילו התחנות הרחוקות מהחוף פועלות באמצעות טורבינות גז תעשיותיות [אלון

פחם באמצעות טרקטורים, ואז העגורן מכניס את הפחם ל'חלזון' המכניס את הפחם למטחנה.

יסוסת הייצור עם הצריכה: כדי לווסת את כמות החשמל המיוצרת עם הצריכה הנדרשת או הצפויה בלי לבזבז אנרגיה - מדליקים ומכבים 'קומות מבערים' בדוודי הקיטור, או מפעילים או מכבים טורבינות גז או מחזור משולב - ובכך משנים את כמות החשמל המיוצר.

החשמל העודף: את החשמל העודף בד"כ לא ניתן לאגור, ומכיון שלא ניתן לייצר חשמל בדיוק כפי הכמות הנצרכת - מפנים את העודף להדלקת נורות וכיו"ב, או לשאיבת מים ע"י 'המוביל הארצי' וחברת 'מקורות'.

הפיקוד הארצי: השליטה על ייצור החשמל הארצית נמצאת במוקד בחיפה - ששם מרכזים את הנתונים על צריכת החשמל באזורי הארץ השונים בזמן אמת, ואת הצפוי לזמן הקרוב לפי הנסיון - ומחליטים איזו תחנה להגביר ואיזו למעט בהתאם לשיקולי מחיר ההפקה בכל סוג תחנה [שהרי הפקת חשמל בסולר יקרה יותר מבפחם, ומאידך הפעלת טורבינה גדולה בתפוקה נמוכה - יקרה יותר], ובהתאם לקרבת התחנה לאזור הצריכה [כי החשמל נפסד מחמת המרחק], ועוד שיקולים, ושולחים הוראות הפעלה וכיבוי לתחנות השונות.

הבאת חומר הגלם: הפחם מובא באניות ונפרק בימי החול; באשקלון הוא מוסע עד הטחינה וההבערה באמצעות עורם-פורק אוטומטי, אך בחדרה יש צורך שטרקטורים יכינו ערמות כדי שהעגורן יכניס את הפחם ל'חלזון' המכניסו לטחינה והבערה; **הגז** בעבר היה מיובא ממצרים, אולם כיום מפיקים ומזקקים ומנקים אותו כבר באסדה, ומובילים אותו לתחנות החשמל סמוך ונראה לשימוש בו, ולא צוברים אותו מחשש לאסון בהתפוצצותו, ומובל בצנרת או במשאיות לתחנות הייצור השונות.

הפעילות בשבת: מרבית הפעולות הנחוצות להפקת החשמל נעשות גם בשבת: חלקן באופן ידני, וחלקן באופן אוטומטי בפיקוח ממוחשב; ובכללן **הפקת הגז וניקיו** באסדה, **הכנסת הפחם** למטחנה ומשם לתנורים [באשקלון באופן אוטומטי, ובחדרה באמצעות טרקטור, ולאחר שהפחם הוכנס לממגורה - בד"כ המשך הפעולה הוא אוטומטי - ובשנים האחרונות גם בחדרה הוא באופן אוטומטי], **הוספת והפחתת קומות מבערים או טורבינות הגז** [בפעמים רבות באופן אוטומטי, אפילו בתחנות הפחמיות, אך בתחנות המייצרות

באמצעות דלק נוזלי - חייבים התערבות אדם לאשר שהכל תקין לפני ההבערה, כי דלק נוזלי עלול יותר להתלקחות (מאחר ומגיע בלחץ בצינור בקוטר ארבע צול, וחייבים להביא אותו למצב של תרסיס)), **רישום** נתוני הצריכה מכל תחנות הייצור, **קבלת החלטות** אלו תחנות להגביר ואלו להפחית, **העברת ההוראות**, **רישומן וביצוען**, **ביקורות** כנגד תקלות, **תיקון תקלות** בהולכת החשמל לצרכנים, **מענה טלפוני** לציבור, ועוד.

צמצום חילול השבת: שיפורים רבים בשמירת השבת בתהליך ייצור החשמל כבר מיושמים בפועל, אלא שהשתיקה בזה חיונית להמשך הפעילות, ולכן לא ימסרו כאן פרטים בזה.

ביסוס דברי המתירים

לימוד זכות: מאחר ובפועל רוב שומרי השבת משתמשים בחשמל המיוצר בשבת, הן בשכונות שניתן להתחבר בהן לגנרטור, והן בשכונות שבהן אין אפשרות לגנרטור אלא רק לחשמל מצברים שבד"כ אינו מספק כמות חשמל מלאה לכל שימושי החשמל, ובפרט לא בר"ה הסמוך לשבת - חובה עלינו ללמד זכות על המשתמשים בחשמל שבת, ולבאר על מה סמכו.

עורך המאמר שמע מאחד מגדולי הפוסקים בארץ את דעתו בנידון, ולהלן הובאה דעתו לגבי כל אחד מהחששות, בתוספת דיון והערות.

מעשה שבת

השיב הרב שליט"א:

איננו תופסים זאת כאיסור מן הדין: אם היינו תופסים את איסור ההנאה מחשמל המיוצר בשבת כאיסור מן הדין - **היינו אוסרים להשתמש בחשמל גם במוצ"ש** לפני כלות הזמן 'בכדי שיעשה', כי אספקת חשמל סדירה מיד במוצ"ש חייבת להתבסס על מלאכות שנעשו בשבת [כי ייצור החשמל הרי מצריך סיבוב גנרטור, שמופעל על ידי קיטור, שמיצור ע"י מבערים הבוערים תחת דודים מים, וכדי לייצר את הקיטור נצרכת טמפרטורות מים מסויימת שאינה מושגת תוך דקות אלא תוך זמן רב, וייצור החשמל מיד במוצ"ש בהכרח מתבסס על הבערות שנעשו בשבת], ומאחר שגם המחמירים משתמשים בחשמל מיד במוצ"ש ובכך נהנים ממלאכת שבת שנעשתה במזיד - ע"כ שתופסים את איסור החשמל כחומרא ולא כאיסור מן הדין.

איננו סומכים על נאמנות חברת החשמל: היתר השימוש בחשמל בודאי **אינו יכול להתבסס על נאמנות** חברת החשמל לומר שכל ייצור החשמל נעשה באופן אוטומטי - כי אין הם נאמנים לומר כך [ואף שבתקופות מסויימות טענו כך כדי להטעות את הרבנים, אולם היום גם הם מודים בפה מלא שהמציאות היא שהחשמל מיוצר תוך חילול שבת, ובנוסף, הנסיון הוכיח שמה שהם מכנים 'אוטומטי' אינו אלא מערכת אוטומטית הדורשת לחיצת **כפתור**], אלא ע"כ שסומכים על כך שאף שאין הם נוהגים כראוי כי מרבים בחילול שבת שלא לצורך ואינם מעסיקים גוים, אך מכל מקום מלאכה זו צריכה להעשות כי אי אפשר לנתק שכונות מאספקת החשמל מתוך הנחה שלא יהיה בהן חולה של פיקו"נ, ובודאי שאי אפשר לנתק מחנות צבא, בתי חולים, בתי אבות, וכדו' מאספקת

החשמל, ומאחר והמלאכה צריכה להעשות - מותר אף להנות ממנה.

הוספת העורך:

המיתוג אינו קשור בהכרח לריבוי הצריכה: עובדה שיש לדעתה היא שפעולות

המיתוג [כלומר איזון הייצור עם הצריכה המשתנה, הגורמת לכיבוי והבערה של קומות מבערים ביחידות הייצור] **אינן קשורות בהכרח לריבוי הצריכה**, ולעיתים דוקא הקטנת הצריכה עלולה לגרום למלאכות, שהרי לעתים משתלם מטעמי חסכון לייצר קיטור באמצעות הוספת קומת מבערים אחת גדולה ולכבות שתי קומות קטנות, וכן יש הפרשים בעלויות בין ייצור בטורבינת גז לקיטור, ולדוגמא, יתכן שכיבוי המזגן באמצעות שעון שבת בביתו של שומר שבת - דוקא יתאזן עם הדלקת מזגן בביתו של גוי באותו הרגע, או עם הפעלת מכשיר דיאליזה בביתו של חולה, ויגרום שבחברת החשמל לא יעשה שום שינוי באותו רגע כדי לאזן את הצריכה עם הייצור; דוקא מכשיר הפועל ברצף מכניסת השבת משפיע פחות על הצורך לווסת את הייצור מאשר מכשיר שנכבה בשבת, ואף מכשיר הפועל על תרמוסטט המכבה ומדליקו תדיר, כגון מקרר ומזגן - שומר פחות או יותר על אותה רמת צריכה, ודווקא כיבוי גמור של המכשיר עלול לגרום לצורך בוויסות הייצור.

הובלת הפחם בטרקטור: עצם טלטול הפחם במתחם סגור מהערימות לעגורן

המכניסו לטחינה ולהבערה אינה מלאכה דאורייתא - אלא לכל היותר טלטול מוקצה בכרמלית, אלא שמשנעים את הפחם בטרקטור ולא בידים - ובזאת יש לדון האם שינוע הפחם בטרקטור אוסר את החשמל [ראה עוד בבה"ל (שי"ח ד"ה אחת) באם קנסו במוציא מרשות לרשות בשוגג - שהרי **החפץ לא השתנה**, ומסקנתו 'יש להחמיר בכל איסורי תורה כמו מבשל'; ומה שהיה יכול לשנע בהיתר בידים ולא בטרקטור - נראה שאינו מציאותי, וגם אם היה מציאותי - **מ"מ הרי עשה באיסור**, וראה בבביצה כ"ד: 'נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב אם יש מאותו המין במחובר אסור (משום מוקצה) ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו (כדי שלא יהנה ממלאכת יו"ט)'] אף שיכול היה להביא בהיתר מהתלוש, אלא שעדיין יש לחלק ולומר שאין ראייה שמוקצה שטולטל באיסור יקבל שם של 'מעשה שבת' ויתווסף בו איסור שלא היה בו לפני כן, **ואינו דומה לפירות שנתלשו - שהרי פירות אלו היו מחוברים ולא היתה אפשרות להביאם בהיתר, משא"כ פחם זה כבר נמצא כאן**, וכעת נמצא שם ולכל היותר טולטל בכרמלית ולא נוסף בו מאומה (אף שלא ניתן היה לשנעו בידים), וכי אם נבקש ממישהו להושיט לנו תפוח תלוש שלידו והוא יבחר לצאת עמו לסיבוב ברה"ר ולאחר כן להחזירו אלינו - האם התפוח יאסר?; עוד העירוני שעדיין י"ל ששינוע הפחם הוא רק ההכנה לייצור החשמל ואיננה חילול בגוף הדבר שבו אנו משתמשים, ואף גרע ממוציא

מרשות לרשות - שמשמשים בגוף הדבר שנעשתה בו המלאכה], ונמצא שעיקר חילול השבת המתרבה עם תוספת הצריכה היא הכנסת כמות גדולה יותר של פחם למקום שבו יטחן ויובער.

חלקם של שומרי השבת בתוספת הפחם - אינו גדול בייחס לצרכנים הגוים והחילונים [בהערכה גסה בארץ ישנם כעשרה מיליון צרכני חשמל, מתוכם כ-2.7 מיליון פלסטינים בשטחים, כ-1.4 מיליון ערבים בתוך המדינה, כ-128 אלף נוצרים, כ-134 אלף דרוזים, כמאתים אלף עובדים זרים, ועוד תיירים מתנדבים ומסתננים גוים; מתוך כ-6.1 יהודים החיים במדינה יש כעשרים אחוז שאכפת להם משמירת השבת, ובסה"כ כ-1.3-1 מיליון, אולם צריכת החשמל שלהם בשבת מועטת באופן יחסי - מאחר ואינם מפעילים מכונות כביסה, תנורי אפיה, וכי"ב], וביחס לצרכני הפיקו"נ, ולצרכנים שבאופן כללי הם צרכני היתר בחלק ממשושיהם [כגון בתי חולים, בתי אבות, חלק ממחנות הצבא, תאורת רחוב, ובתים פרטיים שיש בהם חולים המחוברים למכשירי דיאליזה, מחוללי חמצן, אינהלציה, ועוד].

מאחר ומהמנעות המיעוט החרדי מצריכת חשמל לשימוש ביתי מתבטאת בעיקר בצריכת מעט פחות פחם, שחלקו מוכנס מע"ש או באופן אוטומטי [באשקלון], ורק חלקו מוכנס באמצעות טרקטורים בעצם השבת [בחדרה], אלא שבעת שפחם זה מוכנס לתהליך ייצור החשמל - הוא נצרך גם לייצור החשמל לצורך החולים, ויש לדון אם נאסר החשמל המיוצר בבת אחת לבריאים ולחולים; כמו כן יש לדון אם יש בכח המלאכות הנעשות ע"י חברת החשמל ואינן נצרכות לייצור החשמל [כגון לצורך חסכון] - לאסור את החשמל המיוצר.

השולה דגים עם התינוק: ראה במנחות (ס"ד). "שמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים - חייב, להעלות דגים והעלה תינוק ודגים... רבה אמר פטור - זיל בתר מעשיו, ורבא אמר חייב - זיל בתר מחשבתו", והרמב"ם (שבת ב' ט"ז) פסק: "נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק - פטור אפילו לא שמע שטבע, הואיל והעלה תינוק עם הדגים פטור" - והרי שפטור אותו אפילו כלל לא ידע שנפל תינוק לים כי סוף סוף הוא מציל, וממילא אין להחשיב את מעשהו כחילול שבת, עכ"פ מדאורייתא; מסתבר שכל הנדון של איסור מעשה שבת בדיעבד - הוא כשמכוון דוקא לאיסור - שאז יש מקום ותועלת לקנוס לאסור את התוצאה, שהרי גם לדעת רבי יהודה (גיטין נ"ג:) שקנסו מעשה שבת בשוגג - הוא רק אטו מזיד [ולדעת ר"מ לא קנסו מעשה שבת בשוגג בדאורייתא], וכ"ש שאם במעשהו הוא מציל את התינוק - אין מקום לאסור את הדגים שדג ברשת ששולה בה את התינוק - שהרי אנו

מעוניינים לעודד אותו להציל [אמנם מעוניינים גם שלא ידוג, אך באם ההצלה מוכרחת לבוא עם הדייג - ברור שלא קנסוהו, כדי שלא ימנע מלהציל^ב], וכן הראוני בספר נשמת אברהם (א')

הערות והוספות

דוגמאות הממחישות כמה **חז"ל הקלו כדי למנוע סכנה כעת או בעתיד** כתב בשו"ת מנחת שלמה (א' ז'): א' - **הפקיעו את חובת צום יוה"כ מכל היולדות** בתוך ג' ימים ללידתו, ואף לגבי יולדת שברור שלא תסתכן אם תצום - כדי להבטיח את שלומן של היולדות האחרות; ב' - **עושים לחולה את צרכיו כדרך חול** - אף שחלקם לא נועדו אלא לנוחות; ג' - משתדלים לחלל שבת **[כשהסכנה בהולה]** **ע"י גדולי ישראל ולא ע"י גויים או קטנים** - כדי להבטיח שהטיפול יעשה בזריזות, וכדי שבפעם אחרת לא יתעכבו כדי לחפש גוי או קטן **[הרמ"א (שכ"ח י"ב) כתב לעשות ע"י גוי שכלל אין איחור, אולם הט"ז (שכ"ח ה') הסתייג מכך, וכ"פ הערוה"ש (שכ"ח ז') והאג"מ (או"ח ה' כ"ה)]**; ד' - מאחר וגם ספק פיקו"נ דוחה שבת - **לכן יפנו לביה"ח אף את מי שלא מוחזק לנאמן** האומר שחושש ללבו, וכדו', אפילו אם פניו לא השתנו ויתכן שמשקר. ה' - מכח זאת המנחת שלמה נשאר בצ"ע על דברי המ"ב **(שכ"ח ל"ה)** שכתב שמתאחרים מעט כדי לעשות בשינוי כשהסכנה אינה בהולה **[ואף המ"ב עצמו לא כתב כן בה' יולדת (ש"ל ה')]**.

לא רק במעשה ההצלה עצמו מצאנו שהקלו חכמים בכמה פרטים כדי למנוע סכנה במקרים אחדים, אלא אף מצאנו שחכמים **הקילו על הבאים להציל כדי שמעשה ההצלה לא יכבד עליהם** - ועלולים להמנע מלבוא מלהציל: א' -

ב' חז"ל החשיבו ביותר את העיסוק בהצלת נפשות הנלמד מהפסוקים **'וְחַי בָּהֶם' (וימא פ"ה:)**, **'וְלֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ' (סנהדרין ע"ג:)**, ולמדנו כמה פרטי הלכה מיוחדים **שיתכן שתכליתם היא לגרום לכך שיזדווח ביותר להתעסק בהצלת נפשות: א' -** כשהפיקו"נ בהול - **אין עושים ע"י קטנים או גויים שמא יתעצלו בהצלה או שמא יחזרו אחריהם** - אלא ע"י גדולי ישראל **(וימא פ"ד:)**, ב' - **לא הלכו בפקוח נפש אחר הרוב, שגם ספק רחוק של הצלה [ספק הוא שם ספק אינו שם, ספק חי ספק מת, ספק נכרי ספק ישראל]** דוחה את כל איסורי התורה פרט לג' עבירות **(וימא פ"ג:)**, ג' - **אין ממתנינים** בחילול השבת עד הערב אף שבכך היו חוסכים חילול שבת אחת **(וימא פ"ד:)**, ד' - **אסור להתמהמה** בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה **(רמב"ם שבת ב' ג')**, ה' - **אינו צריך ליטול רשות מבית דין בכל דבר שיש בו סכנה (רמב"ם שבת ב' ז'), דוקא בחולה שזמנו בהול - ערוה"ש שכ"ח ב')**, ו' - כשרב נשאל בשאלה של פיקו"נ - **מוותר גם לתלמיד לענות בפני רבו (ק"ו משו"ע י"ד רמ"ב י"א)**, ז' - **חולה מתרפא אפילו ע"י איסורי הנאה (פסחים כ"ה)**, ח' - שומעין לחולה להאכילו ביוה"כ **פ' אפילו כנגד דעת הרופא (וימא פ"ג:)**, ט' - אין איסור אמירה לנכרי כלפי כל צרכי חולה **[ואפילו שאין בו סכנה] (שבת קכ"ט)**, י' - רשאים לשנות כספי צדקה לצורך הצלת נפשות **(שו"ע י"ד ר"א י"ד)**, י"א - אפילו משמשי החולה **[אפילו שאין בו סכנה] פטורים מן הסוכה וממצוות נוספות (סוכה כ"ו)**.

או"ח שכ"ח י"ג), שאמר לו הגרשז"א זצ"ל שגם הראשונים הסוברים שאסור לכוון לדגים (ראה שעה"צ שכ"ח י"ז שהר"ן בה"ג והרוקח גרסו שמותר לכוון, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש לא גרסו כך, והמאירי כתב שלא יכוון לזה) - אינם אוסרים אם כיוון [אך יתכן שגם כוונת הגרשז"א איננה להתיר את הדגים, אלא רק שהדייג לא עבר איסור, וצ"ע בכוונתו], ומ"מ **הראשונים הרבים המתירים לדייג גם לכוון לדגים - בודאי לא אוסרים את הדגים**; כמה דוגמאות מצאנו (בגיטין נ"ד.) לכך שחז"ל לא קנסו במקרים שהיו מעוניינים לעודד שיבצעו פעולה מסויימת 'גברא לשלומי קא מיכוין - אנן ניקום וליקנסיה? ... גברא לכפורי קא מכוין - אנן ניקום ונקנסיה? ... גברא לתקוני קא מיכוין

הערות והוספות

שינוי (ר"ה כ"ג): 'בראשונה לא היו זזין משם כל היום, התקין רבן גמליאל הזקן שיהיו מהלכין אלפים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד אלא אף חכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הדליקה ומן הגייס ומן הנהר ומן המפולת - הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים לכל רוח', כלומר שאף שהיוצא מחוץ לתחומו אסור לצאת מחוץ לד' אמותיו אולם **הקילו על היוצא מתחומו להציל - שיקבל את תחום העיר שנמצא בה**, וביארה הגמ' (ר"ה כ"א:.) לגבי הקשר אחר **[שיש לאפשר לעדי קידוש החודש להמשיך למקום בית הדין אף שכבר התקבלה עדות החודש ע"י עדים אחרים]** 'מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבם רבי עקיבא בלוד שלח לו רבן גמליאל אם מעכב אתה את הרבים **נמצאת מכשילן לעתיד לבא**'; ב' - למסקנתו אין להעיר שכן ישן כדי לקחת ממנו מים חמים או נורה דולקת הנצרכים לחולה מסוכן - אלא **יש לחלל שבת בבישול והבערה ולא להקין את השכן**, ואין להטריח את המציל יותר מדי כדי למנוע חילול שבת במעשה ההצלה, כי מאחר ובפועל לא תהיה סכנה **[שהרי יכולים לבשל ולהדליק עבורו]** - הרי

שחובת השכן למנוע את חילול השבת היא בגדר מדת חסידות בלבד; ג' - עוד כתב שם **שאינן צורך לעשות לפיקו"נ בשבת יותר ממה שהיו עושים ביום חול**, כגון כשגחלת נמצאת ברה"ר - מכבים אותה, ולא מטריחים אחרים טרחה רבה להשאר שם ולשמור שלא תזיק; ג' - בהתאם לזה גם כתב **שעובדי בית החולים אינם צריכים לתת את מאכלם לחולה כדי למנוע חילול שבת** בבישול מאכלו - כדי שלא ימנעו מלעבוד בשבתות; ד' - עוד כתב שאף שהרמ"א הצריך לעשות ע"י גוי כשאין איחור **[ולעיל התבאר שהסכמת האחרונים דלא כרמ"א]** - אך נראה שאין זה אלא לגבי עשיה שלא כדרכו או ע"י גוי, אך לא לגבי הטרחת אחרים או צערם - כי **יש לחוש שימנעו מלעשות בעתיד או שילמדו ששבת לא נדחית בפיקו"נ**, וכן נקט בספר ארחות שבת (ב' כ' הערה קכ"ב, עמ' ר"ס) דלא כדעת מרן הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני ד' פ"ט עמ' קנ"ח) שהסיק שהחיוב להציל הוא אף תוך צער למציל והוצאת ממון **[הארכת במק"א]**.

- אנן ליקום וליקנסיה?... גברא לטהורי מאני קא מיכוין - אנן ליקום וליקנסיה?'; פשוט שעובדי חברת החשמל יודעים שמעשיהם נצרכים גם לאספקת חשמל סדירה הנצרכת לפיקו"נ, וא"כ דומים לדייג המכוון גם לתינוק [ואף שכוונתם גם למשכורת המוגדלת אך ברור שמודעים הם לכך שהחשמל שמייצרים נצרך לפיקו"נ, וכמעט דומה הדבר למציל בחוף הים שהולך למקום עבודתו כדי לקבל משכורת, אולם כשנשאל אותו 'מה אתה עושה' יאמר שהוא מציל אנשים מטביעה^ג].

אין כוונתו להצלה: אין לדמות את ייצור החשמל למי שיכול היה להעלות את התינוק ביד אך בחר להעלותו ברשת עם דגים, ולמי שיכול היה לחמם אוכל לתינוק באופן מותר ובחר להדליק כיריים לצורך החימום - שיש מקום לאסור את התוצאה כמעשה שבת, שהרי חזינן ברמב"ם שגם אם כוונתו היתה רק לדגים וכלל לא ידע שתינוק נפל למים - שהוא פטור, כלומר שאינו חייב כמחלל שבת, ומנין לומר שקנסוהו שלא יאכל את הדגים; גם אם תהיה ראייה שהדגים אסורים - הרי זאת כשכוונתו היתה לדגים, אולם עדיין נצטרך ראייה לאסור את הדגים העולים ממילא - כשכוונתו היתה לתינוק, ואיני מבין שום צד לקונסו בזה כאשר עשה מעשה של הצלה [העירוני שיש לדון שמאחר ואינם מעוניינים להציל נפשות ואף לא אכפת להם לחלל שבת - קשה לדון את זה כמכוין להציל, ולא הבנתי את ההשגה, שהרי די שיהיו מודעים לכך שמאפשרים את קיום כל החיים הסדירים - כדי שנאמר שמודעים לכך שחיי יהודים תלויים בייצור החשמל, ואין צורך ב'הריני מכוון לקיים מצוות וחי בהם']; והרי השוחט לחולה - הבשר מותר לבריא, וכל החשש במבשל לחולה שאסרוהו לבריא הוא שמא יוסיף בשר מיותר לבריא -

הערות והוספות

אפשר וקמיכוין - אסור, שהרי הנידון שם הוא אם לא אפשר בלי להנות מהאיסור - הרי מותר, ואם מ"מ נהנה מהאיסור - אסור, כי ההכרח הוא רק לעבור שם ואין הכרח להנות, ולכן אסור להנות, משא"כ בנדו"ד - הריגת הנחש היא מוכרחת, וממילא גם התועלת היוצאת מההריגה היא בכלל ההכרח בין יתכוון לה ובין לא יתכוון - כי התועלת נובעת מעצם זה שהנחש מת, ואינה דבר צדדי שאפשר בלעדיו - ומנין שיהא אסור לכוון גם לרפואה.

^ג העירוני מהבה"ל (שט"ז ד"ה הצד) שאף לדעת הר"ן המתיר לכוון בהריגת הנחש גם להצלה וגם לרפואה - אך אסור להתכוון רק לרפואה, וממילא ה"ה שיהא אסור להתכוון רק למשכורת, וי"ל שבפשטות כל עובד מתכוון לא רק למשכורתו אלא גם לעבודתו, והרי עבודתו וההצלה הם היינו הך, ואין אפשרות להתכוון לעבודה בלי להתכוון להצלה, ועדיף מהריגת הנחש ששייך להתכוון להצלה ולא לרפואה אף שהמעשה אחד; אמנם קצת צ"ע בראיית הבה"ל מפסחים כ"ה. דלא

וזה דוקא במציאות של בישול שניתן לבשל רק את ההיתר, ולא בנדון של ייצור חשמל המוני שאין כלל אפשרות להפריד את הייצור עבור החולים מהייצור עבור הבריאים, ולא שמענו שיהא אסור להשתמש בנהג המסיע חולה לבי"ח רק לצורך פרנסתו והחולה עצמו לא מעניין אותו - אף שהוא רק מכשירי פיקו"נ ולא ההצלה עצמה.

אין להעדיף עובדים יהודים: אף שההלכה היא שיש לחלל שבת לחולה בדוקא ע"י יהודי גדול בן דעת ולא ע"י גוי - כדי שהגוי לא יתעצל בהצלה וכדי שאחרים לא יטעו שיש להעדיף גוים ועלולים לעכב הצלה עתידית עד שימצאו גוי, אך פשוט שאין לומר שיש להעדיף עובדים יהודיים בחברת החשמל, כפי שכתב בשו"ת אג"מ (א"ח ד' קכ"ז) 'כיון שאינו בעניני הרפואה ועניני הצלה גופייהו - לא שייך זה לזריזות לעשות ע"י ישראל גדולים, שלכן הרי אסור לעשות ע"י ישראל, וליכא ההיתר כלל, ואם יש לחוש שהנכרים יקלקלו בכוונה - יעמידו שומרים מישראל עליהו', כלומר, אף שיש להעדיף נהג יהודי לנסיעה לפיקו"נ אך ברור שאם צריך לתקן את רכבו לצורך נסיעה לפיקו"נ - יש להעדיף מוסכניק גוי; וכן בנדוננו ייצור החשמל איננו ההצלה בעצמה, אלא החשמל הנוצר רק מיועד למנוע היווצרות סכנה, ואם כבר נוצרה סכנה - החשמל מיועד לאפשר את ההצלה אך איננו ההצלה עצמה.

אמנם, לכאורה פשוט שגם לדעת האג"מ אם אין אפשרות מעשית לעשות ע"י נכרי - לא ימנעו מהצלה אף אם ישתתף בה ישראל, ובפשטות לא יהא נחשב שחילל את השבת באיסור, ולכן לכאורה י"ל שאם מנהל חברת החשמל יחזור בתשובה חצי שעה לפני השבת, וישאל האם להפעיל את ייצור החשמל כרגיל או להשביתו - לא יורו לו להשבית את ייצור החשמל ובכך לגרום להיווצרות מקרי פיקו"נ. אם כנים דברינו בזאת, הטענה איננה מדוע מחללים את שבת זו במה שהכרחי לייצור החשמל - כי כלפי שבת זו מוכרחים לייצר את ההכרחי, אלא הטענה היא דוקא מדוע לא מתארגנים מראש לסידורי אוטומציה מלאה ולהעסקת נכרים^ד.

הערות והוספות

החולה שיש בו סכנה, מ"ב (רע"ח א') 'עיי'ן ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב **דדוקא בשאי אפשר להוציא החולה** למקום אחר או להסתיר האור ממנו... דאל"ה בודאי יותר טוב לטלטל מוקצה מלעבור על איסור כביה', בה"ל (רע"ח ד"ה מותר) 'מה

^ד בספר 'שבות יצחק' דן בענייני ייצור החשמל בשבת, והסיק שיש לאסור את החשמל אף שבפועל מועיל לחולים, ואף שכעת אין אפשרות להשתמש בנכרים כדי לייצור, להלן תמצית דבריו: שו"ע (רע"ח א') 'מותר לכבות הנר בשביל שישן

אי העסקת נכרים: הטענה הרשמית לאי העסקת נכרים בייצור החשמל היא שאסור להפקיד בידם מערכת כה חיונית מחשש שמא יגרמו לנזק, אך כמובן

הערות והוספות

- מאשר לכבותו, ונראה שאם כיבה ולא עשה העצה האחרת - חייב חטאת, ולדינא נראה להחמיר לכתחילה בכיבוי - שהוא חמור יותר גם לפוטרים במלאכה שאצל"ג; ומתשובת האג"מ מוכח שלא צריך את מה שסוף סוף המלאכות נעשות גם לצורך החולים - מאחר וניתן היה להפעיל נכרים לעבודות יצור החשמל שאינן ההצלה עצמה; והסיק שמדברי שניהם נלמד **שיש לאסור את החשמל אף שבפועל מועיל לחולים, ואף שכעת אין אפשרות להביא נכרים.**

אמנם, לענ"ד כל שיש מקום לדון ולהגדיר את הבאת הנכרים כ'איכא דרכא אחרינא' לדעת האג"מ, ולקשר זאת לדעת הרמב"ם המחייב כשיביא את הנר לחולה ולא טלטלו החוצה - הוא **רק כשאכן ניתן להפעיל את המערכת ע"י נכרים, אולם אם השיקול שלא להפעיל נכרים אינו מציאותי כלל מבחינת המצב והנתונים בשטח, כדי שלא לסכן מערכות רגישות כילא סומכים על נאמנותם שלא יזיקו, ועצת האג"מ להעמיד עליהם שומרים - אינה רלוונטית בפעולות ממוחשבות התלויות בלחיצת כפתור - הרי נחשב כליכא דרכא אחרינא, ואין טענה מדוע לא השתמשו בנכרים, ורק לגבי דחיפת הפחם בטרקטור וכי"ב ניתן היה לקבול על כך שלא משתמשים בנכרים] אלא שפעולה זו נצרכת לעצם ייצור החשמל לחולים, ואינה נעשית רק מטעם חסכון, ולכן אין בכחה לאסור את התוצאה].**

שכתב הרמב"ם בשא"א להוציאו ר"ל היכא דחוששים פן ע"י טלטולו יכבד עליו החולי יותר... ונראה דלהרמב"ם **אם אפשר לעשות עצה אחרת - לבד דאיסורא איכא, גם חייב חטאת איכא...** ומ"מ יש לעיין לדינא דאפשר דזה דוקא לדעתו דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב עליה, אבל להפוסקים דפטרי - אפשר דמותר לכתחלה בחולה שיש בו סכנה בכל גווני... ומ"מ לדינא נראה להחמיר לכו"ע היכא דיש לו עצה אחרת להסתייג האור ע"י כפיית כלי וכיוצא בזה - כי באיסור כביה אף דהיא מלאכה שאצל"ג מ"מ מפני שהיא קרובה מאד לאיסור תורה לא רצו להקל בה... ובפרט בדבר שלרמב"ם חייב חטאת וכמו שכתבנו למעלה - האיך נבוא אנחנו להקל לכתחלה' **[בפשטות ההסתפקות רק לגבי כיבוי דהוה מלאכה שאצל"ג לשאר הראשונים, אולם לגבי הבערה וכי"ב ברורה דעתו שיש חוב חטאת כשיכול היה לעשות בהיתר],** ובשו"ת אג"מ (א"ח ד' קכ"ז) הסתייג מהיתר השימוש בחשמל בשבת על סמך שהעבודות נצרכות לבתי החולים מאחר וניתן להפעיל נכרים לעבודות בחברת החשמל - שהרי אין זה בעניין ההצלה עצמה שצריכה להעשות ע"י ישראל גדולים, וביאר ה'שבות יצחק' בדבריו שמאחר ויש אפשרות לעשות ע"י גוי, ועשה ע"י ישראל - אסור משום מעשה שבת, ושהבה"ל הסיק שלרמב"ם עדיף לטלטל את הנר שלא יפריע לחולה

שטענה זו לא מספיקה כלפי מגוון תפקידים שאין סכנה במסירתם לנכרים, כגון הובלת הפחם, מענה טלפוני, רישום הפעולות שנעשו, הוצאת הפיח, ועוד ועוד; גם כלפי התפקידים הרגישים כתב באג"מ שיכולים להעמיד עליהם שומרים, אך יש לברר היטב אם במציאות הקיימת ניתן לפקח על כך, מאחר וגם הפעולות המורכבות והקריטיות בד"כ נעשות בלחיצה על כפתור, אמנם **לא ידעתי מדוע לא יסמכו על נכרים שאינם מוסלמים**, כפי שסומכים על חיילים נכרים מבני רוסיה; לכאורה **דבר ברור הוא שגורם מרכזי באי העסקת עובדים נכרים הוא בשל הוויתור על משכורת השבת המוגדלת לעובדים הקבועים שהורגלו בה**, אך גורם זה משמעותי רק כלפי העובדים הותיקים ולא כלפי תנאי העסקת עובדים חדשים, אלא שללא חוק מסודר המסדיר זאת - לא ניתן לממש את העסקת העובדים הנכרים במשכורות מופחתות, וממילא ממשיכים להעסיק יהודים בכל העבודות כל זמן שלא הוסדר 'חוק החשמל הכשר'.

נחיצות החשמל: כדי להבין את ההכרח שיש בייצור חשמל סדיר יש להפנים שבמציאות היום עיקר המערכת הבטחונית והבריאותית מבוססת על חשמל, וללא חשמל - פיקו"נ אינו רק בגדר חשש אלא בגדר ודאי; דוגמאות לשימוש הגובל בפיקו"נ קרוב לודאי: חלק מבסיסי הצבא, ובתוכם בסיסי המודיעין והבקרה [הנצרכים למעקב מיידי על השמים הים והגבולות היבשתיים] (יש לדעת שמגבול סוריה עד טבריה מרחק הטיסה בקושי דקה), אמצעי התקשורת שדרכם מזעיקים מיידית כוחות בטחון ורפואה, מערכות החשמל של בתיה"ח^ה, שאיבת מים סדירה, אלפי החולים נמצאים בביתם

הערות והוספות

פרטיים הנצרכים למחוללי חמצן לדיאליזה ולאנהלציה - שלגביהם הפסקת חשמל היא בגדר סכנת נפשות, ולכן ניתן לסכם שאף שמואז שנת תש"ח חלו שינויים בדרכי היצור ובאפשרויות לפתור את הבעיות הקשורות לפיקו"נ, אך מאידך גם השימושים המציליים חיים שיש לחשמל הם שונים מבעבר, ומשום כך הדעת נוטה **שלא חל שינוי מהותי בין מה שהיה אז לבין מה שנכון בעת הזאת** (הערת הגרז"מ קוהן שליט"א לתשובת הגרש"א, והוספותיו ב'קרני אורה').

^ה היה מקום להניח שבבתי החולים פחות נצרכים לחשמל מהרשת כי יש בהם גנרטור לשעת חרום, אולם אין זו הנחה מדויקת כי הן מערכות קטנות ופחות אמינות, ואין שם מומחים לטיפול בתקלות, כפי שידוע מהתקלות המרובות בגנרטורים השכונתיים - שלעתים נצרכים לשימוש להפעילם בשבת באמצעות נכרי, ולעתים צריכים מומחה במוצ"ש, ומי שבאמת זקוק לחשמל אמין וזמין לחולה מסוכן - לא יוכל להסתמך על גנרטור, ומ"מ מצויים היום חולים מסוכנים רבים בבתי

ונצרכים לחשמל להפעלת מחוללי חמצן ומכשירי אינהלציה ודיאליזה וללחצני מצוקה, וכדו', תאורת רחוב הנצרכת כדי שהרחובות לא יהיו שרויים בעלטה - שאז סכנת המחבלים והפושעים גדלה (ילקוט יוסף שבת ג' הע' ט"ז), הסדרת הרמזורים במקומות שבהם יש תנועה בשבת (הגר"ד לנדאו שליט"א בגליון 'פעמי יעקב' כסלו תשס"ד), ועוד ועוד. אף שניתן להתארגן לחלק מהדברים מראש באמצעות מערכות חשמל חלופיות - אולם אין זה מעשי כלפי כל שימושי הפיקו"נ המיידים, ובפרט שידוע שמערכות הגנרטור אין כה אמינות בשל תקלות מצויות, וגם אין אפשרות לספק חשמל זמין ואמין בכמות כה גדולה - לפני הקמת אלטרנטיבה רצינית לחברת החשמל; נמצא שבמציאות העכשוית - החשמל חייב להיות מיוצר, אם כי בודאי פעולות רבות הנעשות בשבת מטעמי חסכון ותחזוקה - הן אסורות [שאף שלכאורה לא ניתן להפעיל את כל תחנות הייצור בהספק מלא כפי ההספק הנצרך לשעות שיא הצריכה מפני הנזק שיגרם מייצור חשמל מיותר ללא שימוש, ומפני בזבז עצום של חומר הגלם, אך שיקולים אלו אינם מתירים לחלל שבת, והיה להם לעשות זאת ע"י נכרי או באופן אוטומטי].

סיכום תשובת הגרשז"א זצ"ל: הדברים הללו מבוארים היטב בתשובת מרן הגרשז"א זצ"ל (מאורי אש השלם ב' שער ראשון סי' ב', שו"ת מנחת שלמה ב' כ"ד), וסיכום דבריו הוא: א' - אלמלא שייצור החשמל היה נעשה עבור צרכני פיקו"נ - **היינו צריכים לאסור להנות** מהאור והאש ומהתבשיל שנוצרו בעבירה אף אם כל המלאכות היו נעשות ע"י גוים, וכ"ש שהיינו צריכים לאסור כשנעשו ע"י ישראל. ב' - אמנם, **מאחר ומייצרים את החשמל גם עבור צרכני הפיקו"נ ולא ניתן לייצר רק עבורם בלי לספק גם את צרכי הבריאים - ע"כ לא ברור שנחשב שייצור החשמל הוא בעבירה**, אפילו במקרה שעבור צרכני ההיתר לא היו צריכים לעשות כלל מלאכות - כי סוף סוף כעת עושים עבור החולים; ג' - במציאות שהייצור מוכרח לצורך פיקו"נ - **בני העיר אינם צריכים להמנע מלהשתמש בחשמל כדרך שרגילים בחול כדי למנוע מהפועלים להוסיף עבורם** כי לא ניתן להוסיף לבריאים בלי שנעשה גם לחולים, בדומה לשוחט לחולה המותר לבריא [ומסתבר שאין לאסור כשעיקר מחשבתו גם לבריא], וכל שמצאנו הוא רק לאסור לעשות מעשה שיגרם שיחללו שבת עבור פיקו"נ, אך אם ממילא מחללים לפיקו"נ - לא מצאנו שיצטרך למנוע זאת, **וא"צ לטרוח הרבה כדי למנוע דיחוי שבת בהיתר לצורך פיקו"נ** [ואף מצאנו שלצורך מצוה מותר לגרום לכך שהשבת תחולל לצורך פיקו"נ - כשעולה בשיירה לא"י בע"ש, אלא שבאופן זה שעושה מעשה

לצאת למדבר - החמיר המ"ב שחייב לפסוק עמם שישמרו שבת¹. ד' - **אם עושה מעשה בשבת הגורם לעשיית מלאכה נוספת - אסור להנות**, כגון אם אוכל את מאכל החולה

הערות והוספות

מוכח מכמה ראשונים שאסור לשלשה אנשים להגיש כוס יין לנזיר בטענה שכל אחד איננו משפיע, אך אינו דומה לנדר"ד - כי בנוגע לנזיר מדובר בלפני עיוור דאורייתא, וכאן כפי שהניח הגרשז"א, אף לדעת המהר"י בן לב אינו איסור תורה; מלבד זה צריך לדעת שגם באיסור לפני עיוור דאורייתא, האיסור בשלושה אנשים הוא רק על הראשון שגורם, כך שאם שלושה אנשים יגישו לאדם כוסות יין - השנים המאוחרים לא יעברו על לפני עיוור, כמבואר בספר 'חפץ חיים' (פתיחה, לאון ד') שאם יש כבר שומעים ששומעים את הלשה"ר ואחד מצטרף לקהל - אפשר שאינו עובר על לפני עיוור כלפי המספר, אף על פי שאם לא היו כלל שומעים לא היה המדבר מדבר לשה"ר, אלא ששם כפי שכתב יש מקום לומר שעובר על לפני עיוור כי ככל שמתרבים השומעים - גדל גם עוון המספר, ואם כן המצטרף לציבור השומעים גם מגדיל את עוון המספר מכאן ולהבא, מה שלא שייך במצטרף יחיד למשתמשים בחשמל - שאפשר שמכאן ואילך לא יוסיף כלל; אמנם בנדון דידן מדובר בספק במציאות כי יתכן כמובן שבדיקו הפעולה של אדם זה תגרום לאותו חילול שבת, אך ודאי שגם המהר"י בן לב לא אסר אלא בידוע בוודאי שיבוא לידי חילול שבת, ולא בספק, וז"ל 'אפילו הרב רבינו זרחיה ז"ל לא הורה להקל בדבר דאיכא חילול שבת בודאי

¹ העיר מו"ר הגרז"מ קורן שליט"א שאף שהבה"ל (רמ"ח ד"ה פוסק) הכריע כשיטת המהר"י בן לב (ב' נ"ג) שאסור לצאת בשיירא אפילו מתחילת השבוע אם לא פסק עמם שישבתו, אך נראה שהגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה א' ז' ענף ב', ד') לא התייחס כדעה דחויה לדעת הא"ר (רמ"ח ה') שנטה להקל שהפסיקה לשבות אינה מעכבת כשיוצא בתחילת השבוע, ולכן התיר להכניס את עצמו או אחרים למצב של פיקו"נ אף שיאלצו אז לחלל שבת בהיתר, אלא שהורה בזה להיתר למעשה רק בציורף טעמים אחרים; עוד כתב הגרשז"א שיתכן שאף המהר"י בן לב החמיר רק כשעושה מעשה שמותנה על חילול שבת אך אינו מחוייב להוריד את המתגים בכניסת השבת כדי שלא יהנה בשבת מהחשמל שיווצר בשבת, והעיר הגרז"מ קורן שלפ"ז אם מכוון בערב שבת שעון שבת שידליק את האור בשבת בצהרים - הרי הוא עושה מעשה שיגרום לחילול שבת לצורך פיקוח נפש כי עובדי החברה אינם יכולים לכווין את הצריכה דווקא לחולים, וא"כ יש לאסור לדעת המהר"י בן לב והבה"ל, וממילא פסקי הגרשז"א ירדו לדרגת לימוד זכות בלבד; אמנם הגרשז"א עצמו כתב במפורש 'ואם כנים אנו בזה שמעיקר הדין אין לאסור מסתבר שגם היחידים אינם צריכים להחמיר בזה - כיון שאותו המיעוט ודאי הוא איננו הגורם כלל לעשיית שום מלאכה', ועל זאת הקשה המקשה שהרי

ובכך נגרם שצריכים לשחוט לו שוב - אסור לבריא, אולם אם השאיר מנורה מע"ש או שכיוון שעון מע"ש שתדלק בשבת - נחשב שעשה מע"ש ולא בשבת, ואפשר שמותר מאחר ואפשר שהוספת הנפט ע"י עובדי תחנת הייצור היא רק גרמא האסורה מדרבנן - שאז מותר לתלות שעושים ע"י נכרים, ואף אם יתברר שנעשה ע"י ישראל - מסתבר שאין לאסור את השימוש כי מותר לתלות שלא יבואו לכך, שהרי עיקר האיסור לגרום אח"כ דיחוי שבת לצורך פיקו"נ הוא מדרבנן; ה' - קל יותר היתר ההנאה **אם המנורה דולקת ללא הפסק מע"ש** כי החשמל המיוצר בשבת רק ממשיך את האור הקודם, ואינו 'מבעיר', אך עדיין צריך תלמוד כי מ"מ נהנה מהנפט ומהמכונה שהוסיפו בשבת בעבירה. ו' - **אם רשת החשמל התקלקלה בשבת, ויהודים יתקנוה**, ובתיקון זה ידליקו רבבות מנורות בריבוי שיעורין דמבעיר דאורייתא: מאחר והפועלים א"צ לדקדק לכבות את מפסקי הבתים, וכ"ש שלא את המפסק הראשי של האזורים שאין בהם בתי חולים כי בבתים עצמם לעתים יש חולים - הרי שאינם עושים איסור בתיקון זה אף שנדלקות מנורות מיותרות, וא"כ **גם אחרים א"צ לעשות מעשה למניעת הריבוי**, וממילא מותר להנות מההדלקה כי היא בהיתר, ומותר יהיה ליהנות אף אם יתברר שלא היה פיקו"נ - כי הפועלים לא ידעו, וכי תיקון לאחד תיקון למאה; אם היה צריך רק לתאנה אחת ותלש עוקץ עם שתים - נראה שמותרת לבריא ולא גוזרים שמא ירבה [אלמלא איסור מוקצה], ובפרט לדעת הרמ"א שנקט שאיסור ריבוי בשיעורין הוא מדרבנן - מותר ליהנות מהחשמל אף שהודלק בשבת ע"י ישראל; ז' - **אם הקלקול רק באזור חלקי שאין בו חשש לפיקו"נ - אסור לתקן ע"י ישראל, ונכון להדר ולכבות את כפתורי התאורה** וכיו"ב כדי שלא ידלקו לאחר התיקון - כדי למנוע חילול שבת מהעבריינים, ונכון שיכבהו בגופו או כלאחר יד, ואם לא כיבה - נראה שאסור להתקרב כדי להנות מהחשמל שהודלק

הערות והוספות

או אחר עוד קומת מבערים, או יגבירו את האש במעשה, או יוסיפו טורבינת גז במעשה, והרי אינו ברור שאפילו צריכה של אלף איש תגרום לכך שיעשה חילול שבת, כי קיימת אפשרות שאת התוספת הוסיפה דווקא מכונה אוטומטית [או גוי, או לצורך פיקו"נ] - וכל זה אינו בגדר הוודאות שאותה דרש המ"ב על פי המהריב"ל כדי לסתור פשטות דברי השו"ע.

אלא בדבר שהוא ספק דאפילו שיש ספק קרוב לודאי; מה שבפרסומים שונים מנסים להראות כמה גרם דלק צורך כל אדם שמשתמש בחשמל בשבת - אמנם נכון, אך לתרגם זאת להשפעתו על חילולי שבת - היא אחיזת עינים, כי אפילו אם במחצית התחנות עומדים פועלים ושופכים בידיהם דלק לתוך הבעירה - **אין לנו לדון בחילול שבת אלא במקום שיוסיפו בגלל משתמש זה**

בעבירה. ח' - **אם מתח החשמל יורד אסור לישראל להעלותו** כי אין סכנה בנורות הדולקות חלש יותר, ואם העלה את המתח - עובר על מבעיר [אמנם, אם מתחילה ירדת מתח כללית כפי הרגיל בשעות שהצריכה מוגברת - יש כאן חשש לפיקו"נ כי לא רק שהנורות יאירו חלש יותר, אלא חלק מהמכשירים החיוניים יפסיקו לפעול, ומעליות עלולות להתקע ומנועיהן להשרף, ונורות פלורסנט עלולות להפסיק להאיר (הערת הגרז"מ קורן שליט"א)], אך **אין בכחו לאסור את הנרות של אחרים כשנעשה שלא לדעתם, אף שיש לו רשות לזה מבצעי המפעל, וצ"ע; ט' - אפשר שגם כשביקש מנכרי להדליק במקום שהאמירה לנכרי מותרת, ושמע ישראל עברין והדליק - אינו אוסר, כי היה ניתן לעשות בהיתר ע"י הגוי, וכן חושבני שאם הנהלת חברת החשמל תורה לעשות פעולות ע"י נכרי, וישראל עברין יעשה אותם מרצונו הרע - לאו כמיניה לאוסרנו בהנאה מאחר והיה עומד לעשותו באופן המותר, וכן אינו אוסר עלינו כשהורגלו לעשות כלאחר יד ועבר ועשה כדרכו, ועכ"פ אין להחמיר כשמסופקים אם נעשה בהיתר [בשנת תשל"ח פנה הרב סיני אדלר להגרשז"א ותיאר את מצב העבודה בתחנת אשדוד, והרב השיב שבשנת תש"ח ביקר בתחנה בירושלים, והמצב היה הרבה יותר גרוע מהתיאור העכשוי, ואפ"ה לא הוחלט לאסור את השימוש בחשמל בשבת (הערת הגרז"מ קורן שליט"א)].**

אגרות משה: אמנם, בשו"ת אג"מ (או"ח ד' קכ"ז) הסתייג מהיתר השימוש בחשמל בשבת על סמך שהעבודות נצרכות לבתי החולים, מאחר **וניתן להפעיל גנרטור קטן לכל בית חולים, וניתן להפעיל נכרים לעבודות בחברת החשמל** [שהרי אין זה בעניין ההצלה עצמה - שצריכה להעשות ע"י ישראל גדולים], וניתן להעמיד שומרים שהנכרים לא יקלקלו; אך היה מוכן להקל בשימוש בחשמל למקרה כי **קלקול המאכלים הוא הפס"מ - שהקילו בזה לסמוך באיסור דרבנן של הנאה ממלאכת ישראל על ההיתר של בתי החולים**, ובפרט שמניעת קלקול אינה הנאה הנאסרת, ובפרט שלא ברור שהמאכל היה מתקלקל [ויש להעיר ששימושי הפיקו"נ נרחבים היום הרבה יותר מפעם (ההעדפה הרפואית היום היא לאפשר גם לחולים מסוכנים להחלים בסביבת ביתם, וממילא השימוש בחשמל לפיקו"נ נפוץ הרבה יותר בבתיים פרטיים מאשר בעבר) ולא שייך להסתמך בזה על אספקת חשמל פרטית בשל ריבוי התקלות].

השינוי בעקבות האוטומציה: יש להעיר לאור המבואר לעיל שבחברת החשמל נעשו שינויים המאפשרים הפעלת כל המערכת באופן אוטומטי, והעיכוב ביישום האוטומציה למעשה לא נובע מחמת חסרון טכנולוגיה, אלא מסיבות צדדיות הנוגעות בעיקר למשכורות העובדים - שלכאורה אין להתיר את ייצור החשמל מדין פיקו"נ - כי כעת ניתן לייצרו בהיתר; אמנם, מאחר ובפועל לא נעשו מע"ש ההכנות

הנצרכות לכך - עדיין בכל שבת ושבת ייצור החשמל שנעשה תוך חילול שבת נעשה לצורך פיקוח נפש [יש דמיון בין שאלה זו למה שברור שעובדי חברת החשמל היו יכולים למנוע את חילול השבת אם היו מכבים מע"ש את החשמל בבתי הבריאם, ונמצא שההמנעות מכיבוי זה גרמה להם לאלץ לחלל שבת עבור החולים, ועם זאת צריכים הם כעת לייצר חשמל עבור החולים, ועדיין צ"ע].

כיבוי והדלקה לצורך חסכון: פשוט שמלאכה שאינה נצרכת לייצור החשמל - אין בכחה לאסור את השימוש בו, כמו שאין לאסור להנות מנר של חולה אף אם הוסיפו לו שמן מיותר; בדומה לזה, אם כיבו נר המבזבז שמן והדליקו נר חסכוני - אין לאסור כי מ"מ הנר הודלק לצורך החולה, אף שהוא עברין; נקודת הדיון היא בשאלתו של ה'שבות יצחק' האם מותר להנות מהנר כאשר הדליקו את הנר החסכוני בעוד הנר המבזבז דולק, ואז כיבו את הנר המבזבז - ונמצא שכעת דולק רק הנר שהודלק לצורך חסכון ולא לצורך חולה, ומצד אחד הנר הודלק באיסור, ומאידך נר זה כעת בפועל משמש את החולה, ואפילו היה ידוע מראש שיכבו את הנר המבזבז וידליקו נר חסכוני גם כדי שהחולים לא ישארו בחושך, ועל זאת הסתפק מרן הגרי"ש זצ"ל ולא מצא הכרעה לא להיתר ולא לאיסור.

בנידון החשמל ספק זה שייך אם הדליקו טורבינה חסכונית [כגון מחזור משולב] ולאחר מכן כיבו טורבינה בזבזנית [כגון סילונית] - הרי שכעת משתמשים במה שלא הודלק לחולה אף שבפועל משמש את החולה.

יש לסייג שלכאורה ספק זה אמור בעיקר כאשר הצריכה ירדה, והדליקו יחידה קטנה כדי לאפשר כיבוי יחידה גדולה לצורך חסכון אף שהחשמל יכול היה להיות מיוצר ע"י היחידה הגדולה שכבר דלקה - שאז הדלקת הקטנה לא נעשית בשל צרכי החולים אלא רק לחסכון, אך אם הצריכה עלתה או שמנסיונם ידעו שעשויה לעלות, והדליקו יחידה גדולה כדי לספק את הצריכה המוגברת ואח"כ כיבו יחידה קטנה - הרי שהדליקו כדי שלא יחסר גם לחולים כשהצריכה הכללית תגבר - וא"כ כבר מעיקרא נחשבת כהדלקה לחולה שאינה אוסרת את החשמל.

אמנם, גם כשהצריכה עולה שייכת מציאות של הדלקה שכולה לצרכי חסכון, כגון אם הפעילו בתחילה באופן ממוחשב טורבינת גז [שהדלקתה והפעלתה מהירה ביותר מהקטורית, אך בעבר היתה יקרה יותר], ולאחר שהופעלה גם קומה נוספת בטורבינת הקיטור [האיטית אך החסכונית] כיבו את טורבינת הגז הבזבזנית, ונמצא שהקטורית

הופעלה לצרכי חסכון; אמנם, כל זאת אם הקיטורית הופעלה לאחר טורבינת הגז, אך יתכן שטורבינת הקיטור האיטית הופעלה בפועל לפני טורבינת הגז המהירה - ונמצא שגם היא הודלקה כדי לספק את הצריכה שעלתה ולא רק כדי לחסוך.

המציאות היום איננה לגמרי ברורה לי - אימתי נדרש אישור אנוש בהדלקות הטורבינות ואימתי כל ההפעלה היא ממוחשבת, שהרי אישור אנוש הוא חובה רק בהפעלת טורבינת סילון, הקטנה, המהירה ביותר, והיקרה [כי אדי הסולר המשמשים לה כדלק מרוססים בלחץ - ולכן יש יותר חשש לדליקה במקרה של הצפה], ואילו העלאת קומות בטורבינות הקיטור והפעלת טורבינות הגז - יכולות להיות מופעלות באמצעות מחשב בלבד.

מאחר ורוב המבערים הם מבוססי פחם או גז טבעי - שהדלקת הקומות שלהם יכולה להעשות בד"כ ללא התערבות אנושית - יתכן שאין צריך לחוש לספק דרבנן [כלומר, לספק באיסור 'מעשה שבת' שהוא מדרבנן] כלפי מיעוט המבערים החייבים האישור אנוש, ובפרט שלצרכן אין שום דרך לדעת אימתי חלק מהחשמל יוצר באישור אנוש, ואימתי בהפעלה ממוחשבת [ואף אין לו נפ"מ מכך], ויתכן גם שבכל רגע נתון עיקר החשמל מיוצר בטורבינות שהודלקו בהיתר, וכל הספק הוא על מיעוט החשמל.

עוד יתכן לומר שבאופן שבו המערכת יכולה להגביר את עצמה בצורה אוטומטית, לעולם אין איסור, משום 'זה וזה גורם', ולכן המבחן ברגע נתון צריך להיות מה יקרה במקרה שהאדם לא יבצע מלאכה, כגון באם יכבו [בצורה איטית] את אחת מטורבינות הקיטור לפני שהדליקו טורבינת גז, שאם המחשב ידליק את טורבינת הגז ללא התערבות אנוש - אזי הדבר מותר [אפילו אם ננקוט ש'זה וזה גורם' שייך רק באופן שבו כל גורם בנפרד מסוגל לבדו לבצע את הפעולה - מה שאינו כל כך ברור] (הערת מו"ר הגרז"מ קורן שליט"א).

'לפני עיור' בפעולות החסכון: כלפי מה שכתוצאה משימוש הצרכנים עובדי חברת החשמל מווסתים את פעילות תחנות הייצור כדי לספק את כל החשמל הנצרך במחיר מינימאלי - נראה שאין בזה משום איסור 'לפני עיור', שהרי אף שהערב עובר בלפני עיור על מה שזימן למלוה אפשרות להלוות בריבית [הוכחת החזו"א למה שעובר בלפני עיור על הכרעת הרצון לחטוא (כי הרגיע את המלוה מחששותיו - וכעת מוכן להלוות) - אף שלא קאי בתרי דנהרא (כי יכול היה למצוא לווים אחרים) - ויש מקום לדמות את מה שהשתמש

בחשמל מכריע את רצון העובד להפעיל את מנגנון ייצור החשמל כדי להתאים את הצריכה הקיימת לצריכה המשתנית בעקבות צרכן זה] אך מאחר ובנדוננו מדובר שהחשמל כבר מיוצר, והמשתמש שכיבה את המזגן באמצעות שעון שבת 'הכריח' את עובדי החברה להדליק טורבינה קטנה ולכבות גדולה כדי לחסוך - הרי זה אינו דומה אלא להלוואה שכבר נעשתה, וכעת המלוה דורש ערב [כגון שמוק להפחית חלק מהריבית תמורת ערב] - שבאופן זה לא ניתן לומר שהערב 'איפשר את ההלוואה ע"י הכרעת רצונו להלוות' אלא רק אפשר למלוה רוגע, וברור שאין בזה איסור לפני עיור.

מהקנס ניזוק מי שלא ראוי להקנס: יש לדעת שמכיון שהאיסור להשתמש במעשה שבת הוא קנס המיועד למי שחילל שבת, ואגב הרשע קנסו גם את האחרים, אולם כשמחלל השבת כלל אינו מושפע מהקנס כי מזלזל בזה, והמושפע היחיד הוא **רק שומר השבת** שכלל אינו מעונין בחילול השבת, אלא שמעונין רק בתוצאה שיכולה להיות מושגת גם באמצעות גוים - תמוה לקנוס, ומנין שקנסו בכה"ג (הערת הרב י.א. שליט"א) [אמנם, ברור דלמעשה לא פלוג בזה כי סוף סוף נהנה מחילול השבת, אלא שלכאורה הוא תמוה].

דעת החזו"א: טענו שגם החזו"א שאסר מפני חילול השם - לא כתב שאין חשש של מעשה שבת, ומסרו בשמו שלא כתב את כל הטעמים אלא רק את מה שאי אפשר להתווכח עמו; על זאת יש להעיר שאין להתייחס לשמועות, לא רק מפני שחוששין שאינן אמינות, אלא מפני שרק למילה הכתובה של פוסק ניתן להתייחס שנכתבה במלא הרצינות והאחריות, ולא לשמועות.

שמא ירבה

גזירת שמא ירבה: במכתבו של מרן הגרנ"ק שליט"א [מאדר תשע"ב] כתב לדמות את השימוש בחשמל לגזירת חכמים שאם בישל לחולה - אסור לבריא שמא ירבה לבשל גם עבורו, וכ"ש כאן שבדאי מרבה גם עבור הבריאם.

השוואת לחולה: אמנם, בתשובת מרן הגרשז"א זצ"ל כתב שמכיון שבמציאות העכשווית אין אפשרות להפריד את החשמל המיוצר ולספקו רק לנצרכים לו לצורך **פיקו"נ** - הרי זה דומה לשחיטת בשר לחולה - המותר לבריא באומצא (חולין ט"ו:) "אמר רב דימי מנהרדעא הלכתא השוחט לחולה בשבת מותר לבריא באומצא, מ"ט כיון דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה - כי קא שחיט אדעתא דחולה קא שחיט, המבשל לחולה בשבת אסור לבריא גזירה שמא ירבה בשבילו", ומה שגזרו על אכילת

הבריא בשר שבושל לחולה שמא ירבה בשבילו - פשוט שהוא דוקא כשניתן לבשל רק עבור החולה, וממילא התוספת לבריא מיותרת, אולם כאשר אין מציאות לבשל בנפרד - אין מקום לגזור, כפי שלא גזרו בשחיטה, וה"נ במציאות דידן אין אפשרות לייצר חשמל נפרד לצרכני הפיקו"נ וגם אין אפשרות לייצר בנפרד לבריא, וממילא הוה כמכוון גם להיתר, כדברי הגמרא: 'כיון דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה כי קא שחיט אדעתא דחולה קא שחיט' [ולא שמענו שכשעשרה רצו להביא גרוגרת לחולה, והבריא בראשונה - ששאר הגרוגרות תהיינה אסורות לבריאם].

את ייצור החשמל ניתן לדמות לשוחט לחולה מאחר וכל קילוואט שמייצר - מועיל גם לחולה, אך ניתן גם לדמות למבשל מאחר ויש אפשרות תאורטית לייצר רק לחולה [אם הבריאם היו מכבים את החשמל בביתם מע"ש] ובכ"ז מייצר כמות גדולה, ובתשובת מרן הגרשז"א זצ"ל האריך בזה ודימה לשוחט ולא למבשל, ראה בהערה את תמצית דבריו^ד [וראה בעמ' 21 את דברי מרן הגרשז"א באם מותר לאחד לגרום לאחר ריבוי

הערות והוספות

שעתא דקמוסיף נעשה כמבשל לחולה דאסור לבריא ובפרט לאחר שכבר הרבו גם עבורם; מ"מ נלענ"ד דכיון שאי אפשר כלל להוסיף עבור החולים אא"כ מוסיף גם עבור הבריאם ה"ז חשיב כשוחט בשבת לחולה דמותר שפיר לבריא משום דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה, וה"נ גם כאן בשעה שהנרות שבכל העיר דולקות אי אפשר כלל למנוע את כבוי הנרות מבתי החולים וכי"ב אא"כ מוסיף נפט גם עבור כל העיר, ומסתבר דאין לחלק כלל בין אם עיקר מחשבתו לחולים או שמחשב גם לצורך כל העיר כיון דאי אפשר לזה בלא זה... ואף על גב דהתם רק חיישינן שמא ירבה ואילו הכא כבר הרבה, מ"מ כיון דבכל פעם שמרבה דינו כשוחט ולא כמבשל אפשר דשפיר שרי... ואף להט"ז... ולכן סובר דכיון שהישראל גורם שיצטרך הנכרי להביא מים אחרים דהרי זה חשיב כאילו הוא אומר לעכו"ם לעשות ואסור

^ד חכ"א תמה מנין לדמות את ייצור החשמל לשוחט לחולה ולא למבשל לחולה בטענה שלא שייך לייצר חשמל רק לבריאם כמבשל - שהרי מ"מ מייצרים בפועל הרבה יותר ממה שצריך לחולים, וכמו כן מרבים להכניס כמות פחם שתספיק עד הרבה לאחר מוצ"ש ולא מסתפקים בהכנסת פחם המספיק רק עד מוצ"ש, וטען שמנין לדון את פעולה זו רק לפי ההיבט המקומי - שלא שייך להכין חשמל רק לבריאם בנפרד, הרי ברור שיאסרו לבריא גם כשבישל לחולה בסיר המלא עד למעלה וכל הכמות נצרכת לחולה - אף שבפועל אין חשש שירבה כי אין מקום להכניס עוד לסיר. אמנם ראה בתשובת מנחת שלמה (ב' כ"ד) שהתייחס לגזירת 'שמא ירבה': 'ואף על גב דבשביל החולים בלבד היו צריכים להוסיף רק מעט ומה שמוסיפים הרבה הוא שוב מפני שגם הבריאם משתמשים, ונמצא דמהיאי

בשיעורין כשעוסק בפיקו"נ]; עדיין יש לומר שנידו"ד דומה למה שברור שאסור לבריא לאכול את כל הבשר, ובשל כך לא ישאר בשר לחולה ויוצרכו לשחוט בשבת שוב, והנ"מייצרים עבור החולים, והבריאים משתמשים בחשמל זה, ובשל כך צריכים שוב לייצר חשמל לחולים, אך ראה בתשובת הגרשז"א הנ"ל שיש לאסור בזה רק כשעושה מעשה בשבת, אולם אם בשבת אינו עושה מעשה - אין לאסור.

כתב בספר 'שבות יצחק' בשם מרן הגריש"א זצ"ל שאף שבד"כ ריבוי החשמל נעשה לצורך כולם בשווה, אך לעתים הריבוי מועיל רק לצורך הבריאם כאשר את עודפי החשמל מפנים לשאיבת מים ע"י 'המוביל הארצי' ו'מקורות' שאינם זקוקים לאותו חשמל דוקא ברגע מסויים וממילא מראש מבקשים לייצר עבורם, וניתן גם לנתק אותם מהצריכה הכללית, אולם **כלפי הצרכנים הפרטיים - תמיד הריבוי הוא באופן שמוכרחים לייצר גם מפני פיקו"נ, וממילא אין לאסור להם מגזירת שמא ירבה.**

הערות והוספות

אולם אם כל מעשה הבריא היה רק מע"ש אין מקום לגזור... ומה שצריכים להוסיף בשבת קודם צאת הכוכבים עוד מכונה, כפי ששמענו הסיבה לכך היא מפני עוברי עבירה ונכרים שמדליקים אז את החשמל אבל לא [=רק] מפני מיעוט הנרות שדולקים מערב שבת או נדלקים אז מאיליהם ע"י שעון, ונמצא שאף אם נאסור ליהנות באותו הזמן מהחשמל ג"כ יצטרכו להוסיף מפני חולים כיון שאם לא יוסיפו עוד מכונה יכבו גם הנרות של בתי החולים - וכיון שכן שפיר מותר ממילא גם לדין ליהנות אותה שעה מהחשמל; ואין זה ענין למ"ש המל"מ דמשום עוברי עבירה לא נעשה כחד עברא דנהרא - דהתם שפיר אמרין דלא מסתבר דמה שאחרים עוברים על הלאו יגרם לנו היתר, משא"כ הכא כיון דבזה שגם אנו משתמשים אין אנו גורמים כלל לעשות שום מלאכה [=רק עבור הבריאם] - מה טעם יהא אסור ליהנות אז מהחשמל.

אף על גב שאח"כ יביא רק לעצמו ולא לישראל - אבל מ"מ בנד"ד שלכתחלה מכינים את החשמל עבור כולם ואין הישראל עושה כלל שום מעשה בשבת איני יודע אם מעיקר הדין צריכים לאסור על בני העיר להשתמש מהחשמל שהוכן מערב שבת גם עבורם מפני זה שיצטרכו אח"כ להוסיף נפט בשבת - כיון דבשעה שמוסיפים ה"ז נעשה בהיתר לצורך של פקו"נ; והן אמנם דהא דהשוחט לחולה בשבת מותר לבריא הוא דוקא לאחר שהחולה כבר אכל כל צרכו והותיר, אבל אם יש ספק דע"י זה שיאכל גם הבריא יהיה צורך לשחוט עוד פעם עבור החולה ודאי אסור לבריא לאכול - היינו מפני שעושה מעשה בשבת לאכול מדבר שלא נעשה כלל עבורו, משא"כ בנד"ד בין אם משאיר את המנורה דולקת לכל השבת ובין אם מדליק אותה בשבת ע"י שעון כיון שהכל נעשה רק מערב שבת אפשר דשרי [כלומר, יש לגזור רק כשהבריא עשה מעשה בשבת שגם שישחטו שוב לחולה,

לפני עיור

הקדמה: איסור 'לפני עיור לא תתן מכשול' הוא האיסור להכשיל בעבירה, ומבואר בגמ' שעוברים על לפני עיור דוקא כשלא היה יכול לעשות את העבירה אלמלא המכשיל, ודוקא כשההכשלה היא ישירה ולא עקיפה [והוכיח האג"מ שאין עוברים כאשר ההכשלה אינה ודאית].

כמה פוסקים כתבו שהמשתמש בחשמל עובר על לפני עיור כי מכשיל את העוברים לחלל שבת עבורו - יש להבין את גדרו האיסור, ולראות באלו אופנים עוברים על הלאו ובאלו אופנים אין עוברים.

בהמשך הפרק יתבארו מקורות איסור 'לפני עיור לא תתן מכשול', אך מאחר והדברים ארוכים ומורכבים - מובא כעת סיכום הדברים, ולאחר מכן יובאו הדברים בארוכה, ולאחר מכן תובא דעת פוסקי זמננו.

❖ איסור 'לפני עיור לא תתן מכשול' הוא האיסור להכשיל בעבירה או בעשה, ואסור אף להכשיל נכרי במה שאסור לו.

❁ אין איסור 'להכשיל' במה שמותר לעשותו, ולכן אין איסור הכשלה כלפי המלאכות שמותר לעשותן מפני פיקו"נ.

❁ כמובן שכל זאת כאשר קיים פיקו"נ אובייקטיבי, אך מי שמאיים על חברו שיהרגו אם לא יחלל שבת - נכשל בלפני עיור; אמנם, אין לדמות לכך את מה שהבריא שצורך חשמל 'מכריח' לייצר גם עבורו, כי סוף סוף חשמל זה עדיין מיוצר גם עבור החולים.

❁ ממילא מאחר ובמציאות הנוכחית ייצור החשמל נצרך מפני פיקו"נ, ואין אפשרות לייצרו רק עבור החולים - על כן שימוש הבריא בחשמל לא 'מכשיל' את העובד באותן מלאכות שחייבים לעשותן כדי לייצר את החשמל הנצרך לחולים.

❁ אמנם, עדיין שייך לומר שמכשילים אותו בעשיית מלאכות שאינן נצרכות לעצם ייצור החשמל, כגון כתיבה, נסיעה, פעולות המיועדות רק לחסוך, פעולות שניתן לעשותן באופן אוטומטי, וכל כיו"ב, אך יש לשקול בפלס מה בדיוק נצרך ומה מיותר.

❖ האיסור להכשיל אמור **דוקא כשלא היה יכול לעשות את העבירה אלמלא המכשיל** [תרי עברי נהרא].

☀ אם מושיט לו **איסור שכבר יש לו כיו"ב** - אין עובר על לפני עיור [אך עדיין יתכן איסור 'מסייע' דרבנן, ראה בהמשך].

☀ נחלקו האחרונים אם עוברים על לפני עיור **כשמושיטים לו איסור שאין לו בעצמו אך ניתן לו להשיגו מאחרים** [כגון כשיכול ללוות בריבית מאחרים]; הכרעת הגר"א והמ"ב להחמיר, ונחלקו הקה"י והאג"מ מה הסכמת רוב הפוסקים.

☀ בשו"ת בית שלמה כתב שאף שאפשר לו לחלל שבת בלעדיו - עדיין נחשב כתרי עברי נהרא כיון שגם על ידו בא לידי חילול שבת, ולא מועיל לתלות בהיתר רחוק.

❖ מבואר בכמה ראשונים (רמב"ן, רא"ה, ר"ן, ריטב"א, ועוד) שאין איסור לפני עיור **כשרק מעורר אצלו את הרצון לחטוא** בחטא שהיתה לו יכולת לעבור עליו בלעדיו, אלא שלא רצה, וכ"פ הט"ז ועוד; אמנם, כמה אחרונים החשיבו זאת כאיסור לפני עיור, וכן מוכח מהחפץ חיים, וכ"פ החזו"א והקה"י [אלא שכמעט ולא הביאו את דברי המתירים ולא דנו בראיותיהם, והראיות שהביאו מכמה סוגיות לאיסור - התבארו בדברי המתירים כך שלא ניתן להוכיח מהן לאיסור].

❖ כתב האגרות משה שנראה שנחלקו תוס' והריטב"א באם עוברים על לפני עיור גם **כשהוא כבר עבריין**, וכעת מוסיפים לו בכמות האיסור.

❖ יסודו של איסור 'לפני עיור' היא שאסור להכשיל, אך איסור זה הוא רק כשמכשילים ישירות, אולם אין איסור לעשות מעשה **שלא יגרום מכשול ישירות אלא רק עלול להגרם מכך מכשול בהמשך** [לפני דלפני].

☀ לכן אינו עובר באם נותן איסור **למי שרק מכשיל אחרים ולא נכשל בעצמו** [כגון למכור לבונה לנכרי שימכרנה לכמרים], ולדעת תה"ד מותר אף אם יכשיל בה את שלוחו [כגון למכור תרנגול לנכרי שיתן לשלוחו לסרסה], והנתיבות לשבת אינו מתיר למכור באופן שבודאי יעברו איסור, והבנין ציון הבין מהרא"ש שעוברים על לפני עיור אף במכירה לנכרי - **אם לבסוף ישראל יכשל**.

❁ אם המקבל עובר איסור בהכשלתו אחרים - אסור לתת לו, כי מכשילים אותו ב'לפני עיור' [כגון למכור לבונה לישראל שימכרנה לכמרים, ובכך יעבור על לפני עיור].

❁ הכתב סופר כתב שאין להתיר למכור את האיסור לשליחו של העבריין - כי יהא מוכרח למסור לידו מה שקנה עבדו.

❁ האג"מ כתב שמוותר לעשות מעשה שספק אם יכשיל - כי גם זאת בכלל 'לפני דלפני', וכך מוכח ברא"ש [כגון להדליק את האור מע"ש במקום שספק אם יכבוהו בשבת; ובשם המהר"ם שיק הביא לאסור אם ברור שקונה כדי לעשות בו איסור, אלא שספק אם יזדמן לו לעשותו].

❁ לאור זאת כדי לומר שהמשתמש בחשמל עובר על לפני עיור בהכשלת הפועלים צריך לומר שההכשלה הנובעת מהשימוש היא ודאית וישירה, אך אם חילול השבת מותנה בגורמים משתנים התלויים בבחירת אדם - מסתבר לומר שנחשב כ'לפני דלפני', שאינו אסור; מסתבר שהמציאות הרווחת היא שאינו ברור כלל שבשל צריכתו יצטרכו להוסיף פחם או ליצור שינויי ויסות - שהרי פעולות אלו נעשות רק בהצטרף גורמים רבים, ויתכן שהתנאים לאותו חילול שבת כלל לא יבשילו או שיבשילו גם אלמלא שימושו של צרכן זה, ועכ"פ תמיד יהיה רק בגדר ספק הכשלה, ולכן עדיין יחשב כ'לפני דלפני'.

❖ אם ההכשלה נעשתה ע"י כמה אנשים:

❁ כשכמה אנשים מושיטים כוס יין לנזיר - כולם חייבים, כי עבירה זו נעשית מחמת כולם.

❁ אם כולם מושיטים כמה כוסות והוא שותה רק כוס אחת - רק מושיט זה חייב.

❁ יש מקום להסתפק כאשר כל אחד מהם ממלא מעט את הכוס, והנזיר ישתה רק לאחר שהכוס תתמלא - כי כולם קרבוהו לעבירה, אך בפועל שותה רק מחמת התווספות חלקו של מי שהשלים את מילוי הכוס.

❁ מדברי החפץ חיים שהשומע עובר על לפני עיור רק אם המספר התחיל לספר לשה"ר מחמתו, או שהוא היחיד שכעת שומע ואם ילך יפסק סיפור

הלשה"ר - ניתן ללמוד שב'לפני עיור' עובר רק מי שאלמלא הוא לא היו מחללים שבת.

❁ היה מי שכתב **שכל אחד מאלו שצריכתם הצטרפה עד שלבסוף חיללו שבת** - עובר בלפני עיור, ומדיוק דברי החפץ חיים לא נראה כן.

❁ על כן מסתבר לומר שחשש לפני עיור קיים רק כלפי מי **שאלמלא הוא - היתה נמנעת מלאכה מסוימת בחברת החשמל, כלומר רק זה שצריכתו הוותה את נקודת השיא או השפל שגרמה להחלטה לעשות מלאכה זו, אך כל הרבבות שהחשמל בביתם דלק או כבה באופן שלא היה די בזה כדי להחליט על מלאכה זו - אינם עוברים בלפני עיור, למרות שגם אלמלא הם לא היתה נעשית מלאכה זו.**

❖ מצאנו התייחסות שונה באם יש איסור לפני עיור **בעשיית מעשה שבעקבותיו מומר יעשה איסור מעצמו ולעצמו**, שהגרשז"א התיר, והאג"מ פעם התיר ופעמיים אסר.

❖ **לסיכום, במרבית המקרים אין המשתמש בחשמל עובר על לפני עיור:** כלפי המלאכות המוכרחות לעשותן מפני פיקו"נ - אינו נחשב כ'מכשיל'; כלפי המלאכות שאינן ישירות כתוצאה מהמשתמש - נחשב כ'לפני דלפני'; כשספק אם יוצרכו לחלל שבת מחמת המשתמש - נחשב כ'לפני דלפני'; כלפי המלאכות שנצרך ריבוי משתמשים כדי שיוחלט לעשותן, ולא הוא היה זה שצריכתו גרמה ישירות להחלטה לעשות את המלאכה - לא נחשב שהוא הכשיל; עוד סניף יש מהבנת הריטב"א שאין לפני עיור כשהוא ממילא עובר אף שנוסף לו איסור, וצ"ע ביותר בכל זאת, ובמציאות המשתנה.

שני עברי הנהר: שואלת הגמ' (ע"ז ו.) מה הטעם שלא מוכרים לעכו"ם בהמה לפני אידיהן 'איבעיא להו משום הרווחה או דלמא משום ולפני עור לא תתן מכשול, למאי נפקא מינה דאית ליה בהמה לדידה: אי אמרת משום הרווחה - הא קא מרווח ליה, אי אמרת משום עור לא תתן מכשול - הא אית ליה לדידה', והקשתה 'וכי אית ליה לא עבר משום עור לא תתן מכשול - והתניא אמר רבי נתן מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול - והא הכא דכי לא יהיבין ליה שקלי איהו וקעבר משום לפני עור לא תתן מכשול? הב"ע דקאי בתרי

עברי נהרא, דיקא נמי דקתני לא יושיט ולא קתני לא יתן ש"מ'; נמצא שחיוב **לפני עיור' הוא כאשר אין לעברין אפשרות להגיע לאיסור** [אף אם האיסור שייך לו], אך אם אין לו מניעה לעשות את האיסור בעצמו - אין איסור לפני עיור דאורייתא כשמסייעים לו בכך [ואם עדיין אסור לסייעו מדרבנן - ראה בעמ' 62], כדכתב הסמ"ג (לאוין קס"ח) 'בכלל אזהרה זו כל דבר שאדם מוזהר והוא עיור באותו דבר - שאינו יודע, או אפילו יודע ואינו יכול לעשות איסור זה, ובא חבירו והמציא לו - עובר בלפני עור לא תתן מכשול'.

דוקא כשמכשיל באיסור: איסור ההכשלה המבואר בגמ' הוא כשמכשילו בלאו [יין לנזיר, ע"ז, וכיו"ב], וכן כשמכשילו בלעבור על עשה [מורא אב], אולם דבר ברור הוא שאין איסור 'להכשיל' במה שמותר לעשותו, ובכללן המלאכות שמותר לעשותן מפני פיקו"נ.

אם **מכשיל באיסור דרבנן:** לדעת תוס' (ע"ז כ"ב. ד"ה תיפוק) גם המכשיל באיסור דרבנן עובר על לפני עיור דאורייתא, אך לדעת תוס' (חגיגה י"ח. ד"ה חולו) והרא"ש (מו"ק א' א') והמאירי (מו"ק ב'). אינו עובר על לפני עיור מן התורה, וסמך עליהם מרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות א' כ') כשחיו תלויים בזה ואין לו פרנסה אחרת [במי שאולץ להגיש מאכל בפני מי שלא יברך עליו, ואינו יכול לקחת את המאכל בעצמו].

דבר פשוט הוא שמי שיוצר את הפיקו"נ - עובר על לפני עיור כשמכריח לעבור מחמתו, כגון מי שמאיים להרוג אם לא יעשו עבירה (אג"מ יו"ד א' ג', ובדומה לזה כתב המנחת שלמה א' ד' 'המכשיל את חבירו לעבור על לאו באונס - אפשר דשפיר עובר בלפני עור'), אך אין לדמות את שימוש הבריא בחשמל שבכך 'מכריח' את העובד לחלל שבת גם עבורו - למי שמאיים להרוג אם לא יחללו שבת, שהרי עדיין כאשר מייצר את החשמל עבור הבריא [מחשש לנפשו] - באותה מלאכה מייצר אותו גם עבור החולה [בהיתר של פיקו"נ], ואינו דומה למאיים על חבירו לחלל שבת עבור עצמו - ששם החילול שבת כלל לא היה נעשה אלמלא האיום.

מאחר ובמציאות הנוכחית ייצור החשמל נצרך מפני פיקו"נ, ואין אפשרות לייצרו רק עבור החולים - על כן שימוש הבריא בחשמל לא 'מכשיל' את העובד באותן מלאכות שחייבים לעשותן כדי לייצר את החשמל הנצרך לחולים; אמנם, עדיין שייך לומר שמכשילים אותו בעשיית מלאכות שאינן נצרכות לעצם ייצור החשמל, כגון כתיבה, נסיעה, פעולות המיועדות רק לחסוך, פעולות שניתן לעשותן באופן

אוטומטי, וכל כיו"ב, אך יש לשקול בפלס מה בדיוק נצרך ומה מיותר [כי לעתים סרבול הייצור עלול לגרום להפסקות חשמל, שעלולות להיות מסוכנות].

לפני עיור על תוספת האיסורים: כתבו תוס' (ע"ז י"ד: ד"ה מקום) שמי שמוכר לגוי בהמות במקום שנהגו שלא למכור להם מפני חשש רביעה - עובר בלפני עיור אף אם יש לגוי בהמות נוספות - שהרי הגוי מתאוה לרבוע את כולן [ואין לתלות שקנה לשחיטה כי סתם בהמה דקה עומדת לגדל], וממילא **משמע שעוברים על לפני עיור גם כשהוא כבר עבריין, וכעת מוסיפים לו בכמות האיסור;** אמנם, הריטב"א (ב"מ ה':) כתב בשני התרוצים הראשונים שאם יש לרועה כבר בהמות שבעטיין כבר נקרא גזלן - **אין לפני עיור כשנותנים לו בהמות נוספות** [אף שכל בהמה אוכלת עשב גזול נוסף], וכ"כ המאירי (ע"ז ב'). 'כל מי שיש בידו אותו דבר שמוכרין לו - אין לו מכשול שהרי יש לו אף בזולתנו, ואף על פי שאנו מרבים לו לתוספת - לא חיישינן'; ראיתי (בספר מאיר עוז ו', בשם מחנה חיים א' מ"ה) שגם כוונת תוס' שע"י שיביא לו בהמה חדשה יתאוה מחדש - ונחשב כאילו אין לו עוד בהמה, ובמנחת יצחק (ג' ע"ט ד') הביא אפשרות שגם לתוס' הוא רק מדרבנן, ובאג"מ (או"ח ב' פ') כתב שגם לריטב"א הוא דוקא כשבבת אחת עובר על הגזל הנוסף.

אם ניתן רק להשיג את האיסור מאחרים: לאחר שהתבאר שאיסור לפני עיור מותנה בכך שבלעדינו אין לו גישה לאיסור - יש לדון האם עוברים על לפני עיור בהושטת איסור כאשר **אין לו בעצמו את האיסור אך ניתן לו להשיגו מאחרים**. א' - כתב בשו"ת פני משה (ב' ק"ה) שאין איסור לפני עיור במה שלווה ממלוה שהיה מלווה דמים אלו לאיש אחר, שהרי האיסור היה זמין לו כבאותו עבר הנהר; ב' - אמנם, חלק עליו המשנה למלך (מלוה ד' ב'): (1) **מאחר ועבירת 'לפני עיור' היתה נעשית ע"י הלווה האחר - א"כ גם לווה זה עובר עליה**, ואינו דומה לנזיר שאם לא היה מושיט לו אלא היה לוקח בעצמו את היין - עבירת 'לפני עיור' כלל לא היתה נעשית; (2) לא הותר ללוות בריבית מפני שגם אחר מעוניין ללוות בריבית - כי **יתכן שהלוה האחר יחזור בו ולא ילווה - ונמצא שהוא זה שהכשיל את המלוה** [הוכיח דין זה ממ"ש תוס' (חגיגה י"ג. ד"ה אין) דאין עוברים על לפני עיור כשמלמדים תורה לגוי אם יש גוי אחר שרוצה ללמוד, ומדייק שאם היה רק ישראל הרוצה ללמודו בעבירה - לא היה נפטר מלפני עיור]; ג' - הקרית מלך רב (מלוה ד' ב') והכתב סופר (י"ד פ"ג) דחו את המשנה למלך: (1) אם המעות היו כבר מוכנות לתתם ללווה האחר שכבר הכין עצמו ללוקחן, אלא שנתרצה שהלוה

השני יקחן - 'מה יתן ומה יוסיף מה שישראל הלווה האחר היה עובר על לפני עור'; (2) דחוק לומר שתכף ומיד הלווה היה חוזר בו, או שמדובר כשהלווה מורגל ללוות בריבית - שאז אין להניח שיחזור בו [ותוס' מיירי באיסור נמשך - שהישראל עובר בלפני עיור בכל שעה שמלמדו - שאז אפשר שיחזור בו, או כי כוונת תוס' לדבר הרגיל שנכרי מלמד נכרי]; עוד קשה על המל"מ דמפורש בתוס' (קדושין נ"ו. ד"ה אבל) 'קשה מאי לפני עור לא תתן מכשול איכא הכא הלא אם לא יקח ממנו יקח מאדם [=ישראל] אחר' וביאר המנח"י (ג' ע"ט ד') שאולי יש מקום לומר שהמל"מ יסבור שאין לפני עיור במי שכלל לא יודע מאיסור לפני עיור; ד' - עוד הוסיף הקרית מלך רב **שבלא"ה אפשר לומר שלא שייך לפני עיור כשהלווה השני עושה טובה למלווה אם מפחית לו את האיסור**, כגון שלווה הכל בפעם אחת ואילו הלווה הראשון היה לווה חלק מהמעוות למחרת - שאז היו עוברים פעמיים; ה' - **סתירה בעדות מה הסכמת הפוסקים**: מרן הקה"י (ב' ז') נדרש לדין המלט המיוצר בשבת, ונקט שהקונה עובר על לפני עיור כי מכשיל את בעל המפעל בכך שמעורר את רצונו לייצר מלט נוסף בשבת כדי לספק את הצריכה המוגברת, וממילא מחלל יותר שבתות, או יותר שעות, או ביותר פועלים, או שמייצר בשבת כמוות גדולה יותר, והוסיף שאף שמצויים עבריינים שיקנו את המלט - אך הסכמת האחרונים כדעת המשנה למלך שאיסור לפני עיור הוא גם כשמצויים לו לקוחות נוספים; אך בשו"ת אגרות משה (יר"ד א' ע"ב) העיד להיפך כנשאל באם מותר להשכיר אולם לחתונה מעורבת, וכשנדרש לנידון חשש לפני עיור כתב 'כיון שבעיר גדולה כלונדון שיש הרבה אולמות להשכיר ויכולים בנקל להשיג אולם אחר - ליכא לפני עור מדאורייתא... וכן פסקו כל הפוסקים', וצל"ע למעשה.

סיכום לפני עיור כשיכול להשיג מאחרים: אם מושיטים לו איסור שכבר יש לו כיו"ב - אין עוברים על לפני עיור; נחלקו אם עוברים כשאין לו בעצמו את האיסור אך ניתן לו להשיגו מאחרים, שדעת המשנה למלך לאסור, ואילו הקרית מלך רב והכתב סופר דחו ראיותיו; כתב מרן הקה"י שהסכמת האחרונים לאסור, ואילו מרן האגרות משה כתב שכל הפוסקים פסקו להיתר.

אין לתלות בהיתר רחוק: כתב בשו"ת בית שלמה (או"ח ל"ח) שאף שאפשר לו לחלל שבת בלעדיו - עדיין נחשב כתרי עברי נהרא כיון שגם על ידו בא לידי חילול שבת, ולא מועיל לתלות בהיתר רחוק, והסתייע בדברי הבית שמואל [אה"ע ה' י"ח, שהביא את הרמ"א שיש אוסרים למכור לגוי בהמה כי ודאי יסרסה, וביאר שאסור למרות שהגוי

יכול ליקח בהמות ממקום אחר כי אפשר שיסרס את כל הבהמות - הרי שהבין שהאיסור גם כשרק אפשר שהגוי יסרס אותן], וגם הסתייע מתוס', ודלא כמשמעות הריטב"א [ראה בעמ' 62].

לעורר את הרצון לחטוא: מתחילה יש לחלק את הנידון לכמה נושאים: א' - אם העבריין כלל לא מעוניין לחטוא אף שיש לו אפשרות לכך, ובא זה **ושכנע אותו שפעולה זו אינה אסורה**, ובשל כך עבר עליה בחושבו שהוא היתר גמור [כגון שאמר לנזיר שאין זה יין אלא פטל]; ב' - אם רצונו לעבירה כבר היה קיים אלא שמשקול צדדי לא חטא בפועל, ובא זה **והסיר את המניעה** [כגון שלא רצה לצאת לטיול ללא שתיה קרה, ובא זה וסיפק לו אותה]; ג' - אם היתה לעבריין אפשרות מעשית לחטוא אלא שלא חפץ בכך, ובא זה **ועורר את רצונו לחטוא** [כגון ששכנע אותו לצאת לנסיעה בשבת במקום לישון בבית].

א' - **הטעייה שאין כאן עבירה:** פשוט שמי שגורם לחברו לעבור עבירה ע"י שמשכנעו שאין זו עבירה - נכשל בלפני עיור אף שחברו לא היה מחוסר יכולת טכנית לחטוא, כפי שכתב הרמב"ם (חובל ה' י"א, שו"ע חו"מ ש"פ ב') 'האומר לחבירו שבר כליו של פלוני על מנת שאתה פטור... ואף על פי שהעושה הוא החייב לשלם - הרי זה האומר לו שותפו בעון, ורשע הוא שהרי הכשיל עור וחזק ידי עוברי עבירה', וביאר הסמ"ע (ש"פ ו') 'קראו עור אף על פי שידע שהוא של חברו, מ"מ מדאמר ליה על מנת לפטור - וסבר שבאמת כן יהיה שיהיה פטור'; נראה שהסברא בזה היא שלשכנע שאין כאן עבירה אלא היתר - הוא בכלל 'תרי עברי דנהרא', שהרי לא יכול היה לעבור כל זמן שחשב שאסור [לא תוכל לאלל בשערין] מתורגם 'לית לך רשו' - הרי שכשאין רשות נחשב שאין יכולת], והמשכנע את הנזיר שנשמר מיין שאין זה יין - הרי מסיר את מניעתו מעבירה, וגרע ממי שבונה גשר על הנהר המפריד בין היין לנזיר המעוניין ביין [וקצת צל"ע האם דברים אלו מפורשים, שהרי בקרית מלך רב ציין לנדרים כ"ב. שעולא אמר לרוצח שעשה טוב, ולאחר מכן אמר 'דלמא חס ושלום אחזיקי ידי עוברי עבירה' - והרי שם העבירה כבר נעשתה, ולחזק עוברי עבירה הוא איסור דרבנן בלבד, ואולי י"ל שהבין שגם כוונת הרמב"ם 'הכשיל עור' אינה אלא מדרבנן, או שכונתו רק למקור למ"ש הרמב"ם שחזק ידי עוברי עבירה; ועוד יש להעיר שלכאורה דברי הסמ"ע אינם מעוגנים ברמב"ם, שהרי להסברו של הסמ"ע אין כאן כלל חיזוק עוברי עבירה כי הוא הוטעה לחשוב שאין עבירה (הרב א. אשכול)].

ב' - **המסיר את המניעה לחטוא:** מי שמעוניין לחטוא, אלא שאינו חוטא מפני סיבה צדדית, ובא זה והסיר את המונע - מצד אחד דומה זה לעבר אחד של הנהר מכיון

שיכול היה לחטוא, אך מאידך לא היה די רק ב'לעורר את רצונו' אלא הוצרכו גם להסרת המניעה.

ראיות לאיסור בהסרת המניעה הצדדית לחטוא: א' - כתבו תוס' (ב"מ ע"ה: ד"ה ערב) שהערב בהלוואה בריבית עובר על לפני עיור אם המלוה לא היה מלוה בלעדי, וביאר החזו"א (יו"ד ס"ב י"ג) שנראה שהערב עובר על לפני עיור לא רק בשל מה שאיפשר ללוה ללוות, אלא גם בשל מה שהכריע את רצון המלוה להלוות [אף שרצון להלוות באיסור היה לו גם ללא הערב, אלא שחשש להפסיד את ממונו], ובהתאם לכך ביאר שכל שהתירו למכור לעכו"ם בהמה כשיש לגוי בהמה שלו - הוא רק כשלא גרם בזה שום איסור כי בלאו הכי היה מקריב את שלו לע"ז [שגם זו דוגמה למה שהגוי רצה לעשות איסור אלא שחש על הבהמה שלו, וכשמכרו לו בהמה אחרת - איפשרו לו לממש את רצונו לחטוא], ומה שפטרו כשמושיט יין לנזיר בעבר אחד של הנהר - הוא באופן שהיה נוטל בעצמו גם אלמלא הושיט לו [אולי החזו"א הבין שהרא"ה המתיר (במכירת בהמה לעכו"מ כי אין לפני עיור במה שיכול לעשות בעצמו) סבר שהכרעת הרצון הוי איסור דרבנן - ואסרו רק בישראל ולא בנכרי; ואולי הבין שיש שני סוגי לפני עיור - הכשלה, ומתן עצה רעה, ויתכן שהכרעת הרצון נאסרה רק מדין עצה רעה - שלא אסורה כלפי גוי (ראיתו); לכאורה דומים דברי החזו"א לדיוק הרמב"ם (מלוה ד' ב') שכתב שהערב עובר רק על לא תשימון, אבל 'כל מי שהיה סרסור בין שניהם או שסייע אחד מהן או הורהו עובר משום לפני עור' - והרי בד"כ הסיוע שהמלוה נצרך לו איננו ממשי]; ב' - וכן מפורש גם בקה"י (ח"ב ז') שלמד מהגמ' של מכה בנו גדול שאסור בלפני עיור דאורייתא לקנות מלט מחברה המייצרת בשבת כי מעורר את רצונם לייצר יותר מלט גם עבור צרכנים אלו [כלומר, רצון לחטוא יש, אבל אין רצונם לייצר מה שלא יקנו], וכתב שכך גם דעת גיסו החזו"א [המנחת יצחק (ג' ע"ט ג')] פקפק על מסקנתו, אך הסכים עמו באם קניית המלט מהוה מכשול וודאי; לקמן יתבאר שלענ"ד אין ללמוד ממכה בנו גדול, ששם אינו בכלל 'לעורר את הרצון' אלא הוא 'אונסו לחטוא'].

ראיות להיתר בהסרת המניעה הצדדית לחטוא: א' - בב"מ (ה'): אמרו שהנותן בהמות לרועה גזלן עובר על לפני עיור [הגמ' מחלקת בין רועה בהמות של עצמו - שמן הסתם הוא גזלן ופסול לעדות, לבין רועה בהמות דעלמא - שסתמו אינו פסול כי אין אדם חוטא ולא לו, וכהוכחה שאינו גזלן מן הסתם - הביאה הגמ' את המנהג שלנו לתת בהמות לרועה, והרי אם היה מן הסתם גזלן - היינו מכשילים אותו בלפני עיור דאי לא תימא הכי אנן חיותא לרועה היכי מסרינן - והא כתיב לפני עור לא תתן מכשול], ושאל הריטב"א מדוע עובר 'דאע"ג דהיכא דאית ליה

בהמות מדידה, דבלאו דידן מצי עביד איסורא - לית ביה משום ולפני עור', ותירץ שהכוונה רק לאיסור מסייע דרבנן ולא ללפני עיור דאורייתא, או שעובר רק הראשון שמסר לרועה בהמות לפני שהיו לו בהמות שלו או של אחרים^ח - הרי שהריטב"א

הערות והוספות

כשכבר היה גזלן בבהמותיו או גם אף אם כעת סיפקו לו בהמות ועוררו את רצונו לרעות בגזל; לתירוצו השני פטורים כאשר הוא כבר רועה בגזל אף שכעת הוסיפו לו איסור באמצעות בהמות נוספות, ועוברים על לפני עיור רק כאשר סיפקו לו את הבהמות הראשונות שבאמצעותן יכול היה לרעות בגזל; לתירוצו השלישי חייבים אפילו כשרק מוסיפים לו בהמות ואף שממילא כבר רועה בגזל - כי מסתמא יגזול, והפטור של עבר אחד של הנהר אמור רק אם היה ספק שמא יגזול ולא בודאי. אם בתירוצו הראשון כוונתו שפטורים על לפני עיור גם כשלא היו לו בהמות משל עצמו כלל - הרי שדעת הריטב"א לפטור מלפני עיור גם כשעוררו את רצונו לחטוא, ואם כוונתו שפטורים דוקא כשכבר גזל בבהמות של עצמו - אין לכך ראייה, אלא רק לכך שפטורים כשהסירו ממנו את הסיבה הצדדית שמחמתה לא גזל עד עתה. לפי התירוצו השני חייבים על מה שעוררו את רצונו רק באם גם סיפקו לו את היכולת להוסיף חטא, אך אין הכרח שחייבים על מה שעוררו את רצונו כשהיה יכול לחטוא בחטא זה בעצמו [לאפוקי ממי שפירש שלתירוצו זה הריטב"א מחייב כשמעוררים את רצונו גרידא]. גם מהתירוצו השלישי אין ראייה באם חייבים על מה שמעוררים את רצונו לחטוא - כי

^ח ז"ל הריטב"א (ב"מ ה'): 'פירוש דאע"ג דהיכא דאית ליה בהמות מדידה דבלאו דידן מצי עביד איסורא לית ביה משום ולפני עור כדאיתא בפ"ק דע"ז, מ"מ אין לנו לגרום איסורא - דמסייע ידי עוברי עבירה איכא, והכא נקטיה קרא לרווחא דמילתא; ועוד דלמאן דמסרה ליה מעיקרא היכא דלית ליה בהמות אחריני לא ידידיה ולא דעלמא איכא משום ולפני עור ממשי; ועוד דהכא דסתמא עביד איסורא ודאי אפילו היכא דאית ליה לדידיה איכא משום ולפני עור משא"כ בכוס יין לנזיר דאפשר דלאו למשתי בעי ליה. לריטב"א הוקשה מדוע יש איסור לפני עיור בנתינת בהמות לרועה גזלן - שהרי יכול לרעות בגזל בבהמות של עצמו, וממילא אינו כתרי עברי נהרא, ותירץ שלשה תרוצים: 1- הכוונה רק לאיסור מסייע דרבנן ולא ללפני עיור דאורייתא; 2- מיירי בראשון שמסר לו בהמות לפני שהיו לרועה בהמות שלו או של אחרים; 3- עוברים על לפני עיור כאשר מסתמא יעשה איסור - ואף כשיש לו משלו [לרעות בשדות זרים], ומה שפטורים על לפני עיור בעבר אחד של הנהר - הוא רק כשספק אם מתכוון לעבור [כשאפשר שהנזיר לא זקוק לין לצורך שתיה אלא לצורך אחר]; כלומר, לתירוצו הראשון פטורים על לפני עיור כל זמן שהיתה לו יכולת תאורטית לגזול - יש להסתפק אם כוונתו בתירוצו זה רק

הבין שאף שמה שלא הוסיף לגזול היה רק מסיבה צדדית שלא הוצרך לכך ללא בהמות נוספות, הנותן לו בהמות שגוזל בהן - לא עבר על לפני עיור מכין שיכול היה לגזול בלעדיו [אין זה ממש תרי עברי דנהרא מאחר ויכול היה לגזול בבהמותיו, אך גם אינו ממש הכרעת הרצון כי כאן כבר רצונו לגזול קיים - שהרי כבר גוזל בבהמות עצמו]; ב' - גם המנחת יצחק (ג' ע"ט ג') פקפק על ההנחה שיש איסור לפני עיור בהכרעת הרצון, שהרי הפוסקים נחלקו אם יש איסור לפני עיור בספק מכשול, או שאין, או שרק ברובא לאיסורא, או שכוונת הגמ' רק לדרבנן; ח' - לענ"ד יש לדחות את ההוכחות שבהכרעת הרצון עוברים על לפני עיור מהגמ' של מכה בנו גדול וקריעת הבגד, כי גמרות אלו עוסקות רק במצות כיבוד אב - שהיא מצות עשה שעיקרה בלב ט' - ועל זה הבן עובר ע"י זלזול באביו אף ללא מעשה, וממילא המעורר את בנו כנגדו לא רק 'מעורר אצלו את הרצון לחטוא' אלא 'מחטיא אותו בפועל במחשבה נגדו' כי מחשבת הזלזול באביו היא האיסור עצמו [אף שלשונות כמה ראשונים (רש"י ור"ח מו"ק י"ז, ועוד) שהחשש שבנו יכה אותו, אך לכאורה אינו בדיוקא, וראה ריטב"א (מו"ק י"ז). 'יש לחוש שיתירס כנגדו בדיבור או במעשה']; ט' - לענ"ד גם אין להוכיח זאת ממה שהמלוה ללא שטר עובר על לפני עיור כי בכך עולה על דעת הלוה לכפור - שהרי במה שעלה על דעתו לכפור - לא עבר על איסור כל זמן שלא כפר בפועל, אלא שאם יש עדים או שטר אין אפשרות לכפור, אך אם הלוה ללא עדים - הרצון הקיים יכול לצאת לפועל, וממילא כלפי הכפירה הוה תרי עברי נהרא ולא רק הכרעת הרצון; י' - עוד ראיתי מחלקים שאף אם יש לנזיר יין אלא שלא היה שותה אותו מפני הטורח להשיגו - נחשב כשני עברי הנהר והמשכנעו לשתותו עובר בלפני עיור, אך אם היין מזומן ורק חסר ברצונו לשתותו - אינו כשני עברי הנהר, וכן ברועה מסירת הבהמות

הערות והוספות

'הכיבוד והמורא שני עניינים הם: כיבוד הוא ענייני מעשים בפועל כמו להאכילו להשקותו וכיוצא בזה, והמורא הוא יראת המעלה - דמורא הוא בלב... וכל דבר שיש בזה העדר הכבוד עובר על איש אמו ואביו תיראו וכ"ש כשמבזה אותם בדברים', ולענ"ד הוא פשוט מדאסרו לסתור דבריו - שהעיקר אינו הדיבור אלא הזלזול.

הנדון הוא כשבפועל מוסיפים לו יכולת לגזול ע"י הוספת בהמות; מ"מ לא ראיתי עוד ראשונים שפירשו כמו התירוף השלישי, וגם הריטב"א עצמו (ע"ז י'): הסתמך על הפירושים הראשונים [ראה בעמ' 64].

ט' כמבואר בסמ"ק (בהקדמה) שמנה את מורא אב בכלל מה שתלוי בלב, וכ"כ ערוה"ש (י"ד ר"מ ח') לגבי מורא אב

לרעיית רועה מחוסר צאן יכולה להחשב כלפני עיור - בשל הטורח שבגזילה כשאין לו צאן של עצמו, משא"כ כשרק מוסיף לו בהמות על בהמותיו.

ג' - **המעורר את הרצון לחטוא:** מי שאינו מעוניין לחטוא כעת, והלה מעוררו לחטוא - הרי **דומה רק לעבר אחד של הנהר** שהרי לא היתה לו מניעה לחטוא, ובזאת לכאורה מפורש בראשונים שהמעוררו לחטוא אינו עובר על לפני עיור:

א' - יש להוכיח זאת ממה שתוס' (סנהדרין ס"ג: ד"ה אסור, בכורות ב' ד"ה שמא) הוצרכו לבאר שאף שאסרו להשתתף עם העכו"ם שמא ישבע בשם ע"ז אך אינו עובר בכך על לפני עיור כי הנכרים לא נצטוו על השיתוף - ומשמע שאלמלא כן היה עובר על לפני עיור אף שהנכרי יכול היה להשבע בשם ע"ז גם ללא השותפות עם הישראל [ויתכן שניתן לדחות שאולי כוונת תוס' רק לאיסור דרבנן]; ב' - היו שהבינו מהתירוצ' השני של הריטב"א [שכשנותן בהמות לרועה שלא היו לו כלל - עובר על לפני עיור] שחייבים על מה שעוררו את רצונו לגזול, ולענ"ד אין ללמוד כך כי שם מדובר לא רק בהכרעת רצונו לגזול אלא גם בנתינת היכולת המעשית ע"י מסירת הבהמות; ג' - יתכן שכך גם סבר הב"ח (י"ד קמ"ח) דבע"ז (ו'). אמרו שלפי הטעם שאסור למכור בהמה לעכו"ם משום הרווחה - אסור אף אם יש לו בהמה אחרת, ופירשו הראשונים שכוונת הגמ' שחששו שמא ילך להודות לע"ז על מה שהרוויח במו"מ, ונמצא שעבר על 'לא ישמע על פיק', והקשה הב"ח מדוע אין בזה גם איסור לפני עיור שהרי מכשיל את העכו"ם להודות לע"ז, ותירץ שלנכרי מותר להודות לע"ז - יתכן שקושייתו משום שסבר שיש לפני עיור בהכרעת הרצון, אך יתכן שסבר רק משום איסור דרבנן בחד עבר הנהר (ראיתי, ומ"מ הט"ז שם חלק עליו, מובא בהמשך); ד' - בפשטות כך הבין החפץ חיים (לשה"ר ט' א' בהערה) שתמה מדוע כתבו הרמב"ם (דעות ז' ד') ורבינו יונה (שערי תשובה ד' רכ"ו) שהמספר דבר הגורם שידברו לשה"ר נכשל באבק לשה"ר, ולא הוסיפו שגם נכשל בלפני עיור, והיה דחוק לח"ח לומר שכוונתם שבנוסף לאיסור לפני עיור יש גם איסור אבק לשה"ר, אלא ביאר 'אף דבלאו ידיה גם כן יש בחירה ביד האדם לדבר לשה"ר אפ"ה כיון שהשומע לא דיבר מתחילה כלל אודות פלוני, והמספר הזה התחיל לדבר אודותיו בדברים שעל ידם סיבב שיספרו השומעים עליו לשה"ר - הרי הכין להם סיבת העבירה, דומיא כדקאי בתרי עברי דנהרא', ולכן ביאר שכוונתם שגם באופן שהיה מספר בלאו הכי - עדיין יש משום איסור אבק לשה"ר [עוד יש ליישב שהרי הגמ']

מיירי ברבי ור"ש - שאין בהם חשש שיכשלו בלשה"ר, וממילא המספר להם בטובת חברו לא נכשל בלפני עיור, אלא רק במה שמדרבנן אסור לספר בשבחו (ראיתי)

ראיות להיתר: א' - כן מוכח בר"ן (ע"ז ד'). שכתב בשם הרמב"ן שמה שאסרו (סנהדרין ס"ג): לעשות שותפות עם הנכרי 'שמה יתחייב לו שבועה ונשבע בע"ז שלו והתורה אמרה לא ישמע על פין' - אינו אסור ממש, שהרי לפני עיור הוא רק 'במה שאי אפשר לו לעשות אלא ע"י ישראל - כמושיט כוס יין לנזיר בדקאי בתרי עברי נהרא' - והרי כאן **כתב שאינו אסור ממש אף שמעורר את רצון הנכרי להשבע בשם ע"ז** [ועוד תירץ שאינו אסור ממש כי לנכרי אין אסור להשבע בשם ע"ז, והאזהרה היא רק לישראל, אך אין אפילו אסור דרבנן להשביע נכרי כי לא הישראל משיביו בשם ע"ז אלא הנכרי נשבע מעצמו ע"י שהתחייב שבועה לישראל, אלא רק מדת חסידות; לכאורה הר"ן חולק על תוס' המובא לעיל, אך כוונתו שיכול לעשות שותפות עם ישראל אחר או עם נכרי]; ב' - וכן מפורש גם ברא"ה (ע"ז ב'). שכתב **שאין לפני עיור אלא במה שיכול להעשות רק על ידינו**, משא"כ להודות לע"ז - הרי יכול לעשות בעצמו בכל שעה, ובגרמא אין לפני עיור, וכ"כ (רא"ה ע"ז כ"ב) בשם הרמב"ן שלפני עיור הוא רק כשאין בידו כגון כשמושיט לנזיר כוס יין כשאין בידו ליטלו, אך כאן אף מדרבנן מותר כי הגוי נשבע בע"ז מעצמו ע"י שהתחייב שבועה לישראל, וזו רק מדת חסידות [לא שייך בה משום לפני עיור לא תתן מכשול אלא במה שאינו יכול לעשות אלא על ידינו, מה שאין כן באזיל ומודה שהוא בידו בכל שעה, ומשום גרמא בעלמא ליכא משום לפני עיור לא תתן מכשול; יתכן שכוונת הרא"ה להוכיח ממ"ש שלפני עיור הוא רק בתרי עברי נהרא, ויתכן שכוונתו מכך שמהגמ' מוכח שאף אם יודה אינו נחשב כלפני עיור; ומ"ש 'ומשום גרמא בעלמא...' לכאורה כוונתו שאינו לפני עיור אף שמכריע את רצונו כי יכול לעבור גם בלעדיו (ראיתי)]; ג' - נראה שכוונת הראב"ד (ע"ז ו') שנתנית הבהמה לא נחשבת מכשול אף שכתוצאה ממנה הנכרי יודה לע"ז - כי במה שהוצרך לישראל לא נכשל באיסור, והודאתו לע"ז מגיעה רק לאחר מכן; ה"ט (י"ד קנ"א ח') פסק שהכרעת

הערות והוספות

תתן מכשול' אמור רק כלפי האיסורים שהגוי היה נצרך לישראל, [אבל במיד שהוא לצורך הרווחה ידידיה, ושמחה והודאה בתר הכי אתיין - לאו נותן מכשול קרינן ביה =אבל במה שהגוי נצרך לישראל רק להרווחתו, ורק לאחר מכן נכשל בהודאה לע"ז על שמחתו - לא נחשב שהישראל

בדברי הראב"ד נראית ט"ס, וז"ל 'ק"ל כיון דאזיל ומודה - הוא [עובר] אלפני עיור [ומדוע הגמ' אמרה שלטעם זה אינו עובר], איכא למימר אע"ג דעורון המכשול הוא לדידיה [למרות שהגוי נכשל באיסור] - מיהא לא קרינן ביה לא תתן אלא במיד דגוי קמהדר עילויה [=אבל האיסור של לא

הרצון אינה כתרי עברי נהרא [שכתב שהחשש שהנכרי יודה לע"ז אינו מלשון 'תודה' אלא שמודה בע"ז, כלומר שמקבלה כאלוה, והישראל לא עבר על לפני עיור כי הגוי יכול לעשות בלעדי; יש לעיין אם כוונתו שכל מודה בע"ז - מקבלה (ואז הוי רק הכרעת רצון), או שמוסיף באמונתו בע"ז שעשתה לו רווח זה (ואז אינו רק הכרעת הרצון אלא נתינת מכשול או מכשול ממש) (ראיתי)].

לכאורה יש להוכיח שעובר על 'לפני עיור' כשמעורר את רצונו לחטוא: א' - איתא במו"ק (י"ז). 'ולפני עור לא תתן מכשול' - במכה לבנו גדול הכתוב מדבר, ופירש"י 'שמא מבעט באביו' - והרי יכול היה לבעט גם אלמלא שאביו הכהו; ב' - וכן בקדושין (ל"ב). אמרו שרבה בר רב הונא היה עובר על לפני עיור בקריעת שיראי בפני בנו לנסותו - אף שהבן היה יכול להתרעם על אביו גם ללא הקריעה; ג' - וכן לכאורה מוכח מב"מ (ה'): שיש לפני עיור בנתינת בהמות לרועה גזלן - אף שיכול היה לגזול בלעדינו [הגמ' מחלקת בין רועה בהמות של עצמו - שמן הסתם הוא גזלן ופסול לעדות, לבין רועה בהמות דעלמא - שסתמו אינו פסול כי אין אדם חוטא ולא לו, וכהוכחה שאינו גזלן מן הסתם - הביאה הגמ' את המנהג שלנו לתת בהמות לרועה, והרי אם היה מן הסתם גזלן - היינו מכשילים אותו בלפני עיור דאי לא תימא הכי אנן חיותא לרועה היכי מסרינן - והא כתיב לפני עור לא תתן מכשול, אמנם ראה בריטב"א המובא בהערה י"א שבפשטות לא הבין כך מגמ' זו]; ד' - וכך סתימת הרמב"ם (ממרים ו' ט') הראב"ד (ת"ת ו' י"ד) והטוש"ע (י"ד ר"מ כ') - שהמכה בנו גדול עובר על לפני עיור; ה' - עוד יש להוכיח זאת ממה שתוס' (סנהדרין ס"ג: ד"ה אסור, בכורות ב' ד"ה שמא) הוצרכו לבאר שאף שאסרו להשתתף עם העכו"ם שמא ישבע בשם ע"ז אך אינו עובר בכך על לפני עיור כי הנכרים לא נצטוו על השיתוף - ומשמע שאלמלא כן היה עובר על לפני עיור אף שהנכרי יכול היה להשבע בשם ע"ז גם ללא השותפות עם הישראל [ויתכן שניתן לדחות שאולי כוונת תוס' רק לאיסור דרבנן]; ו' - היו שהבינו מהתירוץ השני של הריטב"א [שכשנותן בהמות לרועה שלא היו לו כלל - עובר על לפני עיור] שחייבים על מה שעוררו את רצונו לגזול [לענ"ד אין ללמוד כך כי שם מדובר לא רק בהכרעת

הערות והוספות

כתב המאירי (ע"ז ב'). 'ואף על פי שאף בהרווחה שייך טעמא דמכשול משום דאזיל ומודה - אין זה מכשול בעיקר האיסור, ר"ל בעבודתה, ועוד שעיקר האיסור אינו אלא לנו מצד שנשמע על פינו'.

הכשיל אותו], הלכך איכא למימר דלא חישנין לשמא יודה [=ומחמת כן אין לנו לחוש שנתייב בהכשלתו אם יודה לע"ז] - הרי שלדעת הראב"ד אין איסור לפני עיור במה שבסופו של דבר נגרם שהגוי יודה לע"ז.

רצונו לגזול אלא גם בנתינת היכולת המעשית ע"י מסירת הבהמות]; ז' - יתכן שכך גם סבר הב"ח (י"ד קמ"ח) דבע"ז (ו'). אמרו שלפי הטעם שאסור למכור בהמה לעכו"ם משום הרווחה - אסור אף אם יש לו בהמה אחרת, ופירשו הראשונים שכוונת הגמ' שחששו משום שילך להודות לע"ז על מה שהרוויח במו"מ, ונמצא שיעבור על 'לא ישמע על פיך', והקשה הב"ח מדוע אין בזה גם איסור לפני עיור שהרי מכשיל את העכו"ם להודות לע"ז, ותיירץ שלנכרי מותר להודות לע"ז, ומוכח שאם היה אסור בזה - הישראל היה עובר על לפני עיור [אמנם, אף שיתכן שקושייתו משום שסבר שיש לפני עיור בהכרעת הרצון, אך גם יתכן שכוונתו רק משום איסור דרבנן בחד עבר הנהר (ראיתי, ומ"מ הט"ז שם חלק עליו, מובא בהמשך)]; ח' - בפשטות כך הבין החפץ חיים (לשה"ר ט' א' בהערה) שתמה מדוע כתבו הרמב"ם (דעות ז' ד') ורבינו יונה (שערי תשובה ד' רכ"ו) שהמספר דבר הגורם שידברו לשה"ר נכשל באבק לשה"ר, ולא הוסיפו שגם נכשל בלפני עיור, והיה דחוק לו לומר שכוונתם שבנוסף לאיסור לפני עיור יש גם איסור אבק לשה"ר, אלא ביאר 'אף דבלאו ידידה גם כן יש בחירה ביד האדם לדבר לשה"ר אפ"ה כיון שהשומע לא דיבר מתחילה כלל אודות פלוני, והמספר הזה התחיל לדבר אודותיו בדברים שעל ידם סיבב שיספרו השומעים עליו לשה"ר - הרי הכין להם סיבת העבירה, דומיא כדקאי בתרי עברי דנהרא', ולכן ביאר שכוונתם שגם באופן שהיה מספר בלאו הכי - עדיין יש משום איסור אבק לשה"ר [עוד י"ל שהרי הגמ' מיירי ברבי ור"ש - שאין בהם חשש שיכשלו בלשה"ר, וממילא המספר להם בטובת חברו לא נכשל בלפני עיור, אלא רק במה שמדברנן אסור לספר בשבחו (ראיתי)]; ט' - וכן מפורש בחזו"א (י"ד ס"ב י"ג) שהערב עובר על לפני עיור אם בלעדיו המלווה לא רצה להלוות - למרות שלא נבצרה ממנו היכולת [תוס' (ב"מ ע"ה: ד"ה ערב) כתבו שהערב עובר על לפני עיור באם המלווה לא היה מלווה בריבית בלעדיו, ונראה שהחזו"א למד שכוונתם שגם כשהיה יכול להלוות בלעדיו אלא שהכריע את רצונו להלוות], וביאר שכל שהתירו למכור לעכו"ם בהמה כשיש לו משלו - הוא רק כשלא גרם בזה שום איסור כי בלאו הכי היה מקריב את שלו לע"ז, וכן כשמושיט לו באופן שהיה נוטל בעצמו גם אלמלא הושיט לו [ואולי הבין שהרא"ה המתיר סבר שהכרעת הרצון היא איסור דרבנן - ואסור רק בישראל ולא בנכרי; ואולי הבין שיש שני סוגי לפני עיור - הכשלה, ומתן עצה רעה, ויתכן שהכרעת הרצון נאסרה רק מדין עצה רעה - שלא אסורה כלפי גוי]; י' - וכן מפורש גם בקה"י (ח"ב ז') שלמד מהגמ' של מכה בנו גדול שאסור בלפני עיור דאורייתא לקנות מלט מחברה המייצרת בשבת כי מעורר את רצונם לייצר יותר מלט גם עבור צרכנים אלו, וכתב שכך גם דעת גיסו החזו"א [המנחת יצחק (ג' ע"ט ג') פקפק על מסקנתו, אך הסכים עמו באם

קניית המלט מהוה מכשול וודאי]; י"א - ונראה שכך גם היה פשוט למרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות א' כ') בתשובתו שעובד לא יגיש מאכל למנהל העבודה החילוני אם אינו נוטל ידי וּמברך.

אמנם, יש מקום לדחות, אלא אינו עובר על 'לפני עיור' דאורייתא כשרק מעורר את הרצון לחטוא: א' - כן מוכח בתירוק הראשון בריטב"א (לב"מ ה';, ראה בהערה א')

הערות והוספות

זמן שהיתה לו יכולת תאורטית לגזול, ואף אם כעת סיפקו לו בהמות והתעורר רצונו לרעות בגזל; לתירוק השני פטורים כאשר הוא כבר רועה בגזל אף שכעת הוסיפו לו איסור באמצעות בהמות נוספות, ועוברים על לפני עיור רק כאשר סיפקו לו את הבהמות הראשונות שבאמצעותן יכול היה לרעות בגזל; לתירוק השלישי חייבים אפילו כשרק מוסיפים לו בהמות ואף שממילא כבר רועה בגזל - כי מסתמא יגזול, והפטור של עבר אחד של הנהר אמור רק אם היה ספק שמא יגזול ולא בודאי. לפי התירוק הראשון בודאי פטורים אפילו כשעוררו את רצונו לגזול; לפי התירוק השני חייבים על מה שעוררו את רצונו רק באם גם סיפקו לו את היכולת להוסיף חטא, אך אין הכרח שחייבים על מה שעוררו את רצונו כשהיה יכול לחטוא בחטא זה בעצמו [לאפוקי ממי שפירש שלתירוק זה הריטב"א מחייב כשמעוררים את רצונו גרידא]; גם מהתירוק השלישי אין ראייה באם חייבים על מה שמעוררים את רצונו לחטוא - כי הנדון הוא כשבפועל מוסיפים לו יכולת לגזול ע"י הוספת בהמות; מ"מ לא ראיתי עוד ראשונים שפירשו כמו התירוק השלישי, וגם הריטב"א עצמו

א"ז"ל הריטב"א (ב"מ ה'): 'פירוש דאע"ג דהיכא דאית ליה בהמות מדידה דבלאו דידן מצי עביד איסורא לית ביה משום ולפני עור כדאיתא בפ"ק דע"ז, מ"מ אין לנו לגרום איסורא - דמסייע ידי עוברי עבירה איכא, והכא נקטיה קרא לרווחא דמילתא; ועוד דלמאן דמסרה ליה מעיקרא היכא דלית ליה בהמות אחריני לא ידידה ולא דעלמא איכא משום ולפני עור ממש; ועוד דהכא דסתמא עביד איסורא ודאי אפילו היכא דאית ליה לדידה איכא משום ולפני עור משא"כ בכוס יין לנזיר דאפשר דלאו למשתי בעי ליה'. לריטב"א הוקשה מדוע יש איסור לפני עיור בנתינת בהמות לרועה גזלן - שהיה יכול לרעות בגזל בבהמות של עצמו, וממילא אינו כתרי עברי נהרא, ותירוק שלשה תרוצים: 1- הכוונה רק לאיסור מסייע דרבנן ולא ללפני עיור דאורייתא; 2- מיירי בראשון שמסר לו בהמות לפני שהיו לרועה בהמות שלו או של אחרים; 3- עוברים על לפני עיור כאשר מסתמא יעשה איסור - ואף כשיש לו משלו [לרעות בשדות זרים], ומה שפטורים על לפני עיור בעבר אחד של הנהר - הוא רק כשספק אם מתכוון לעבור [כשאפשר שהנזיר לא זקוק לין לצורך שתיה אלא לצורך אחר]; כלומר, לתירוק הראשון פטורים על לפני עיור כל

שאינ עובר על לפני עיור אף כשמספק את הבהמות לרועה שאין לו בהמות אחרות לרעות בהן בגזל; ב' - וכן מוכח בר"ן (ע"ז ז'). שכתב בשם הרמב"ן שמה שאסרו (סנהדרין ס"ג:) לעשות שותפות עם הנכרי 'שמא יתחייב לו שבועה ונשבע בע"ז שלו והתורה אמרה לא ישמע על פיך' - אינו איסור ממש, שהרי לפני עיור הוא רק 'במה שאי אפשר לו לעשות אלא ע"י ישראל - כמושיט כוס יין לנזיר בדקאי בתרי עברי נהרא' - והרי כאן כתב שאינו איסור ממש אף שמעורר את רצון הנכרי להשבע בשם ע"ז [ועוד תדין שאינו איסור ממש כי לנכרי אין איסור להשבע בשם ע"ז, והאזהרה היא רק לישראל, אך אין אפילו איסור דרבנן להשביע נכרי כי לא הישראל משיביו בשם ע"ז אלא הנכרי נשבע מעצמו ע"י שהתחייב שבועה לישראל, אלא רק מדת חסידות; לכאורה הר"ן חולק על תוס' המובא לעיל, אא"כ כוונתו שיכול לעשות שותפות עם ישראל אחר או עם נכרי]; ג' - וכן מפורש גם ברא"ה (ע"ז ב'). שכתב שאין לפני עיור אלא במה שיכול להעשות רק על ידינו, משא"כ להודות לע"ז - הרי יכול לעשות בעצמו בכל שעה, ובגרמא אין לפני עיור, וכ"כ (רא"ה ע"ז כ"ב). בשם הרמב"ן שלפני עיור הוא רק כשאין בידו כגון כשמושיט לנזיר כוס יין כשאין בידו ליטלו, אך כאן אף מדרבנן מותר כי הגוי נשבע בע"ז מעצמו ע"י שהתחייב שבועה לישראל, וזו רק מדת חסידות [לא שייך בה משום לפני עיור לא תתן מכשול אלא במה שאינו יכול לעשות אלא על ידינו, מה שאין כן באזיל ומודה שהוא בידו בכל שעה, ומשום גרמא בעלמא ליכא משום לפני עיור לא תתן מכשול; יתכן שכוונת הרא"ה להוכיח ממ"ש שלפני עיור הוא רק בתרי עברי נהרא, ויתכן שכוונתו מכך שמהגמ' מוכח שאף אם יודה אינו נחשב כלפני עיור; ומ"ש 'ומשום גרמא בעלמא...' לכאורה כוונתו שאינו לפני עיור אף שמכריע את רצונו כי יכול לעבור גם בלעדיו (ראיתי)]; ד' - נראה שכוונת הראב"ד (ע"ז ו'). שנתנית הבהמה לא נחשבת מכשול אף שכתוצאה מכך הנכרי יודה לע"ז - כי הישראל לא נכשל בלפני עיור כשסייע לנכרי לצורך הרווחתו, והודאתו לע"ז הגיעה רק לאחר מכן, מיוזמת עצמו; ה' - גם הט"ז (י"ד קנ"א ח') פסק שהכרעת הרצון אינה כתרי עברי נהרא [שכתב שהחשש שהנכרי יודה לע"ז אינו מלשון 'תודה' אלא שמודה בע"ז, כלומר שמקבלה כאלוה, והישראל לא עבר על לפני עיור כי הגוי יכול לעשות בלעדיו; יש לעיין אם כוונתו שכל מודה בע"ז - מקבלה (ואז הוי רק הכרעת רצון), או שמוסיף באמונתו בע"ז שעשתה לו רווח זה (ואז אינו רק הכרעת הרצון אלא נתנית מכשול או מכשול ממש) (ראיתי)]; ו' - וכן משמע גם בפר"ח (מים חיים שבת ג'), ובהסבר השני בבהגר"א (י"ד קנ"א ח'); ז' - גם המנחת יצחק (ג' ע"ט ג') פקפק על

הערות והוספות

[ראה בעמ' 64].

(ע"ז ו'): הסתמך על הפירושים הראשונים

~~~~~ הפצה פנימית ~~~~~

ההנחה שיש איסור לפני עיור בהכרעת הרצון, שהרי הפוסקים נחלקו אם יש איסור לפני עיור בספק מכשול, או שאין, או שרק ברובא לאיסורא, או שכוונת הגמ' רק לדרבנן; ח' - לענ"ד יש לדחות את ההוכחה שבהכרעת הרצון עוברים על לפני עיור מהגמ' של מכה בנו גדול וקריעת הבגד, כי גמרות אלו עוסקות רק במצוות כיבוד אב - שהיא מצוות עשה שעיקרה בלב י"ב - ועל זה הבן עובר ע"י זלזול באביו אף ללא מעשה, וממילא המעורר את בנו כנגדו לא רק 'מעורר אצלו את הרצון לחטוא' אלא 'מחטיא אותו בפועל במחשבה נגדו' כי מחשבת הזלזול באביו היא האיסור עצמו [אף שלשונות כמה ראשונים (רש"י ור"ח מו"ק י"ז, ועוד) שהחשש שבנו יכה אותו, אך לכאורה אינו בדיוקא, וראה ריטב"א (מו"ק י"ז).] 'יש לחוש שיתריס כנגדו בדיבור או במעשה'], ובפרט שהרי כשאדם מוכה או מקולל כמעט ונחשב כאנוס על מה שמשיב, וממילא אין כאן רק 'הכרעת הרצון' אלא גרימה ממשית שהבן ישיב או יתריס, ויעבור על כיבוד אב [הראנ"ח (ס' נ', והמהר"י וייל כ"ח) כתב שהרב יצחק מוינה פטר את מי שקרא ממזר למי שהכהו ולמי שקיללו, כדין 'כי יחס לבבו', ומה שהרא"ש חייב את מי שהחזיר מכה למכהו - אינו אלא כשווג, דאין אדם שומע חרפתו ושותק, ודן את הראשון כמזיד - כמו הרודה בנו גדול שחייב נדוי]; ט' - לענ"ד גם אין להוכיח זאת ממה שהמלוה ללא שטר עובר על לפני עיור כי בכך עולה על דעת הלוה לכפור - שהרי במה שעלה על דעתו לכפור - לא עבר על איסור כל זמן שלא כפר בפועל, אלא שאם יש עדים או שטר אין אפשרות לכפור, אך אם הלווה ללא עדים - הרצון הקיים יכול לצאת לפועל, וממילא כלפי הכפירה הוה תרי עברי נהרא ולא רק הכרעת הרצון; י' - עוד ראיתי מחלקים שאף אם יש לנזיר יין אלא שלא היה שותה אותו מפני הטורח להשיגו - נחשב כשני עברי הנהר והמשכנעו לשותותו עובר בלפני עיור, אך אם היין מזומן ורק חסר ברצונו לשותותו - אינו כשני עברי הנהר, וכן ברועה מסירת הבהמות לרעיית רועה מחוסר צאן יכולה להחשב כלפני עיור - בשל הטורח שבגזילה כשאין לו צאן של עצמו, משא"כ כשרק מוסיף לו בהמות על בהמותיו.

הערות והוספות

המעלה - דמורא הוא בלב... וכל דבר שיש בזה העדר הכבוד עובר על איש אמו ואביו תיראו וכ"ש כשמבזה אותם בדברים', ולענ"ד הוא פשוט מדאסרו לסתור דבריו - שהעיקר אינו הדיבור אלא הזלזול.

^{י"ב} כמבואר בסמ"ק (בהקדמה) שמנה את מורא אב בכלל מה שתלוי בלב, וכ"כ ערוה"ש (י"ד ר"מ ח') לגבי מורא אב 'הכיבוד והמורא שני עניינים הם: כיבוד הוא ענייני מעשים בפועל כמו להאכילו להשקותו וכיוצא בזה, והמורא הוא יראת

סיכום 'לפני עיור' במי שמעורר את הרצון לחטוא: נחלקו גדולי עולם האם המעורר את רצון חברו לחטוא נחשב כ'תרי עברי דנהרא' או שאינו בכלל זה כי החוטא לא היה מחוסר יכולת לחטוא בלעדיו; האוסרים הוכיחו דבריהם ממכה בנו גדול, קורע שיראין, מסירת בהמות לרועה, ערב בהלוואה בריבית, ומכירת בהמות לעכו"ם, אך בדברי המתירים התבארו כל הסוגיות באופן שאין להביא מהן ראיה לאיסור; הראשונים שניתן ללמוד מדבריהם לאיסור - לא כתבו כך במפורש אלא מכלל סתימת דבריהם יש ללמוד לאיסור, אך בדברי כמה ראשונים הדבר מפורש להיתר, או כמעט מפורש; הכרעת החפץ חיים, החזו"א והקה"י במפורש לאיסור [יש לציין שלא דנו בדבריהם בדברי הסוברים שאין בזה משום לפני עיור], ואילו בט"ז ובעוד אחרונים מפורש או כמעט מפורש להיתר, וה' יאיר עיני.

'לעורר את הרצון' בנידון החשמל: לכאורה היה מקום לומר שמי שמשתמש בחשמל ובכך מעורר את העובדים לייצר עבורו מה שלא היו מייצרים - נכשל בלפני עיור על מה שמעורר אותם לרצות לחלל שבת מעבר למה שהיו מחללים בלעדיו; אלא שכל המקורות מחז"ל שהביאו המחמירים להחשיב את 'הכרעת הרצון' כ'לפני עיור' - מדברים במקרה שכלל לא היה עושה את העבירה אלמלא שעוררוהו לעשותה [שלא היה עובר על מורא אב אלמלא היה מכה בנו גדול וקורע שיראין בפניו, לא היה מלוח בריבית אלמלא הערב, לא היה רועה בגזל אם לא היו מספקים לו בהמות (שהרי אם ממילא רועה בגזל - כתב הריטב"א שאין עוברים על לפני עיור), ולא היה מקריב את בהמתו לע"ז אלמלא היה מוכר לו בהמה אחרת], אך אין בהן דוגמא של 'לעורר את הרצון' להוסיף בחטא קיים; מסתבר שהסברא בזה היא שאם ממילא עובר - הרי שכבר מגלה שרצונו בחטא, וממילא מי שגורם לו להוסיף חטאים אינו נחשב ש'מעורר את רצונו' לחטוא, ולא עובר על 'לפני עיור' כאשר היתה לחוטא אפשרות מעשית לחטוא גם בלעדיו; ולכן מי שצורך חשמל ובכך מוסיפים לייצר חשמל גם עבורו אינו נכשל בלפני עיור - כי רצונם של העובדים לחטוא כבר קיים, ואת היכולת לחטוא לא הוא יצר. אמנם, אף שגדרים אלו ברורים בהבנת הרמב"ן, הר"ן, הרא"ה הריטב"א והט"ז, אך בדברי גדולי הפוסקים [הח"ח שסבר שיש לפני עיור במי שמספר בטובתו של חברו, החזו"א שנקט שהערב עובר על לפני עיור גם על מה שמכשיל את המלוה, הקה"י שסבר שיש לפני עיור במה שקונים מלט ממפעל מחלל שבת] מתבאר שלא כדברי, ובטלה דעתי, וה' יאיר עיני.

איסור הנעשה מחמת כמה אנשים: עד כה דנו לגבי איסור לפני עיור כשיכול היה ליטול את האיסור בעצמו או מאחרים, ומעתה יש לדון **באם עובר על לפני עיור כאשר העבירה נעשית מחמת הצטרפות כמה אנשים**. במושכל ראשון יש להניח שכשכמה אנשים מושיטים כוס יין לנזיר - כולם חייבים, כי עבירה זו נעשית מחמת כולם; ואם כולם מושיטים כמה כוסות והוא שותה רק אחת - רק מושיט זה חייב; נקודת הדיון היא **כאשר כל אחד מהם ממלא מעט את הכוס, והנזיר היה שותה רק בהצטרף כוס מלאה** - שבזאת יש להסתפק שמצד אחד כולם שותפים בקירובו לעבירה, ומאידך - הרי לא היה שותה מחמת חלקם של הראשונים, אלא רק מחמת חלקו של האחרון שהיה זה שסיים את מילוי הכוס, ונמצא שבפועל האיסור נעשה רק בשל חלקו, והנפ"מ בדיון זה היא למדת האחריות שיש לכל צרכני החשמל, כאשר רק בשילוב של צריכת החשמל של כולם - יחללו שבת בחברת החשמל במלאכה מסוימת.

שמעתי ממו"ר הגרז"מ קורן שליט"א להביא ראיה לנדו"ד ממסקנת החפץ חיים (לאוין ד', ובבאר מים חיים) **שהשומע עובר על לפני עיור רק אם המספר התחיל לספר לשה"ר מחמתו, או שהוא היחיד שכעת שומע - ואם ילך יפסק סיפור הלשה"ר**, שכתב שאפשר שהמקבל לשה"ר אינו עובר על לפני עיור רק אם הוא לבדו שומע ממנו עתה הלשון הרע או הרכילות, ואילו היה הולך עתה מאצלו לא היה לו אל מי לספר הלישנא בישא שלו, אבל אם יש בלעדו שומעים אחרים בעת מעשה - אפשר דאין עובר השומע על לאו זה, כי אם על לאוין אחרים... וכל זה אם בא אחר התחלת הסיפור, אבל הראשון שהתחיל לספר לפניו - אף שבאו אחר כך אל השמועה הרעה הזאת עוד אנשים - בודאי עובר בכל גווני כי על ידו הותחל האיסור, ובבאר מים חיים (אות ד') ביאר שלמד זאת מכך שבלפני עיור דאורייתא עוברים רק 'בדקאי בתרי עברי נהרא' [עוד ביאר שם שמה שכתב בלשון מסופקת 'אפשר דאינו עובר בלאו זה' כי ככל שמתרבים השומעים - גדל עוון 'לא תשא שמוע שוא' של המספר, ונמצא שכל שומע מכשיל את המספר באיסור 'לפני עיור' נוסף - אך זה לא שייך לגבי השימוש בחשמל]. ניתן ללמוד מדבריו שב'לפני עיור' עובר רק מי שאלמלא הוא לא היו מחללים שבת בחברת החשמל, וזה כמובן לא ניתן להאמר לגבי שום אדם פרט לזה שצריכתו היוותה את נקודת השיא שגרמה לחילול השבת [וגם זאת רק בכפוף לשאר כללי 'לפני עיור', כגון שלא יהיה בגדר 'לפני דלפני'].

אמנם, הח"ח ביאר שכאשר המספר לא סיפר עד שיהיו כמה שומעים - רק האחרון יתחייב על 'לפני עיור', אך עדיין יש מקום לדון אם ניתן ללמוד מדבריו שמצד אחד לא סיפר עד שיהיה גם השומע האחרון, ומאידך סיפר רק מכיון שהיו כאן גם הראשונים, וזו המציאות הרגילה בענייני החשמל - שרק הצטרפות של רבבות צרכנים גורמת לכך שיחללו שבת בתוספת פחם ובויסות התחנות ועוד. בחוברת של הרב מורגנשטרן שליט"א כתב לחייב בזה גם את המשתמשים הראשונים כי סוף סוף חילול השבת נעשה גם עבורם, וראייתו מכך שהח"ח חייב את מי שהיו בתחילה ופטר את המצטרפים לראשונים, ואם היינו אומרים שמי שהצטרף לראשונים אין דינו כתרי עברי נהרא כי לא רק הוא הגורם לתחילת הסיפור - מדוע לא פטר גם את כל הראשונים כי כל אחד יוכל לטעון שלא מחמתו הותחל האיסור שהרי יש עוד שומע, אלא ע"כ שהיה פשוט לו שכל הראשונים חייבים כי נחשב שכולם הושיטו את כוס היין לנזיר אף שיתכן שהיה מספר גם לאחד לבדו.

את דבריו דחו: א' - אף אם היה נכון שכל הראשונים נחשבים כמושיטים יחד את כוס היין - אך אין להביא לזה ראיה מדברי הח"ח כי לא מיירי שבתחילה היו כמה אנשים אלא רק שבתחילה היה אחד, ולאחר מכן הצטרפו אחרים; ב' - בבמ"ח כתב שמה שהמקבל אינו עובר על לפני עיור הוא כי כדי לעבור צ"ל רק בתרי עברי נהרא - והיה לו להביא את דברי המשנה למלך שגם אם יכול לקנות את האיסור מישראל אחר עדיין המוכר לו עובר על לפני עיור [כי הפטור של חד עבר הנהר הוא רק כאשר אין מי שעובר על לפני עיור, כגון כשיש לו בעצמו את האיסור, בעמ' 35 הובאה מחלוקת האחרונים בזה]; ג' - סיפור לשון הרע מפי האדם הוא פעולה מתחדשת בכל רגע ורגע שאדם אינו חוסם את פיו, ונמצא שאם בזמן שאמר את המשפט הראשון היו לפניו מאה עבריינים שבאו כאחד לשמוע לשון הרע, וכשאמר את המשפט השני כבר היו שם מאה ואחד בני אדם - הרי כל המאה ואחד הם בבחינת ראשונים לגבי המשפט השני, והיה לח"ח לחייב את כולם, ומכך שפטרם מוכח שסבר שעובר רק זה שהאיסור הותחל ממש מחמתו או זה שהוא היחיד השומע ואם ילך - הסיפור יפסק, ולא חייב את כל אלו שהצטרפו לפני שהאיסור הותחל מחמת האחרון, ואם כך - הרי שכל צרכני החשמל שגרמו לריבוי הצריכה אינם עוברים על לפני עיור, פרט לאותו אחד שהאיסור הותחל ממש מחמתו (מו"ר הגר"מ קורן שליט"א); ד' - בעמ' 35 התבארו דברי הגמ' (ב"מ ה') שאם הרועה הציבורי היה גזלן - הרי הנותנים לו בהמותיהם היו

עוברים על לפני עיור, ושאל הריטב"א איזה לפני עיור יש כאן, כי אם יש לו בהמות שלו - הרי יכול לעשות איסור בלעדיו ואינו כתרי עברי נהרא, ותרין שאה"נ, והכוונה רק לאיסור מסייע דרבנן ולא ללפני עיור דאורייתא, ועוד תירין דמייירי במי שמסר בהמות לרועה שאין לו בהמות שלו או של אחרים, ונמצא שמפורש בשני תירוציו הראשונים כהבנה זו בחפץ חיים שאף שמוסיף על איסור קיים - אינו עובר על לפני עיור, שאם תהייה לו בהמות נוספות שבעטיין כבר נקרא גזלן - אין איסור לפני עיור למי שנותן לו בהמות נוספות שעובר עליהן בגזל נוסף [שהרי כל בהמה אוכלת עשב נוסף, כמובן] מאחר והוא כבר גזלן - ובפשטות כוונתו שפטורים לא רק כשמוליכין לרועה את הבהמות הנוספות כשהוא כבר בשדה, אלא גם כשמוסיפין לו אותן לפני שיוצא עם כולן [דאל"ה היה לריטב"א להעמיד שאין לפני עיור רק אם כל הבהמות מתקבצות אצלו לפני היציאה לשדה]. התירין השלישי של הריטב"א סייג את ההיתר של חד עבר נהרא - רק כשספק אם מתכוון לעבור, ויתכן שגם תירין זה נוגע לנידון החשמל - שהרי גם כשנוסף עוד משתמש אין שום ודאות שתתווספה מלאכות מחמתו, ואין לומר שיש לחוש שמא יהיה זה הוא שגורם ישירות לתחילת המלאכה דאינו דומה לפסקי רישא].

סיכום לפני עיור בכמה אנשים: כשכמה אנשים מושיטים כוס יין לנזיר - כולם חייבים, כי עבירה זו נעשית מחמת כולם, ואם כולם מושיטים כמה כוסות והוא שותה רק אחת - רק מושיט זה חייב; אם כמה אנשים ממלאים את כוס היין, והנזיר ישתה רק באם היא תתמלא הרי כולם קירבוהו לעבירה אך העבירה התאפשרה רק מחמת מי שהשלים את מילוי הכוס - יש להוכיח שרק האחרון חייב מפסק החפץ חיים שהשומע לשה"ר עובר בלפני עיור רק אם מחמתו הותחל הסיפור או שהוא היחיד שכעת שומע - ואם ילך יפסק סיפור הלשה"ר.

בנידון החשמל: אם כנים דברינו - הרי שב'לפני עיור' עובר רק מי שאלמלא הוא היתה נמנעת מלאכה מסויימת בחברת החשמל, כלומר רק זה שצריכתו היוותה את נקודת השיא או השפל שגרמה להחלטה לעשות מלאכה זו, אך כל הרבבות שהחשמל בביתם דלק או כבה באופן שלא היה די בזה כדי להחליט על מלאכה זו - אינם עוברים בלפני עיור למרות שגם אלמלא הם לא היתה נעשית מלאכה זו.

לפני דלפני: יסודו של איסור 'לפני עיור' היא שאסור להכשיל, אך מבואר בגמ' שאיסור זה הוא רק כשמכשילים ישירות, אולם אין איסור לעשות מעשה שלא יגרום מכשול ישירות, אלא רק עלול להגרם מכך מכשול בהמשך, כמבואר בע"ז (י"ד).

שמותר למכור כמות מסחרית של לבונה לעכו"ם סוחר שברור שאיננו צריך כמות כזו כדי לעבוד ע"ז, ואף שעתיד למוכרה לאלו שיקטירוה - אין לאסור, כי 'אמר אביי אלפני - מפקדינן, אלפני דלפני - לא מפקדינן'.

היה נראה לי שהקולא של 'לפני דלפני' לא נובעת מחמת שהם שני אנשים אלא כי המוכר מרוחק מהאיסור, שהרי בע"ז (כ"א.) התירו מחמת 'לפני דלפני' למכור בית לגוי בחו"ל ולא חששו שמא ימכור מחלקו לשני גוים ובסה"כ תהיה שכונת גוים, וביארו רש"י ותוס' (ע"ז כ"א. ד"ה לפני) 'האי סימנא בעלמא הוא, כלומר לכולי האי לא חיישינן' [ראה באג"מ שכך הסיק מדבריהם, מובאים דבריו בהמשך; ראה בהמשך את דברי המהר"ם שיק שאסור לתת מכשול לפני מי שיעבור איסור כשיזדמן לו], אמנם הריטב"א (ע"ז ט"ז.) כתב להדיא שלפני דלפני הוא רק כאשר זה שנתנו לו - לא עושה בו איסור אלא שנותן לאחרים שעושים בו את האיסור, אך אם הוא עושה את האיסור במה שנתנו לו - הוא לפני אחד [אף שהאיסור נעשה רק ע"י מלאכות שעשו לו אחרים].

הקולא שב'לפני דלפני' אמורה רק כשאין מכשילים את הקונה עצמו באיסור, כדכתבו תוס' (ע"ז ט"ו: ד"ה לעבוד כוכבים) שמה שמותר למכור לבונה לסוחר גוי - הוא כי לגוי הקונה מותר למכור לעכו"ם כי אין לגוי איסור להכשיל, אך אסור למכור את הלבונה לישראל החשוד למכור לעכו"ם - כי המוכר מכשיל את הישראל הקונה באיסור לפני עיור במה שימכור לעכו"ם, וכן כתב תה"ד (רצ"ט, ודעה ראשונה ברמ"א אה"ע ה' י"ד) שאין איסור למכור תרנגול לנכרי שלא יסרסנו אך יתן לשלוחו לסרסו 'דהנכרי הלוקח מישראל לא קעביד איהו מידי', אף על פי שמוסרו לשלוחו לסרס - אין שלוח לדבר עבירה, וכן אסר הבית שלמה (או"ח ל"ח) לשלוח מעות בדואר של נכרי לישראל החשוד על חילול שבת שיקבל את המעות בשבת - כי נותן לפניו מכשול [אף שהמשלוח נעשה באמצעות הדוור הנכרי].

משמעות הנתיבות לשבת (אה"ע ה') שהקולא של 'לפני דלפני' אמורה רק אם יתכן שבסופו של דבר לא יעשה איסור, כגון שיתכן שהקונה ימכור את הבהמה לישראל, אך אין להתיר למכור באופן שבדאי יעברו איסור, כגון כשקונים ממנו לסירוס [כלומר, כשהספק הוא אם הוא יסרס או הקונה ממנו], וצ"ע, ודחה הבית שלמה (או"ח ל"ח) דמפורש בתה"ד להיתר 'הלוקח מישראל לא קעביד איהו מידי'.

הוסיף הכתב סופר (י"ד פ"ג) שאין להתיר מחמת 'לפני דלפני' כאשר קונה הלבונה הוא שליחו של הכומר המקטיר לע"ז - כי מוכרח לעשות שליחותו ולמסור לידו מה

שקנה עבורו, אך אפשר שיש לדמות זאת לנידון תה"ד ולהתיר כשהקונה הוא שליח העם הקונים לעצמם בלי שותפות הכומר ויכולים לעשות בלבונה כרצונם שלא לתנה לכומר [אמנם הסיק שאין להקל, עפ"י הב"ח (יו"ד קל"ט ט', העתיקו הש"ך קל"ט י') שאסר מעיקר הדין למכור דבר שאין ספק שיגיע לידי ע"ז, כגון מכירת ספרי ע"ז].

בשו"ת בנין ציון (ט"ו) חידש שאף שמושיט את המלאכה לנכרי - **אינו בהיתר 'לפני דלפני' כאשר יש חשש שישאל יבוא למכשול איסור** [ראייתו מהרא"ש (ע"ז א' י"ד) שלמד שההיתר למכור כמות מסחרית של לבונה היא דוקא לנכרי אבל גבי ישראל דחיישין להכשיל - חיישין אלפני דלפני, וראייתו מדאסרו (בפסחים מ'): למכור לנכרים אניית חטים טבועה כדי שלא יחזור למכרנה לישראל].

אך מפסקי מרן האגרות משה נראה שהבין אחרת את ההיתר של 'לפני דלפני', שדייק את לשון רש"י ותוס' [לכולי האי לא חיישין] **שכוונת הקולא של 'לפני דלפני' היא שאין לחוש לאיסור 'לפני עיור עד כדי כך', ולכן נקט שאין איסור לפני עיור כאשר הוא ספק אם יעשה איסור, ובזאת באיסור לפני ע"ז יש קולא כלפי שאר איסורין כשהוא ספק** [ויש להביא סימוכין למה שהקל שאין לפני עיור כלפי ספק איסור משיטת הרא"ש (ע"ז א' ב') שאין איסור לפני עיור בנתינת נבילה לישראל אם אינו יודע בודאי שרוצה לאוכלה], כגון במה שהתיר (או"ח ב' ס"ב) לשלוח סחורה לקונים מחללי שבת באופן שיש רק חשש בעלמא שמא יצטרכו לה בשבת; אף שאסר (או"ח ג' מ"ג) להתפלל במקום שבעלת הבית תכבה את התאורה אך התיר אם הוא רק חשש בעלמא דהוא כלפני דלפני; התיר (או"ח ב' ס"ו) לומר לפועל נכרי ששכירותו לא מחייבתו לחמם את הבנין בשבתות הקיץ, אך אם ירצה שיהיו מרוצים ממנו יוכל לחמם בשבתות - ונחשב כלפני דלפני כי אז שכירותו לא מחייבתו לחמם בשבתות; התיר (יו"ד א' ס"ח) לשרטט תכנית בניה לבנין של ע"ז - דהוא לפני דלפני כי בבנין עצמו עדיין אין עושין האיסור עד שיעבדו ויתפללו שם; נטה (יו"ד ב' ל"ה) שאין לאסור להשכיר חדרים נפרדים לפניו ופנויה פרוצים - כי החשש שאולי יתקברו וייתייחדו יותר נוטה שהוא כלפני דלפני שאינו אסור; וכן לא אסר (יו"ד ב' קל"ו) למכור תכשיט שיש עליו שם אף שעלולים ללכת בו למקום הטינופת, דהוי כלפני דלפני דאינו אסור ברור כי הרבה פעמים יהיה מכוסה ולא מצוי כ"כ שיהיה באופן בזיון; ועוד כתב (יו"ד ג' ל"ט) שאין לחוש באיסור לפני עיור לדעת גדולים ביותר שהם מיעוט כלפי רוב הגדולים [כלפי הלוואה בריבית למומר], אף אם באיסורים אחרים היה מקום לחוש. אמנם, הביא (יו"ד

א' ע"ג) את הגמ' (קדושין ל"ב.) שהקשתה כיצד רב הונא קרע שיראין בפני בנו לנסותו אם ירתח - 'ודלמא רתח ועבר על לפני עיור לא תתן מכשול', וקשה מדוע רב הונא יעבור על לפני עיור - הרי אפשר שבנו לא ירתח וממילא הוי ספק בלפני עיור, וביאר המהר"ם שיק שרק ספק בלפני עיור המאפשר לתלות שקונה להיתר - הוא לקולא, אך אם ברור שקונה גם לעשות בו איסור אלא שאפשר שלא יזדמן לו לעשותו - הוה ספק דאורייתא לחומרא כי על העתיד לא שייך שלא להסתפק, ולכן עובר בשעת המכירה לחשוד כי מסר למי שיעבור אם יזדמן לו איסור, וה"נ הוא מסופק אם מדותיו גורמות לו לרתוח ולקרוע, וכיון שמסופק - ספיקו לחומרא.

סיכום 'לפני דלפני': לא נאסר באיסור 'לפני עיור' כאשר המעשה אינו גורם מכשול ישיר אלא רק יתכן שיגרם מכך מכשול בהמשך, וזאת שאמרו 'אלפני דלפני לא מפקדינן' - כגון כשמוכר לבונה לסוחר נכרי שאינו עובר איסור במכירתו לכמרים, וכן כשמוכר איסור למי שספק אם יאכלנו; אך אם מוכר למי שבודאי יעבור איסור באכילתו או במכירתו לאחרים - נחשב כהכשלה ישירה, אלא שתה"ד (הובא כדעה ראשונה ברמ"א) מתיר למכור לנכרי שלא יסרס את הבהמה בעצמו אלא יתן לשלוחו לסרסה; הכתב סופר אוסר למכור לבונה לשליח של הכומר; הבנין ציון למד מדברי הרא"ש שאין היתר של 'לפני דלפני' כשבסופו של דבר ישראל יכשל באיסור, אך מרן האג"מ התיר במקרים רבים לעשות מעשה שספק אם יכשיל, אך בשם המהר"ם שיק הביא לאסור אם ברור שקונה כדי לעשות בו איסור אלא שאפשר שלא יזדמן לו לעשותו.

בנידון החשמל: לאור זאת כדי לומר שהמשתמש בחשמל עובר על לפני עיור בהכשלת הפועלים צריך לומר שההכשלה הנובעת מהשימוש היא ודאית וישירה, אך אם חילול השבת מותנה בגורמים משתנים התלויים בבחירת אדם - מסתבר לומר שנחשב כ'לפני דלפני' שאינו אסור; ומסתבר שהמציאות הרווחת היא שאינו ברור כלל שבשל צריכתו יצטרכו להוסיף פחם או ליצור שינויי ויסות - שהרי פעולות אלו נעשות רק בהצטרף גורמים רבים, ויתכן שהתנאים לאותו חילול שבת כלל לא יבשילו או יבשילו גם אלמלא שימושו של צרכן זה, ועכ"פ מכלל ספק לא נפקא, ולכן עדיין יהיה בגדר 'לפני דלפני'.

עשיית דבר הרשות: מבואר בגמ' (ב"ק ס"ט.) שא"צ לציין כרם של ערלה שלא בשנת השמיטה 'בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות', ולמד מכאן האג"מ (יו"ד

ג' צ') שאין לו להמנע מלעשות דבר הרשות שלו אף שאחר יעשה איסור בעקבות כך, כי יעשה את העבירה מעצמו, ואין חיוב לשמור בעלי עבירות שלא יחטאו בעצמם, וכ"כ הגרשז"א (מנחת שלמה א' ז') שמותר לחולה שאין בו סכנה לדרוש ברופא בשבת, אף שידוע שהרופא יחלל את השבת גם במלאכות מיותרות 'כיון שהחולה עושה כדין לדרוש מהרופא רפואתו - אינו חייב כלל להתחשב בזה שהרופא ממית את עצמו ועובר ללא שום צורך על איסורי תורה, ואין החולה עובר כלל בלאו של לפני עור, כי דוקא בכה"ג שנותן לו את גוף האיסור או אפילו מוכר לו מחרישה בשביעית הוא דאסור, אבל אם רק בדרך אגב גורם לו לעבור - אף על גב שהוא פסיק רישא... אין לחוש לזה שהרופא הוא עבריין ומחלל שבת ללא שום צורך'; אמנם, בתשובה אחרת כתב האג"מ (או"ח ג' מ"ג) שיש לוותר על תפילה בציבור במקום שברור שמומר יכבה את האור לאחר התפילה - דהוה לפני עיור כלפי כיבוי זה, ועוד כתב (או"ח א' צ"ט) שיש איסור לפני עיור כשמזמין מתפללים שידוע שיגיעו ברכב, אף אם יכולים ללכת ברגל אלא שמתעצלים - למרות שבמקרים אלו רק מכין את התנאים למה שהמומר יחלל שבת מעצמו ולעצמו, דלא כמ"ש במקרים דלעיל, וה' יאיר עיני.

לאחר בירור יסודות הדין - יש לראות כיצד נקטו גדולי הדור:

דעת מרן הגרנ"ק שליט"א: כמה פוסקים כתבו שמאחר והשימוש במכשירי חשמל בשבת משפיע ישירות על כמות חילולי השבת - לכן הפעלת מכשיר בשבת [באמצעות שעות], ואף הפעלתו מע"ש - אסורה באיסור 'לפני עיור' כי גורמת ישירות לפועלים לחלל שבת, ראה בשו"ת 'אבן ישראל' (למחן הגר"י פישר צ"ל, חלק ט' עמ' פ"ד) 'על ידי שהוא מדליק את הנרות הרי הם עוברים על ידו באיסורים רבים של הבערה בשבת, ואיכא לפני עור', וב'חוט שני' (מכתב ב'קונטרס החשמל') כתב מרן הגרנ"ק שליט"א 'הוברר עפ"י מומחים שריבוי הבערת הפחם תלויה בכמות הצריכה של הצרכנים, נמצא שכל הפעלת מוצרי חשמל של הצרכנים אפילו הופעלו מע"ש - גורמת במישירין לריבוי חילול שבת קדש בהרבה מלאכות המסתעפות מכך', וכ"כ בעוד ספרים.

דעת מרן הגרשז"א זצ"ל: אמנם, נראה שמרן הגרשז"א זצ"ל דרך אחרת היתה עמו, שדן לגבי חולה שאין בו סכנה, הניגש לרופא שידוע שיחלל שבת בפעולות מיותרות, והכריע שאינו עובר ב'לפני עיור' מאחר ועשה כדין, והרופא הוא שבחר

מעצמו בדרך מוות, וז"ל (מנחת שלמה א' ז') שאין חולה שאין בו סכנה עובר על 'לפני עיור' כשדורש ברופא בשבת, אף שידוע שהרופא יחלל את השבת גם במלאכות מיותרות 'ולפי"ז יתכן דהואיל ומאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא והרופא חייב מן הדין לרפאותו, ולכן כיון שהחולה עושה כדין לדרוש מהרופא רפואתו - אינו חייב כלל להתחשב בזה שהרופא ממית את עצמו ועובר ללא שום צורך על איסורי תורה, ואין החולה עובר כלל בלאו של לפני עור, כי דוקא בכה"ג שנותן לו את גוף האיסור או אפילו מוכר לו מחרישה בשביעית הוא דאסור, אבל אם רק בדרך אגב גורם לו לעבור אף על גב שהוא פסיק רישא אפשר דהרי זה דומה למ"ש בגמ' ע"ז י"ג שהולכין ליריד של עכו"ם ולוקחין מהם בתיים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהם, ואף על גב שכבוד הוא להם ואיכא למיחש דאזיל ומודה לע"ז - אפילו הכי שרי מפני שהוא כמציל מידם, ורק בלוקח מן התגר ונותן מכס הוא דאסור מפני שמהנה ממש לע"ז, וה"נ גם כאן הואיל וצריכים להציל את החולה מסבלו - אין לחוש לזה שהרופא הוא עבריין ומחלל שבת ללא שום צורך; יתכן שלמד זאת ממה שלא אסרו 'לפני דלפני' - שיסודו הוא שאין קשר ישיר בין המעשה לבין העבירה.

בהתאם לשיטתו זו, גם כשדן בחשמל המיוצר בשבת (מנחת שלמה ב' כ"ד) וכתב שאין איסור לבריאם לצרוך חשמל אף שברור שיוסיפו לייצר גם עבורם תוך חילול שבת - לא הזכיר כלל שיש חשש 'לפני עיור' בזה, וכן מבואר ממה שכתב להדיא '...דכיון שאי אפשר כלל להוסיף עבור החולים אא"כ מוסיף גם עבור הבריאם - ה"ז חשיב כשוחט בשבת לחולה דמותר שפיר לבריא משום דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה' - שאף שהמציאות היא שמוסיפים עבור הבריאם - תוספת זו אינה אוסרת את החשמל, כי תמיד היא תוספת המיועדת גם לחולים, ולעולם איננה תוספת רק לבריאם.

ועל דרך זו יש להבין גם את המשך דבריו, שהיו שהבינו שתלה את ההיתר בכך שלא מוסיפים דלק עבור הבריאם, וטענו שאילו היה יודע שבמציאות מוסיפים דלק גם בשל צריכת הבריאם היה אוסר, ולדברינו כוונתו שאין לאסור כי לעולם אין מוסיפים דלק רק עבור הבריאם באופן שאינו מועיל לחולים, וז"ל: 'ומה שצריכים להוסיף בשבת קודם צאת הכוכבים עוד מכונה, כפי ששמענו הסיבה לכך היא מפני עוברי עבירה ונכרים שמדליקים אז את החשמל אבל לא [=רק] מפני מיעוט הנרות שדולקים מערב שבת או נדלקים אז מאיליהם ע"י שעון, ונמצא שאף אם נאסור

ליהנות באותו הזמן מהחשמל ג"כ יצטרכו להוסיף מפני חולים כיון שאם לא יוסיפו עוד מכונה יכבו גם הנרות של בתי החולים, וכיון שכן שפיר מותר ממילא גם לדין ליהנות אותה שעה מהחשמל; ואין זה ענין למ"ש המל"מ דמשום עוברי עבירה לא נעשה כחד עברא דנהרא [=שגם אם מצוי למלווה להלוות לאחרים בריבית - הלווה עובר על לפני עיור] - דהתם שפיר אמרינן דלא מסתבר דמה שאחרים עוברים על הלאו יגרום לנו היתר, משא"כ הכא כיון דבזה שגם אנו משתמשים אין אנו גורמים כלל לעשות שום מלאכה [=המיועדת רק עבור הבריאם] מה טעם יהא אסור ליהנות אז מהחשמל, בהתאם לשיטתו שאין לאסור דבר שבעת עשייתו מועיל גם לחולים, אף שנאלצו להרבות במלאכה מחמת הבריאם (הערת מו"ר הגר"מ קורן שליט"א).

שיטת האג"מ: לא זכיתי לעמוד היטב על שיטת מרן האג"מ בהגדרת איסור 'לפני עיור'; מאחר והאיסור מותנה ב'תרי עברי נהרא' ובכך שלא יהיה 'לפני דלפני' ע"כ כתב (י"ד ד' נ"ד ב') שאין איסור לרופא להורות לאחיות לנתק חולה גוי ממכשיר הנשימה כי אם לא הוא - רופא אחר, גוי או ישראל, יתן את ההוראה, וכן התיר (אה"ע ד' פ"א) לשדך ולסדר קדושין ולהיות עד בנישואי מי שלא ישמרו טהרה - כי הוא רק כמקרב לו את האיסור ואינו בשעת העבירה [כשיטת הרא"ש (ע"א ב') שאין איסור לפני עיור בנתינת נבילה לישראל אם אינו יודע בודאי שרוצה לאוכלה], וכן כתב (י"ד ב' ל"ה) שהדעת נוטה להתיר להשכיר שני חדרים לפניו ופנויה, כי באופן זה כעת אין איסור יחוד [ומה שבעתיד יתקרב - הוא לפני דלפני שאינו אסור], והתיר (י"ד ג' צ') ללמוד אף שגויה מאזינה ולומדת ממנו כי אין לו להמנע מלעשות דבר הרשות שלו אף שאחר יעשה איסור בעקבות כן, כי יעשה את העבירה מעצמו [למד זאת ממה שא"צ לציין כרם של ערלה שלא בשנת השמיטה - כי אין חיוב לשמור בעלי עבירות שלא יחטאו בעצמם] - ומכל זה היה ניתן להסיק שהבין שאיסור 'לפני עיור' הוא רק אם האיסור יעשה בבירור, וישירות, ומחמתו, ואלמלא כן לא היה נעשה; לפ"ז יש מקום לומר שאין איסור לפני עיור בשימוש בחשמל, שהרי מה שהפועלים מחללים שבת אינו דוקא מחמתו דאינו אלא כמקרב את האיסור, כי חילול השבת שבויסות תחנות הייצור - בודאי אינו ישירות מחמתו אלא לכל היותר הוא לפני דלפני, וחילול השבת שבתוספת הפחם הרי יעשה ממילא בשל צריכת רבבות צרכנים אחרים [נכרים, חילונים, פיקו"נ ומכשירים אוטומטים, והוא דומה למה שהתיר לרופא להורות על ניתוק מכשיר ההנשמה לחולה גוי - כי ממילא רופאים אחרים יורו כן], וגם התוספת הנצרכת לשומרי השבת איננה ישירות גורמת לחילול

השבת אלא לכל היותר נחשבת כלפני דלפני [שהרי הצרכנים צורכים את החשמל שכבר יוצר, ורק כדי לייצר עוד חשמל לצריכה העתידית לתוספת פחם - והוה לפני דלפני].

ואין להקשות ממה שכתב האג"מ (י"ד א' ג') שמי שאונס את חברו לחלל שבת - עובר על לפני עיור [ואולי אף נחשב כ'מסית', ראה אג"מ או"ח א' צ"ט] אף שחבירו מותר לחלל את השבת כדי להציל את עצמו, וה"נ היה מקום לדמות ולומר שהצרכן הבריא 'אונס' את העובדים לייצר חשמל נוסף לצורך החולים כי הבריאם השתמשו במה שכבר יוצר לחולים; אמנם, נראה שאין לדמות זאת לנדו"ד מאחר וכשהוא אונס את חברו - הרי חילול השבת הוא ישירות מחמתו, משא"כ כשבריא רק משתמש במה שישחטו לחולים, ומכיון שאין עוד מאכל לחולים צריך לשחוט להם שנית - אין השחיטה ישירות מחמתו [והוה לפני דלפני, וכלפי זה הכריע הגרשז"א (מנחת שלמה ב' כ"ד) שאסור רק לעשות פעולה בשבת הגורמת לכליוי מאכל החולים, אך כשפעולתו הסתיימה לפני שבת (וכן כשכיון מע"ש שעון שידליק בשבת) - אפשר שאין איסור אף כשמחמת כך ישחטו שוב לחולים 'כיון שעיקר האיסור לגרום אח"כ דיחוי שבת הוא רק מדרבנן - לכן בכה"ג דאיכא נמי למיתלי שלא יבוא לידי כך שפיר מותר'].]

אמנם מאידך כתב (או"ח ג' מ"ג) שיש לוותר על תפילה בציבור במקום שברור שמומר יכבה את האור לאחר התפילה - דהוה לפני עיור כלפי כיבוי זה [כי אסור לעבור בשביל מ"ע דק"ש ותפלה אפילו איסור קל מדרבנן, וכ"ש לפני"ע שהוא איסור דאורייתא]; אך אם רק ספק שיכבה - מותר, דהוה 'לפני דלפני'], ועוד כתב (או"ח א' צ"ט) שיש איסור לפני עיור כשמזמין מתפללים שידוע שיגיעו ברכב, אף אם יכולים ללכת ברגל אלא שמתעצלים [ויש להסתפק כשרק מודיע שיש תפילה] - שבמקרים אלו רק מכין את התנאים למה שהמומר יחלל שבת מעצמו ולעצמו, דלא כמ"ש במקרים דלעיל, וה' יאיר עיני; ומ"מ גם מקרים אלו אינם דומים לייצור החשמל שבאופן עקרוני מותר מחמת החולים, ואילו בהם אין שום סרך של פיקו"נ.

האם בשימוש בחשמל מכשיל בעבירה: איסור לפני עיור הוא רק כשמכשיל

בעבירה, אולם מאחר והמלאכות הנצרכות כדי לספק חשמל גם לצרכני הפיקו"נ - באופן עקרוני מותרות [אלא שהיו צריכים למצוא נכרי כדי לעשותן כי אין זה העיסוק בהצלה עצמה (אג"מ) או כי יש להקל מהאיסור כאשר הפיקו"נ אינו בהול] - יש מקום לומר שהמשתמש בחשמל אינו עובר על 'לפני עיור' שהרי בסיטואציה הנתונה שחברת החשמל לא מעסיקה נכרים וגם אינה מפעילה את כל המערכת באופן אוטומטי -

הפעולות הנצרכות ליצירת החשמל עבור החולים הן מוכרחות [ואם הם היו מחליטים בעצם יום השבת להפסיק לחלל שבת - אנו היינו צריכים לייצר חשמל במקומם לצורך החולים], וכל שיש לדון על 'לפני עיור' הוא בשל מה שמכשילים במלאכות שאינן מיועדות לעצם ייצור החשמל לחולים אלא נעשות רק מטעמי חסכון וכיו"ב [ושם בד"כ הקשר שבין הצריכה לחילול השבת איננו ישיר].

הנחת היסוד: מאחר והתנאים היסודיים שבאיסור לפני עיור הם שמכשיל בעבירה, ושהיה מנוע מהעבירה לפני כן, ושהיה קשר ישיר וברור בין המעשה לעבירה - לכן אולי יש להניח שהנחת היסוד של רבותינו שליש "א וזצוק"ל שחששו לאיסור לפני עיור בשימוש בחשמל היתה שכל נורה שנדלקת גורמת ישירות לכך שהפועלים יחללו את השבת, אף כשהוכנה מע"ש ונדלקת בשבת באמצעות שעון שבת, כי רק אז מתקיימים תנאי האיסור, כי אם גם בלעדיו לא היו עוברים - אינו בכלל 'לפני עיור' דאורייתא, כדכתב המג"א (שמ"ז ד') 'אם הוא מונח באופן שאם אפילו לא היה בידו היה יכול ליטלו - לא עבר אלפני עיור, ומ"מ איסורא דרבנן איכא... שלא יסייע לו'.

האם כל שימוש משפיע ישירות על הייצור: אף שהדלקת כל נורה דורשת אנרגיה חשמלית המיוצרת באותו רגע, אולם **השפעת שימוש אדם אחד בד"כ לא יכולה לבוא לידי ביטוי בתוספת חילול שבת**, ועוד, הקשר שבין השימוש לחילול השבת הוא עקיף ולא ישיר, ובודאי שהוא רק ספק אם יעשה איסור מחמתו - ובכל כה"ג נחשב כ'לפני דלפני'. ביאר ר' דן דוידאן בספרו 'דן דיין' אלו פעולות מתבצעות אוטומטיות וידנית בחברת החשמל כתוצאה מעליית וירידת הצריכה, וכמה שניות אורך עד שהן מתבצעות, ובין דבריו כתב שהמערכת מתוכננת שלא להגיב על שינויים מזעריים, אלא רק על שינוי תדר של מאית הרץ, שהוא נובע משינוי של 30 מגה וואט בצריכת החשמל, שהיא מקבילה לצריכת חשמל מלאה ממוצעת של כעשרת אלפים משפחות - שכולן בבת אחת מפסיקים או מתחילים לצרוך שלשה קילו וואט חשמל [הכוללים מקרר - 300 וואט, פלטת חימום - 400, תאורה - 500, ומזגן כבד 1500 וואט], ואם השינוי פחות מכך - המערכת ממתינה עד הצטברות דרישות חשמל נוספות המצטברות לשינוי תדר זה.

כניסת הגז והפחם בתחנת אשקלון לתנורים - נעשים באופן אוטומטי, והכנסת הפחם ל'חלזון' בחדרה באמצעות טרקטורים תוך חילול שבת - לא מושפעת מצרכן

יחיד, שהרי מילוי הפחם בחלזון נעשית רק לאחר שנצרכה כמות גדולה של חשמל, ורוב רובו של חשמל זה נצרך ע"י חילונים, נכרים, בתי חולים, מכונות הנדלקות אוטומטית, ושאר צרכי פיקו"נ - כך שאף שלכלל שומרי השבת מסתבר שיש השפעה על הצורך במילוי ה'חלזון' בפחם, אך לעיל התבאר מדברי החפץ חיים (פתיחה לאוין ד', ובבאר מים חיים) שאיסור 'לפני עיור' הוא רק כשמחמתו הותחל האיסור ולא כשמצטרף לאחרים; ממילא ניתן לדון על 'לפני עיור' רק כלפי מי שמחמתו הוצרכו להוסיף פחם - ויתכן שהיה זה מחמת נכרי או מכונה אוטומטית כתאורת רחוב או לצורך פיקו"נ (הערת הגר"מ קורן שליט"א).

השפעת השימוש על ויסות הייצור החשמל: מאחר ולא ניתן לאגור את החשמל המיוצר, ומאחר ולא מעוניינים לייצר יותר מהנצרך כדי שלא לבזבז את חומרי הגלם, ומאחר וצריכת החשמל משתנה כל הזמן, ויש לה זמני שיא וזמני שפל, ומאחר ויש הבדל בין תחנות הייצור השונות בעלות הייצור ובמהירות הפעלת הטורבינה - על כן מרכז חברת החשמל המרכז את הנתונים על הצריכה בכל רגע - עורך חישוב אלו תחנות ייצור להגביר ואלו למעט כדי לייצר כפי הצריכה אך במחיר הזול ביותר, ושולח הוראותיו לתחנות הייצור השונות. ויסות הייצור והתיאום בין תחנות הייצור השונות בודאי לא מושפע מצרכן יחיד, ויתכן שבשעה שהמזגן נכבה באמצעות שעון שבת בביתו של שומר השבת - פלסטינאי בעזה מדליק מזגן, או שנורת רחוב נדלקת באופן אוטומטי, או שמדליקים מחולל חמצן לחולה מסוכן - כך שבסיכומו של דבר יתכן שלא נוצר שום שינוי המצריך ויסות, ולכן ברור שלא ניתן לומר שכל יחיד משפיע על חילול השבת - וחסר כאן בתנאים היסודיים של 'לפני עיור' - שחילול השבת יעשה מחמתו [=תרי עברי נהרא], וההשפעה איננה ישירה והיא ספיקת [=לפני דלפני], כמבואר לעיל.

צריכה רציפה של חשמל מע"ש [כגון נורה הדולקת ברצף, או מזגן ומקרר הפועלים ע"י תרמוסטט - שאף שנכבים ונדלקים - אולם הצריכה פחות או יותר קבועה] - בודאי לא גורמת ישירות לצורך בויסות, ולכן מי שכל מוצריו דלוקים ברצף - בפשטות אינו יכול לעבור על לפני עיור מפני חילול השבת שבויסות [לאור המתבאר לעיל שרק שינוי של שלשים מ"ג וואט גורם להפעלת או להתחלת הייצור - הרי שברור שאין כאן פסיק רישא בהפעלת או הפסקת הייצור, ויתכן שהפעלת תאורה היא אפילו פחות מהמינימום שחיישני חברת החשמל מסוגלים לחוש].

סיכום חשש לפני עיור בשימוש בחשמל: נחלקו רבותינו הפוסקים באם המשתמש בחשמל של חברת החשמל עובר על איסור לפני עיור דאוריתא, אלא שלא זכיתי להבין את עומק דברי האוסרים, ובפרט לא את חשש הלפני עיור בנורה הדלוקה ברציפות מע"ש, וסתמו דבריהם ולא פירשו לנו מדוע: א' - האיסור זמין להם גם אלמלא שומר השבת שמבקש את החשמל וממילא **אינו כב'תרי עברי נהרא'** [ואם צדקו דברי הקה"י שלעורר את הרצון לחטוא הוא בכלל תרי עברי נהרא - נפלה טענה זו]; ב' - הקשר בין צריכת החשמל לייצורו הוא **עקיף, וממילא הוא בכלל 'לפני דלפני'**: כלפי הטענת הפחם הקשר עקיף מאחר והשימוש כעת הוא במה שכבר מיוצר, והפחם שנטען כעת בחלזון מיועד לחשמל שעדיין לא מיוצר [ואף אין הכרח שיצרך על ידי בריא זה כי יתכן שיצרך רק במוצ"ש או ששעון החשמל של הבריא יפסיק את המזגן שלו, וממילא גם כשבפועל משתמש בחשמל זה בשבת - הקשר עקיף], וגם כלפי שינויי הוויסות כדי להתאים את הייצור לצריכה - הקשר בין הצרכן לוויסות החשמל עקיף ביותר, ולא מיבעיא שאם צורך חשמל בכמות קבועה ולא מפעיל או מכבה מכשירים באמצעות שעון - אינו עובר על לפני עיור כלפי הוויסות [ולענ"ד מכשירים הנדלקים ונכבים בכל השבת ע"י תרמוסטט, כגון מקרר - נחשבים כצריכה קבועה ולא משתנה], אלא גם כלפי מכשירים הנדלקים או נכבים באמצעות שעון - מציאותי ביותר שכיבוי המזגן של שומר השבת יתקזז עם הדלקת המזגן של הנכרי, וממילא הקשר בין הצריכה לחילול השבת הוא עקיף; ג' - במקרים רבים חילול השבת שנובע מחמת הצריכה **אינו ודאי אלא ספק, וממילא הוא בכלל 'לפני דלפני'** להגדרת הרא"ש והאג"מ; ד' - להבנתנו בחפץ חיים איסור לפני עיור הוא **רק לאותו אחד שמחמתו הותחל האיסור**, ולא לכל אלו שקדמוהו, וממילא גם כשהטענת הפחם או שינויי הוויסות נעשים מחמת צרכנים רבים - אך לפני עיור שייך רק כלפי מי שגרם בפועל את המלאכה [ויתכן שהיה זה נכרי או לפיק"נ או מחמת מכונה הנדלקת אוטומטית, כגון תאורת רחוב, וכיו"ב]; ה' - איסור לפני עיור הוא **רק כאשר מכשילים אותו בעבירה**, אך בנדו"ד במקרים רבים אינו עושה עבירה אלא מצות 'וחי בהם', במציאות הנתונה שלא מאורגנים לפני שבת לאוטומציה או למלאכת נכרים; ו' - עוד סניף יש מהבנת הריטב"א **שאין לפני עיור כשהוא ממילא עובר**, אף שנוסף לו איסור [להוסיף בהמות לרועה גזלן, אך לענ"ד תוס' אוסרים]; וצ"ע ביותר בכל זאת, ובמציאות המשתנה, וה' יאיר עיני.

מסייע ידי עוברי עבירה

הקדמה: נחלקו אם באופנים שאין איסור 'לפני עיור' עדיין יש איסור דרבנן לסייע לעוברי עבירה, שיסודו הוא כדי שלא ירגיל בעבירה; בהמשך תובא המחלוקת באם יש איסור מסייע, ואם האיסור נאמר גם במומר ובמזיד, ובמקום ספק, והובאו סניפים להקל בזה כלפי השימוש בחשמל בשבת, באופנים שאין איסור לפני עיור דאורייתא.

מקורות איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה': שנינו (ע"ז נ"ה): 'ישראל שהוא עושה בטומאה לא דורכין ולא בוצרין עמו', ופירש"י 'אסור לסייע ידי עוברי עבירה' אלא פורשין מהן - **כדי שלא ירגיל בכך**, וביארו תוס' (ע"ז נ"ה. ד"ה דורכין) דמירי בסוף הדריכה - כלומר שאסור לסייע אף לאחר שהעבירה נעשתה; מכאן למד הבית שלמה (או"ח ל"ח) שאסור לסייע בנתינת היין לנזיר אף כשיש לו יין משלו; וכן מוכח מתוס' (שבת ג') והרא"ש (שבת א' א') שמדרבנן אסור לסייע לבעה"ב להכניס חפץ מרה"ר לרה"י אף כשיכול היה ליטלו בעצמו - **כי חייב להפרישו מאיסור**, ק"ו מדמפרישים קטן מעבירות [הכתב סופר (י"ד פ"ג) דחה את הק"ו, כי מצויים להפריש את הקטן כי אין לו דעת, אולם גדול העובר מדעתו ואי אפשר להפרישו מהאיסור - מנין שאסור לסייע?]; וכ"כ הר"ן (על הרי"ף ע"ז א'): שמ"מ מדרבנן אסור להושיטו אף בעבר אחד של הנהר כי **איך יסייעו בעודו מחויב להפרישו מאיסור**; וכ"כ הריטב"א (ב"מ ה'): שמה שאמרה הגמ' שסתם רועה בהמות של אחרים אינו גזלן דאל"כ כיצד אנו מוסרים לו בהמות ונכשלים בלפני עיור - **כוונתה רק לאיסור מסייע ולא ללפני עיור שהרי אינו זקוק לנו** כדי לרעות בגזל.

מאידך, איתא בגמ' (ע"ז ו'). שמותר למכור לנכרי בהמה לפני אידיהן אם יש לו משלו - **ומשמע שאף אין בזה איסור של מסייע**, וכן משמע מתוס' (ע"ז ו': ד"ה מנין) שמה שאסור להושיט למומר אפילו דבר איסור שלו כי ידוע שיאכלנו - הוא כשנמצא במקום שלא יוכל ליקח אם לא יושיט לו זה.

מאחר ומצאנו מקורות סותרים באם יש איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' כאשר אין איסור 'לפני עיור', כלומר כשיש לו אפשרות לעבור על האיסור בכוחות עצמו - יש לדעת אם יש בזה מחלוקת או שמדובר במקרים שונים:

נחלקו אם יש איסור לסייע: הרמ"א הבין שזו מחלוקת באם איסור 'מסייע' כשיכול לקנות את האיסור במקום אחר, דכתב (י"ד קנ"א א') 'אם יכולים לקנות במקום

אחר מותר למכור להם כל דבר, ויש מחמירין, ונהגו להקל וכל בעל נפש יחמיר לעצמו' [בד"מ כתב שתוס' בע"ז והמרדכי מתירים, והר"ן והרא"ש ותוס' בשבת אוסרים, והכתב סופר (יו"ד פ"ג) תמה שהרי המרדכי התיר כשיש לו, אך לא כתב שמותר גם לסייעו כשצריך לטרוח לקנות ממקום אחר], וביאר הש"ך (יו"ד קנ"א ו' ז') שהרמ"א הבין שנחלקו אם יש איסור דרבנן לסייעו כשיש לו אפשרות לקנות במקום אחר [שאז אינו כתרי עברי נהרא; וביאר הש"ך שמה שנהגו להקל הוא כי מקילים היום להשתתף עמהם כי הע"ז היום היא רק בשיתוף - שנכרים לא מזהירים על כך]; נראה שמסקנת הגר"א (יו"ד קנ"א ח', וכ"כ המ"ב שם"ז ז' בשמו בדעה שניה, ובדעה ראשונה הביא את המתירים) שהוא בכלל לפני עיור לא רק כשיש לו איסור אחר, אלא גם כשרק מוצא לקנותו [כפי המסתבר מהא דרב אשי (נדרים ס"ב:)] לא היה מוכר לעצ"ז עצים משום לפני עיור - אף שמסתבר שיכולים היו לקנותם מאחרים], ובשו"ת חוות יאיר (קפ"ה) הגדיר 'זה כללא הוא דכל היכא דשרינן מפני סברא שאפשר לו להשיגו במקום אחר - היינו דווקא בשישנו במציאות לרוב איך שיבוקש ובלי טורח... דאי לית ליה לדידיה אסור משום לפני עיור אף על פי דמצי לקנות מאחרים... והטעם משום דצריך לטרוח אחריה'.

חילוק בין ישראל למומר: אמנם, לדעת הש"ך עצמו (יו"ד קנ"א ו') - לא בזה נחלקו, אלא האוסרים לסייע מיירי כשמסייע לישראל - שיש חובת הפרשה מאיסורין, והמתירים לסייע - מיירי כשמסייע לנכרי ומומר, כי אינו חייב להפרישם [שהרי האיסור לסייע מיועד שלא ירגיל בכך]; החוות יאיר (קפ"ה) פקפק על הש"ך שמי יאמר שאם היה בכחנו - לא היה מוטל עלינו להפריש את המומר מעבירה, ומ"מ צירף זאת לסניף להיתר [למכור בשר איסור לשותפו הנכרי ש'נשא' מומרת, וכתב שם"מ בעל נפש יחוש לעצמו דמ"מ באה תקלה על ידו לאדם]; הדגול מרבבה (על הש"ך) ביאר את דברי הש"ך שמאחר והמומר עובר במזיד - אף שהוא ישראל גמור אין חובה להפרישו, וממילא מותר לסייע לא רק למומר גמור אלא ה"ה למי שעובר במזיד [דחה דבריו הכתב סופר (אה"ע נ') שהרי הרא"ש אוסר לסייע - כשמכניס במזיד מרה"ר לרה"י, וגם על היתר הסיוע לנכרי פקפק מגמ' (ע"ז נ"ה). שמותר לסייע לנכרי לדרוך בטומאה - רק כי לא מצווה על כך והאבני נזר (יו"ד קכ"ו א') דחה שאם מכים את מי שלא רוצה לקיים עשה עד שתצא נפשו - ק"ו למי שמעוניין לעבור על לאו, ויש לקחת ממנו את החפץ כדי שלא יעבור; נראה שהגר"א (יו"ד קנ"א ח') נקט שאיסור מסייע שייך גם לנכרי - באיסורים השייכים בו 'אי שייך לפני עור בעובד כוכבים - אסור אף בעובד כוכבים אף בכה"ג שיכול ליטלו; והמנח"י (ג' ע"ט י"ז-י"א) כתב שאם בידו למחות - מצוה

למחות אף במומרים מדין ערבות, ואף בלפני דלפני, וכ"ש שלא לסייעם, אך אם יכול להשיג את האיסור מאחרים - לדעת המקילים אין איסור לסייע, וממילא גם א"צ למחות]; מרן הגרנ"ק שליט"א (חוט שני ריבית ד') סתם כהש"ך מאחר ויסוד איסור מסייע הוא מדין מצות תוכחה שלא שייכת במומר (וכ"כ חשוך חמד (שבת ג') שמרן הגריש"א זצ"ל הקיל למעשה כש"ך; ברור שאין כוונת המ"ב (שמ"ז ד') שכתב שאסור להושיט איסור למומר להכריע דלא כש"ך, כי כוונתו לאיסור 'לפני עיור' ולא לאיסור 'מסייע', שהרי בלשון 'להושיט' משתמשים לגבי איסור לפני עיור, ובפרט שדברי המ"ב לקוחים מהמג"א (שמ"ז ד'), ומחה"ש ציין את מקורו מתנוס' (ע"ז ו'): ד"ה מנין) שכתבו 'ולפי זה אסור להושיט למומרים לעבודת כוכבים דבר איסור אף על פי שהוא שלהם כי הדבר ידוע שיאכלוהו והוא נאסר להם דכישאל גמור חשבין ליה, ומיירי בדקאי במקום שלא יוכל ליקח אם לא יושיט לו זה וכדמסיק דקאי בתרי עברי נהרא' - הרי שמדובר באיסור לפני עיור, ואין להוכיח שהמ"ב הכריע דלא כש"ך].

להרבות איסור: הריטב"א (ע"ז ו'): ביאר שהאיסור לסייע נאמר רק כאשר תובע במפורש את האיסור כדי לעשות בו איסור, ואנו גורמים לו לעשות איסור או להרבות איסור או אף לחזק אותו באיסור שעושה בעצמו [כדשנינו (שביעית ה' ט') שאין מאחלים הצלחה בחרישה בשביעית], והוא כ"ש ממה שמחוייבים למחות בו, אך אם מבקש את האיסור בסתמא [כלומר, ולא ברור שמתכוון לעשות בו איסור] ואין אנו גורמים לו איסור או מוסיפים לו איסור - אין איסור מסייע [הריטב"א התבסס גם על פירושו לב"מ ה': שהאיסור להוסיף בהמות לרועה הגזלן הוא מדין 'מסייע' ולא מדין 'לפני עיור' - ובזאת חיזק את התירוצים הראשונים שכתב שם (ראה בעמ' 35)]; אמנם, הרמ"א (יו"ד קנ"א א') סתם ולא חילק בזה ('מאיר עוז').

חילוק באם יש לתלות בהיתר: אמנם, המג"א (שמ"ז ד') הבין מדברי תוס' (קדושין נ"ו. ד"ה אבל) שאף שאין איסור לסייע לגוי כשיכול ליטלו בעצמו, אולם למומר מותר להושיט דבר איסור רק כשיש לתלות שיעשה בו מלאכת היתר [ראייה לזה מנדרים ס"ב: 'רב אשי הוה ליה ההוא אבא, זבניה לבי נורא, א"ל רבינא לרב אשי האיכא לפני עור לא תתן מכשול, א"ל רוב עצים להסקה ניתנו' - אף שבודאי היו עוד עצים בעולם], ודוקא בדבר המצוי או מפני דרכי שלום [שביעית ה' ט'] משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור... וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום]; וכן הבית שלמה (או"ח ל"ח) הקשה על הש"ך המתיר לסייע למומר מהא דאסור לסייע לדריכה בטומאה [אף בסוף הדריכה שכבר אין תוספת עבירה] - למרות שעבר במזיד, ולכן נקט כריטב"א האוסר לסייע

כשתובע בפירוש את האיסור, וה"ה הכא כשודאי דורך בטומאה, כמו שאסרו לסייע לישראל שמכנים מרה"ר לרה"י, וממילא **הסיק שאם ידוע בלא שום ספק שיעבור עבירה במזיד - אסור לסייעו מדרבנן אף שאפשר לו לעבור בלעדיו, דלא כדברי הש"ך, אבל אם יתכן שלא יעבור, גם על צד רחוק - אין איסור לסייעו כשיכול למצוא את האיסור במקום אחר** [שהרי תוס' והרא"ש לא אסרו להושיט איסור למומר בעבר אחד של הנהר - אף שידוע שיאכלנו, כי יש תליה רחוקה שלא יאכלנו; הריטב"א (ע"ז ט"ו): נקט 'אין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו... וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה אוקמוה רבנן אדינא והתירוהו'].

הוסיף האגרות משה (י"ד א' ע"ב) שגם לדעת המג"א **אין לאסור אם מכך יגרם איסור חמור יותר** [באם לא ישכיר את האולם למי שירקדו בעבירה - ישכרו אצל החשודים בענייני כשרות המאכלים, וגם שם ירקדו בעבירה].

עוד הוסיף האגרות משה שמסתבר שכל שאסרו לסייעו הוא רק כשנותן לו דבר שיעשה בו רק מעשה העבירה, אולם אם העיקר הוא להיתר - אין איסור לסייעו [עיקר שכירות האולם הוא לחתונה והסעודה, ולא לריקודים], שהרי אין אוסרים למכור קדירה למי שחשוד לבשל בשבת או מאכלות אסורות.

חילוק בין סיוע בשעת העבירה או שלא בשעת העבירה: הכתב סופר (י"ד פ"ג)

חילק: א' - **אסור לסייע בשעת העבירה**, כגון לסייעו שיוציא מידו בתחילת ההכנסה מרה"ר, או שיניח בידו בסיום ההוצאה, ולכן אסור לאשת חבר לטחון עם אשת עם הארץ; ב' - **התירו לסייע בנתינת האיסור למומר - כי בשעת הנתינה האיסור עדיין לא התחיל**, ולכן מותר להשאיל נפה לאשת עם הארץ כי איננו בשעת העבירה; ג' - מאחר והשאלת הנפה הוא **סיוע שיש בו ממש - לכן התירוהו רק מפני דרכי שלום, אך לא הצריכו דרכי שלום כשאין בזה צורך ותועלת לאיסור עצמו**, כגון בסיוע של נתינת החפץ של המומר למומר; ד' - **מותר לתת לנכרי איסור שיש לו**, כגון לתת בפיו אבר מן החי שלו, או להלוות או למכור לו איסור שיש לו בלא"ה, והרמ"א מוסיף גם איסור שייכול לקנות במקום אחר, **אך לישראל אסור - מפני שמצויים להפרישו**; ה' - עוד כתב שמה שהרמ"א כתב שבעל נפש יחמיר שלא לסייע לנכרי - הוא כי חשב שיש ראשונים המחמירים, אך לשיטתו אין מקום להחמיר כשיש לנכרי משלו, אך אם אין לו משלו אלא רק יכול לקנותו ממקום אחר ויש בזה טורח או שקשה בעיניו

לקנות ממקום שאיננו רגיל - יש מקום לבעל נפש להחמיר שלא לסייעו כשאין בזה משום איבה [ואפשר שלכן נהגו להקל].

בדומה לזה כתב גם הבנין ציון (ט"ו) **שדק כשמושיט לו את האיסור לפני שיעשה את האיסור** [כגון הולכת החבית עמו לגת אף שיעשה בטומאה] - **מותר כשיכול היה להגיע לאיסור בעצמו, אף שאפשר שעל ידי שמושיט לו מרבה באיסור**, ואפילו בישראל [דלא כש"ך האוסר לסייע למי שאינו מומר; מה שאסרו להושיט לקטן חגב טמא אף שאינו בשעה שאוכלו הוא כי הוה כתרי עברי נהרא, שאם לא יתן לו - לא יבוא לאכילה], אך **אם בשעה שעושה האיסור יכול להפרישו ע"י שלא יושיט לו - בודאי אסור מדרבנן לסייעו** [כגון דריכה עמו בטומאה], ואסור אפילו באיסור דרבנן ובמומר [וה"ה שאסור כשתובע הדבר בפירוש לאיסור - לריטב"א, או כשנותן לפיו - לגירסת הבנין ציון ברא"ש, והנצי"ב חולק על הגירסא]; לאור כללים אלו התיר למסור עבודת הדפסה לנכרי שפועליו הישראלים עובדים בשבת, כיון שאפשר להם לעשות מלאכה בלי שיתן להם, ואין שואלין בפירוש לעשות מלאכה בשבת.

הנצי"ב (משיב דבר ב' ל"ב) כתב שלדעת תוס' והרא"ש מותר לשדך את מי שחשודים לעבור על איסורי נדה, כי **לדעתם האיסור לסייע בחד עבר הנהר הוא רק בשעה שעושה העבירה**, כדיוק התוספתא (דמאי ב' כ"ג-כ"ד) 'היה נדור מן הככר ואמר **לו תן לי ואוכלנו...** לא יתן לו שאין מאכילין את האדם את האסור לו...' - שפירושו שיאכל מיד, אך **אם חשוד רק שלאחר מכן יעבור - מותר לסייעו** אפילו שלא מפני דרכי שלום וא"צ לתלות בדבר הרחוק, ואסור רק בתרי עברי נהרא. אמנם לדעת הר"ן (ע"ז ט"ו:) **יש להתיר לשדכם רק למי שפרנסתו בכך ולא בחינם**, מאחר וסובר כדעת רש"י (גיטין ס"א). שההיתר להשאיל כלי לחשוד שלא בשעת העבירה הוא רק מפני דרכי שלום [יש להטעים את הדבר על פי סברת הר"ן עצמו (ע"ז ט"ו). שדך בהשאלת כלי לעברין שנינו (גיטין ס"א). שצריך 'דרכי שלום' - כי המשאיל עצמו אינו נצרך להשאלה, ומדוע יכנס לספק איסור, אך במכירה לא החמירו להצריך דרכי שלום כשניתן לתלות שלא יעבור איסור - מפני צורך המוכר במעות], וכן דעת הרמב"ם, לכן **שלא בתרי עברי נהרא ולפני מעשה העבירה - מותר לסייע בשכר וא"צ תליה בהיתר** [דלא כירושלמי שהצריך עכ"פ תליה רחוקה בהיתר] כמו שמותר לסייע בחינם מפני דרכי שלום.

סיכום איסור מסייע ידי עוברי עבירה: גם באופנים שאין איסור 'לפני עיור' דאורייתא, כלומר כאשר יש לו אפשרות להגיע לאיסור בלא עזרה - עדיין יכול להיות

איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה' דרבנן, אלא שישנה מחלוקת באם ובאלו אופנים יש איסור מסייע כאשר האיסור זמין לו ממקום אחר, לאור הסתירה בין הגמרות: א'- לדעת הרמ"א זו מחלוקת, ונהגו להקל, ובעל נפש יחמיר; ב'- לדעת הריטב"א איסור לסייעו כאשר האיסור מתרבה, או שמחזקים אותו באיסור שעושה; ג'- לדעת הש"ך לכו"ע איסור לסייע לישראל כי חייבים להפרישו, אולם אין איסור לסייע לגוי או מומר, וביאר הדגמ"ר שה"ה למי שעובר במזיד; ד'- לדעת המג"א גם למומר איסור לסייע אא"כ יש לתלות שיעשה בזה היתר [כשההיתר הוא דבר המצוי או מפני דרכי שלום], וכן דעת הבית שלמה שמוותר לסייע למומר כשיתכן שלא יעבור, גם על צד רחוק; ה'- לדעת הבנין ציון מותר לסייע לפני שעת העבירה אף שבכך מרבה באיסור; ו'- לדעת הנצי"ב מותר לשדך את מי שיעברו על איסור נדה, בעבר אחד של הנהר: לתוס' והרא"ש כי מותר לסייע שלא בשעת העבירה, ולר"ן רש"י והרמב"ם - כשמסייע בחינם צריך 'דרכי שלום', וכשמסייע בשכר א"צ 'דרכי שלום' [וביארתי עפ"י הר"ן במק"א שהקילו למכור מפני צורך המוכר במעות, ולפ"ז בפשטות יתיר גם מפני שאר צרכי המסייע, כגון כשנצרך לחשמל]; ז'- הוסיף האג"מ שאין לאיסור לסייעו אם יגרם לו איסור חמור יותר, וכן כשעיקר המעשה הוא להיתר.

איסור מסייע בנידון החשמל: לאחר שבשו"ת הר צבי (או"ח א' ק"פ) נקט שאין איסור לפני עיור בהשארות התאורה דלוקה מבעו"י כי פועלי החשמל ממילא יכבו את תאורת הגוים, דן אם עכ"פ יש איסור מסייע, והביא את הש"ך שאין איסור לסייע למומר, ואת תשובת הבית שלמה שאין איסור מסייע כשהוא מזיד ויש ספק אם יעבור. חושבני שבאותם אופנים שאין איסור של לפני עיור - אין לאיסור מחמת איסור מסייע: א'- לדעת הרמ"א נהגו להקל לסייע, פרט לבעל נפש [אף שהש"ך הסביר את המנהג בכך שמקילים בימיו כי איסור ע"ז בשיתוף קל יותר, אולם גם לייצור החשמל ישנם צדדי היתר], ב'- לש"ך אין איסור לסייע למומר [וברור שעובדי חברת החשמל הם מומרים], ג'- למג"א והבית שלמה האיסור לסייע למומר הוא רק כשבודאי יעבור [ואין וודאות שיוצרכו לחילול שבת בשל השתמשותו], ד'- לבנין ציון מותר לסייע לפני שעת העבירה [השימוש בחשמל רק מעורר את הצורך לייצר חשמל לצרכי העתיד], ה'- לנצי"ב בדעת תוס' מותר לסייע שלא בשעת העבירה, ובדעת הר"ן מותר לסייע בשכר [לכאורה מפני צורך המסייע במעות, וה"ה כשנצרך לחשמל].

שליחות לעבירה

השיב הרב שליט"א:

אין לדמות את מה שנעשים יותר חילולי שבת שלא היו נעשים אלמלא שימוש של הצרכנים שאינם חולים - למי שמבקש ממחלל שבת שיחלל שבת עבורו, מאחר ואין לישראל שום ענין שהמלאכה תעשה דוקא ע"י יהודי, וגם אין מבקשים ממנו שיעשה כן אלא רק מעונינים בתוצאה - והמומר בוחר ביוזמתו לחלל שבת בעצמו ולא בפעולת היתר; והרי לא שייך לחייב אדם על חילול שבת כשאינו עושה מאומה בשבת, שהרי כיון את צריכת החשמל שלו לפני שבת, וכך המנהג, ואיננו נמנעים מלחלל שבת ע"י אמבולנס וכיו"ב אף שהם מרבים בפעולות שלא לצורך, ואף שידוע מראש שכך יעשו [ואף שלגבינו זו האפשרות לקבל את הנצרך לנו לפיק"נ - אך מ"מ אין מחשיבים אותנו כשותפים למלאכות המיותרות, ולכן לא מפצירים בנהג האמבולנס שלא לעשות מלאכות מיותרות; יש לזכור שאין איסור מוגדר במה שניחא לי בעבירה אף אם היא נעשית עבורי (וכ"ש אם מאד לא ניחא לי שהמעשה הנצרך עבורי נעשה בדרך עבירה, כשדרכי ההיתר פתוחות וזמניות), אלא האיסור המוגדר הוא שהמעשה נעשה בשליחותי, וממילא מתייחס אלי].

ברור שגם כאשר חברת החשמל תהיה בבעלות של שומרי שבת - ימשיכו לייצר חשמל כרגיל, אלא שיעשו כן באמצעות גוים, כמ"ש 'וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנֶכֶם, וּבְנֵי יֶכֶר אֲבִירֵיכֶם וְכֹהֲמֵיכֶם'.

הוספת העורך:

חברת החשמל איננה שליחה של הצרכן: עצם הטענה שחילול השבת שנעשה על ידי חברת החשמל מתייחס אל הצרכן מדין שליחות לדבר עבירה - אינה מובנת כלל, שהרי אין שליח לדבר עבירה; אכן, היה מקום לטעות בדבר על פי דברי הרמ"א (ח"מ שפ"ח ט"ו) שכשהשליח הוחזק לעשות בעבירה - חייב המשלח, ואין אומרים שאין שליח לדבר עבירה, ומאחר שעובדי חברת החשמל הוחזקו בחילול שבת - לכן היה מקום לחייב את המשלח במעשה העבירה הנעשה בשליחותו [ואף שהש"ך (שפ"ח ס"ז) חלק על הרמ"א, אך נראה מהפתחי תשובה (שפ"ח ז') שהעיקר כרמ"א]; אך זה אינו, דכתב קצוה"ח (קפ"ב ב') לגבי מי ששלחוהו לגרש אשה בעל כרחו, ועובר בזה על חרם דר"ג, והסיק קצוה"ח שאם לא אמר לשליח לגרש בעל כרחו, אלא ציוהו לגרש סתם, והשליח מעצמו גירשה בעל כרחו - הרי השליחות קיימת, ואין זה נחשב כשליחות לדבר עבירה כיון שהמשלח לא שלחו לעשות עבירה אלא השליח מעצמו עשאה, וממילא אין אפשרות לייחס את פעולת האיסור למשלח; הרי מתברר להדיא

שבמקרה שהמשלח אינו חפץ אלא בתוצאה, ואין לו נפ"מ כיצד תושג אותה תוצאה, ויש אפשרות שהתוצאה תושג בהיתר, והשליח בוחר להשיגה בדרך איסור - אין ליחס את מעשה האיסור למשלח, דכלפי זה אינו שליחו כלל! וממילא אף במקום שבאופן עקרוני יש שליחות לדבר עבירה, כגון כשהוחזק השליח לעבור עבירה - מכל מקום אין כאן שליחות כלל; ולפ"ז, בנידון דידן, כיון שחברת החשמל יכולה להפיק את החשמל בהיתר ע"י אוטומציה של המערכת, או להשתמש בגוים שאינם עוינים [כגון עולים מחבר העמים שהורתם שלא בקדושה, ואפילו נוהגים לסמוך עליהם כחיילים נאמנים בצה"ל] לביצוע הפעולות שאינן יכולות להעשות באופן אוטומטי, אלא שהם בוחרים משיקוליהם לחלל שבת - אין ליחס את פעולת חילול השבת לצרכן שאינו חפץ במעשה זה אלא בתוצאה בלבד (הערת הרב א.א. שליט"א).

אין אפשרות לסנן את המשתמשים: טענו שהדוגמה היותר דומה היא לאדם שיודע שיש חולה, ובכוונה לא מגלים לו מי החולה והיכן הוא נמצא - כדי שיקטוף גרוגרות בשביל כל הבריאים שבכל בתי העיר, ואחרי שהתגלה שבכל שבוע יש חולים - כבר נקבעה הנהגה שבכל שבת עסוקים עשרות פועלים לקצור תמיד עבור כל הבריאים בכל הבתים, וגם אם אין בזה איסור מעשה שבת מצד ריבוי בשיעורים - הרי שבדאי שאינה הנהגה המתאימה לשומרי שבת ומכבדי נותן השבת; ויש לדחות שיש חילוק בין הנידונים: בנידון דידן לא 'אין מגלים לו' אלא 'אין אפשרות לסנן את צרכני האיסור מצרכני ההיתר' - מאחר ושימושי הפיקו"נ הם כה מצויים וכה נצרכים, ועלולים להופיע, וגם מופיעים בפועל, בכל בית ובכל מקום - והחשמל חייב להיות זמין בכל מקום; ועוד חילוק יש בין מי ששולח את הפועלים לקצור בשבת, לבין מי ששולח אותם להביא לו מעבר לרחוב, והפועלים בוחרים מעצמם לקצוץ מהאילן, כלומר הצרכן ישמח בחשמל באותה מדה - גם אם הוא יסופק באופן אוטומטי או ע"י מלאכת גוים, ולא תוך חילול שבת שאינו מוכרח.

האם יש לו עניין בחילול השבת: עוד העירו שמאחר ויש כאן קבוצת פועלים שסיפקו לו סחורה אך ורק ע"י חילול שבת המונוי וגדול, והוא מבקש להביא לו את הסחורה שבוע אחר שבוע, ובכל שבוע הם חוזרים ועוקרים את השבת בפרהסיא בשבילו, ואף שאין לו עניין שיחללו ולא יספקו בדרך היתר - אבל יש לו ענין גדול מאד שיחללו ולא ישאירו אותו בלי חשמל; וי"ל שגם במציאות זו אין לו ענין בחילול השבת, אלא רק בחשמל עצמו, ואין שום הכרח שהחשמל ייוצר תוך חילול שבת, והם עוקרים את השבת בפרהסיא לא עבורו אלא מבחירתם הרעה [או משגגתם, יש לדון על כל אחד] עבור משכורתם המוגדלת ועבור יוקרתם; וברור שגם אם היה

ברור לנו שמחייבים את עובדי חברת החשמל לצלות בשר לתיאבון בעת משמרת השבת - אין בזה תוספת סיבה לאסור את החשמל.

חילול השם

ידוע שמרן החזו"א חשש לחילול השם בשימוש בחשמל המיוצר בשבת, כמ"ש (או"ח ל"ח ד') 'אף אם הוא באופן שיש היתר בשימוש מן הדין - אסור להשתמש בו מפני שיש בשימוש איסור חילול השם שאינו חס לכבוד שמים כיון שהוא שימוש ציבורי, והעובד בשבת הוא עושה במרד ר"ל, והנהנה ממעשיו מעיד ח"ו שאין לבו כואב על חילול שבת, ויהא רעוא שישובו בתשובה שלמה במהרה', וגם מרן הגרשז"א צ"ל כתב (מנחת שלמה ב' כ"ד) 'כמה מכווער להתענג בשבת באש זרה אשר לא צוה ה'.

השיב הרב שליט"א:

יש לדעת שחשש חילול השם כיום הוא פחות מבזמן החזו"א - שאז השימוש בפועלים יהודים היה יותר מתוך הכרח, והמשתמש בחשמל היה יותר שותף לזה; משא"כ היום הרי המערכת קלה יותר לפיקוח, ואם היו מעונינים - היו יכולים בקלות להעסיק גוים או לעבור לאוטומציה, ומה שאינם עושים כן הוא רק מסיבות צדדיות, ונמצא שהמשתמש אינו מראה שמעונין שהמלאכה תעשה על ידי חילול שבת; ודומה למה שמתירים בפיקו"נ לקרוא למונית הנהוגה על ידי נהג המתכוון לחילול שבת.

הוספת העורך:

חילול השם בהנאה מעבירה: נידון חילול השם המבואר בהלכות אלו אינו מצד שהמומר הוא מחלל השם, וגם אינו קשור לחשש מפני הרואים והחושידים, כאיסור 'חילול השם' של מסכת יומא, אלא נידון חילול השם בהקשר זה הוא מצד המשתמש - שהמשתמש שאינו נצרך לחשמל בגדרי פיקו"נ, ופונה לסיוע לחברה שאין לה אפשרות אלא לחלל שבת באיסור - הוא מחלל השם, כי בהכרח ששולח יהודים לחלל שבת לצרכו, ונהנה ממה שמייצרים עבורו בעבירה; אולם מאחר ובעידן המודרני ניתן לעשות את ייצור החשמל באופן אוטומטי, ומה שעדיין צריך פעולת אנוש - ניתן לעשותו ע"י גוים ללא סיכון בטחוני [כגון על ידי רבים מעולי רוסיה שהורתם שלא בקדושה, שהם מוחזקים כישראלים לכל דבר, ואף משרתים בצה"ל] - נמצא שאין שום

הכרח מעשי בחילול השבת, וממילא המשתמש בחשמל אינו כשולח אותם לחלל שבת, אלא הם מחללים שבת מרצונם ומיזמתם, ואף שריח טוב אין כאן - אולם אינו בכלל נידון חילול השם של החזו"א.

למי מתייחס חילול השם: אין לדמות את ייצור החשמל למי שמזמין פועל יהודי לשעה מסויימת בשבת כדי לעשות עבורו דבר שמאד חשוב לו שייעשה באותה שעה, ויודע היטב שהפועל הזה מחמת חוסר חשק יחלל את השבת באופן רשמי ובפרהסיא, וק"ו בחילול שבת הנעשה ע"י מאות פועלים באופן קבוע תמיד, והרי כדי למנוע את חילולי השבת הם צריכים להתארגן, וכל עוד לא התארגנו הרי בשעה שהאדם מכון את שעון השבת אין שום אפשרות ריאלית שהשבת הזו לא תיעקר על ידם - שהרי ברור שחוצפתם ומרדם הוא עז, ככל חוצפת ומרד של החילונים שאוכלים נבילות להכעיס [כלומר ללא הכרח, כהגדרת החזו"א למומר להכעיס], והם גם נוסעים ברכבם בשבת ללא הכרח, ועוד דברים רבים שלא לנו הרשות לקטרג - אולם הטענה כאן אינה שהם מחללי השם אלא שצרכני החשמל הם מחללי השם, וכלפי זאת המדד אינו אם הם מורדים אלא אם הצרכן שולח אותם לבצע פעולה שחייבת להעשות תוך חילול שבת, ומאחר ובזה"ז אין שום הכרח לחלל שבת ע"י יהודי - ממילא אין כאן חיבור של שומר השבת למרד שלהם, אלא הם במרדם, ואם יש לדמות זאת - הרי שיש לדמות למי שהכניס מכונתית למוסך ביום ששי, תוך ציון שיבוא לקחתה ביום שלישי - שגם אם המוסכ'ניק בוחר לחלל שבת - אינו נחשב כחילול השם של בעל הרכב.

חילול השם תלוי במדת ההכרח: עוד יש להוסיף שאיסור 'חילול השם' תלוי גם במדת ההכרח, שהרי איתא בשו"ע (חו"מ כ"ו א'-ב') שהבא לדון בפני דיין עכו"מ 'הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת מרע"ה', ועם זאת מבואר שם שאם בעל דינו אלים ואינו יכול להציל ממנו באופן אחר - מותר לפנות לערכאות, ופשוט שאין הכוונה שחילול השם הותר מפני הפסד ממון, אלא הכוונה שכשיש הפסד ממון - איננו חילול השם, כי יסוד חילול השם הוא במי שלא אכפת לו מתורת משה, אך אם עושה כך כי זו האפשרות היחידה שלא להפסיד את ממונו - איננו בכלל מי שלא אכפת לו, וא"כ לנדו"ד ברור שאיסור חילול השם מוחלש ביותר במי שמשתמש בחשמל של חברת החשמל מפני שאין בשכונתו גנרטור או מפני שהתשלום כבד עליו ביותר [כדוגמת הפסד הממון המתיר לפנות לערכאות; אמנם, יש להעיר שביומא פ"א. ישנן דוגמאות לחילול השם, ואמר רבי יוחנן 'כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין',

וביאר רש"י ואין הכל יודעין שנחלשתי בגרסתי, ולמדין הימני להבטל מתלמוד תורה - הרי שדוגמא לחילול השם הוא גם כשהיה מוכרח, וצ"ע^{יג}.

דעת הגרשז"א: בתשובת מרן הגרשז"א צ"ל (מאורי אש השלם ב' שער ראשון סי' ב', שו"ת מנחת שלמה ב' כ"ד), סיכם שסוף דבר, **כיון שהוחזקו לעשות בתחנת ירושלים ע"י ישראל - אין לסמוך על דבריהם** עד שיודע בבירור שהוראת ההנהלה היא להתנהג כדין תורה, ואף שמעיקר הדין אין לאסור להנות מהחשמל שיוצר ע"י ישראל - **יש לדעת שבכך אנו כופים את הפועלים לחלל שבת, וכמה מכווער להתענג בשבת באש זרה אשר לא צוה ה', וכ"ש לכבד את מקדשי ה' אלו בתי כנסיות ומדרשות באורים שהם חשך ולא אור, וחובה גדולה מוטלת על עיני העדה להאיר את ההולכים בחשך ללכת באור ה' והיה לנו לאור עולם.** אלא שהוסיף שאם היינו יודעים שצריכים להוסיף דלק - היינו צריכים ודאי לאסור להשתמש בחשמל בשבתות השנה מכמה טעמים, אך **הואיל שנתפרסם שהכל נעשה מאליו ואין לעשות שום מעשה בשבת כי אם פיקוח גרידא - אשר על כן המקילים בזה יש להם על מה לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה,** ודקדק מו"ר הגרז"מ קורן שליט"א שמסתבר שמרן הגרשז"א צ"ל ידע שאף שחילול השבת צומצם בחברת החשמל בעקבות הסיכומים עמם, אך עדיין מתבצעות עבודות רבות שלא לצורך פיקו"נ, ולכן התנסח 'הואיל שנתפרסם שהכל נעשה מאליו ואין לעשות שום מעשה בשבת כי אם פיקוח גרידא', וביאר שכוונתו לומר שמאחר והם מפרסמים שעושים רק את החיוני 'שוב אין לומר כי העובד עושה במרד והמשתמש אינו חס לכבוד שמים - אף אם עפ"י האמת בפרטים שונים אין הם נוהגים כפי ההלכה', כלומר שאין לומר שהמציאות נשארה כבזמן החזו"א שכתב שיש בשימוש בחשמל איסור חילול השם, כי העובד

הערות והוספות

החשמל, והשימוש בחשמל לא מעיד שנוח לי בזה שיחללו שבת אלא רק שקשה לי ללא חשמל, וכלל איננו נוה לי בזה שעושים באיסור ולא בהיתר, וממילא עדיין דומה לערכאות, ובנוסף - מערכאות למדנו שכשהנידון הוא חילול ה' - יש משקל לכוונה ולמדדים צדדיים נוספים, ואינו דומה לשאר איסורים שבהם אם המעשה אסור - אזי הוא אסור.

^{יג} העירוני שגם כשמוכרח ללכת לערכאות עדיין אינו כ'מודה בדיניהם ולא בדיני משה' - אלא פונה אליהם רק כי להם יש שיניים לכוף את הדין, משא"כ ה'חילול ה' שבהנאה מחשמל המיוצר בשבת הוא מעצם ההנאה ממנו - וכלפי זה לא יועיל הפסדו הכספי, וגם יחייב לצמצם למינימום את השימוש בחשמל; ויש להשיב שהחילוק אינו מחוייב, שהרי כל מעשי כשומר-שבת מעידים שאינני חפץ בכך שהשבת תתחלל בחברת

בשבת הוא עושה במרד ר"ל, והנהנה ממעשיו מעיד ח"ו שאין לבו כואב על חילול שבת' [עם זאת הוסיף הגרז"מ קורן שליט"א שמרן הגרשז"א זצ"ל עצמו נמנע מלהשתמש בביתו בחשמל מתחנת הכח הירושלמית מאז שהופעלה רק בידי יהודים, אלא השתמש רק בתאורת מצבר].

האם בזמננו חמור יותר: העירוני שמאחר ומרן הגרשז"א זצ"ל כתב 'הואיל שנתפרסם שהכל נעשה מאלינו ואין לעשות שום מעשה בשבת כי אם פיקוח גרידא - אשר על כן המקילים בזה יש להם על מה לסמוך' הרי שתלה את ההיתר בכך שלא התפרסם שהשבת מתחללת בחברת החשמל, וא"כ בזמננו שחילול השבת מפורסם - הרי שאין להתיר. השיב מו"ר הגרז"מ קורן שליט"א שנידון החילול השם אליבא דחזו"א אינו אלא כאשר מחללי השבת עושים זאת 'בשאת נפש', ועד כמה שידוע כל הציטוטים שנאמרו או לא נאמרו באיזה הקשר מפי מנכ"ל חברת החשמל בשנים האחרונות - לא היו בסגנון של 'שאת נפש', ואדרבה השקיעו שם ממון רב בנסיונות להוביל לאוטומציה ולפתרונות שונים [ואף הושקעו מאמצים בקידום 'חוק החשמל הכשר', ובתקופה מסויימת היה מכרז לעובדים נכרים, ואכמ"ל בסיבות שגרמו להכשלת יוזמות אלו], ואינני חושב שכיום עניין חילול השבת מפורסם יותר מאשר בשנות תשל"ח שבה הרב סיני אדלר מאשדוד פנה אל הגרשז"א בשאלה האם היום השימוש בחשמל חמור יותר, ונענה שההיפך הוא הנכון; ומ"מ לא יפה עשו אלו שפירסמו מצג שוא על כוונת 'שאת נפש' מצד מנהלי החברה - ובכך בעצם גרמו לתוספת חילול השם. עוד ראיתי שכתב הר' דן דוידאן שליט"א בספרו 'דן ידן' (שערג' י"ט ה'8) 'זכיום רוב רובם של העובדים בחברת חשמל לישראל מכוונים לענייני חשש פיקוח נפש, וכן מוגדר בהוראות החדשות של חברת החשמל לישראל שהתיקון יעשה רק במידה שיש חשש פיקוח נפש, ויש לציין שבהכנסת שמירת השבת להוראות המחייבות של חברת חשמל לישראל - נעשה קידוש שם שמים עצום, ודבר זה הוא לראשונה בהיסטוריה של עם ישראל כאן בארץ ישראל'.

דעת האגרות משה: בשו"ת אג"מ (או"ח ד' קכ"ז) כתב 'אם איכא היתר מחמת שצריכים לעשות עבודת החשמל בשביל הבתי חולים - לא היה בזה גם איסור דחלול השם', אלא שהסתייג מהיתר זה, כמבואר לעיל.

לאיזו רמה של חילול השם נוהגים לחוש: יש שהעירו שחששו של החזו"א היה למרות שסבר שחילול השבת אינו מוכרח, אלא שהוסיפו צד להיתר לראות את חברת החשמל כזרוע של המדינה, ואת שאלת חילולי השבת בה - כשאלת ניהול

המדינה, שהרי החברה ממומנת מכספי ציבור ומפוקחת ע"י הממשלה, וגם אם היא מוגדרת כפרטית - הרי הניהול שלה בדברים עקרוניים מוסדר בחוק, וממילא יש מקום לראות את המצב כמפעל משותף למומר וליראד' - שכן השותף המומר גבר, והשותף יראד' נלחם על ניהולו כפי התורה - שבמצב זה אין לראותו כמי שלא אכפת לו אלא כמי שאכפת לו ולא הצליח לכפות עדיין את אכפתיותו; אלא שכתבו שלמרות זאת יש להבין יותר את צד האיסור כי בפועל האדם מבסס את אורו ועונג שבתו על חילול שבת. יש להשיב שיש לנו לזכור שאם נאסור גם ברמה זו של חילול השם - יש לנו לאסור עוד דברים רבים שאנו נוהגים להתיר בשופי, אלא שלא זכו לפרסום: על כמה כבישים וגשרים לא היינו נוסעים מאחר ונסללו בפרהסיא בשבת וביו"ט ובחוה"מ, תחת כמה עצים לא היינו מסתופפים מאחר וניטעו בשבת ובשמיטה, בכמה מוצרים לא היינו משתמשים מאחר וחלק מתהליך ייצורם נעשה בשבת ר"ל, ועוד דברים רבים כה"ג בקנה מידה קטן וגדול.

'כבוד השם' שונה מאדם לאדם: אינו הוגן לפנות אל הרגש ולדמות את השימוש בחשמל למי שמזמין נסיעה מנהג בשעה שייצא לדרך קודם צאת השבת, ולמי שמזמין סחורה ממפעל בשעה שאין ספק שהיא תיוצר בשבת קדש, וכיו"ב - שלא יעשה כזאת בישראל, ומי שינהג כך בקביעות שבת אחרי שבת ויוכיח באותות ומופתים שאין בזה מעשה שבת - הרי מעיד על עצמו שאינו חרד לכבוד קונו; שהרי ניתן להמשיך את הרשימה עוד ועוד ולומר שמי שחי בארץ ישראל ונהנה מהגנת הצבא הפוקר והפרוץ ואינו יורד לחו"ל - אינו חרד לכבוד קונו... ומי שלא מתחמק ממיסים שהולכים למימון תועבות - אינו חרד לכבוד קונו... ומי שנוסע ביום חול בחברת מוניות שמחללת את השבת - אינו חרד לכבוד קונו... ומי שיושב באוטובוס שמאפשר גם לנשים פרוצות לנסוע - אינו חרד לכבוד קונו... ומי שמשתמש בשירותי בנקים וחברות שלא כל עיסקאותיהם הן על טהרת כשרות הממון - אינו חרד לכבוד קונו... עד אין קץ; וכלל הדבר הוא שלא כל אדם מסוגל להכל, ומי שחנן אותו אלקים ברגש לדבר מסויים - מסוגל להתעלות בו, ובלבד שיעשה זאת כי למד והבין והפנים והזהדה והתעלה, ולא רק כקוד חברתי הפותח לפניו את שערי המקובלות החברתית, וגם לא רק מתוך מטרה שיקבלו את בניו לחידר של חשובים כמותו, וכדו' - ובכך ירגיש עצמו במדרגות עליונות ללא בניה פנימית אמיתית; מי שכבוד ה' אצלו מתבטא במסירות נפש על אחזקת העירוב השכונתי, ומי שמוסר נפשו כדי להביא דפים זרוקים לגניזה, ומי שמוסר נפשו לקרב רחוקים, ומי

שמוסר נפשו כדי לפרנס משפחתו כדי לגדל משפחה על טהרת הקדש, וכדו' - גם הם נמצאים במדרגות עליונות, אלא שאיננו מורגלים לטפוח על השכם על כך.

תאורת בית כנסת

האם תאורת בית כנסת חמורה יותר: שמעתי אומרים שחומרא יתירה יש בשימוש בבית כנסת בחשמל המיוצר בשבת, וחילם מחמת דברי השו"ע (או"ח קנ"ד י"א): 'נרות שעוה שנותנם כותי לעובדי אלילים, וכיבן שמשן ונתנם או מכרן לישראל - אסור להדליקם בבהכ"נ. הגה: אף על פי שמוותרים להדיוט; מומר עובד כוכבים שנתן שעוה או נר לבהכ"נ, אסור להדליקו', וחששו הן מחמת הרישא של שימוש לדבר מצוה בנר של ע"ז שבוטלה, והן מחמת הסיפא של מומר שנתן נר לבהכ"נ, ויש להעיר על דבריהם:

נר שתרם מומר: אף שהאוסר התכוון לומר ק"ו שאם נר שמומר הקדיש כשכוונו לשמים לא אמור להאיר את ביהכ"נ - ק"ו לאור שכולו מיוצר בעבירה ע"י מומרים להכעיס, באותם רגעים שמשתמשים בו, אלא שטעם הסיפא מבואר במ"ב (קנ"ד מ"ח) 'דדמי לקרבן שאין מקבלין ממנו [עפ"י חולין ה'. 'מכם - ולא כולכם, להוציא את המומר... מכאן אמרו מקבלין קרבנות מפושעי ישראל... חוץ מן המומר ומנסך את היין ומחלל שבתות בפרהסיא]', וה"ה ממומר לחלל שבת בפרהסיא או מומר להכעיס אפילו באחד משאר עבירות שאין מקבלין מהן קרבן - אין מקבלין מהן דבר לבהכ"נ, בפשטות - דין זה מיירי רק כשמקבלים מהמומר **חפץ מסויים** - שאז דומה לקבלת קרבן, ואין ללמוד מכאן לגבי אספקת חשמל; עוד איתא בשו"ע (י"ד רנ"ד) מחלוקת בין הרמ"א לש"ך האם מקבלים **צדקה** ממומר, וטעם הש"ך הוא שקבלת כסף אינה דומה לקרבן [ראה זבחים ז': שנחלקו ר"י ור"ל האם 'זבח רשעים תועבה' הוא אף לאחר שהקרבנות שנמצאו בעיר הנדחת הסתאבו וניתן לפדותם]; לכאורה פשוט ששימוש בנאלי בחשמל איננו דומה לקרבן שהביא מומר, כי בפשטות כל הנידון של הנר הוא של קבלת דבר מסויים ממנו - וזה הוא הדמיון לקרבן, אולם חשמל הזורם לכולם בשווה - אינו דומה לקרבן. עוד חילוק פשוט מדין תרומת מומר לנדו"ד הוא שכאן אנו קונים את החשמל מכספנו - ומה הדמיון למומר שהוא הנותן את המתנה לבהכ"נ, וכן הסכים מו"ר הגר"ז מ"מ קורן שליט"א.

שימוש בנר מאוס: לגבי הרישא של שימוש בנר של ע"ז שבוטלה, הבאתי את מקורות הדין בהערה (בסיוע הספר 'מאיר עוז' קנ"ד י"א)^ד, והעולה מהדברים הוא: א' - איסור השימוש לגבוה בנר של ע"ז שבוטל - הוא במחלוקת ראשונים, והשו"ע הכריע להחמיר; ב' - הפמ"ג הביא ראיה מחומרת השו"ע שהוא דין דאורייתא, וראיתו נדחתה; ג' - הפשטות הוא שגם דין זה הוא **רק כלפי ע"ז** - שהוא גם איסור הנאה וגם מאוס לגבוה, ואין שום ראיה לאיסור באיסורי הנאה אחרים, ובפרט אין ראיה לאיסור בחפץ שחוללה השבת ביצירתו - שתהא בו חומרא יתירה לגבוה [באותם האופנים שאין בזה משום איסור מעשה שבת - שאוסר גם להדיט, כגון לאחרים במצו"ש, וה"ה למי שנתבשל עבורו (מ"ב שי"ח ה') - לא מצאנו חומרא יתירה להשתמש בזה לביכ"נ], שהרי **לגבי חילול שבת לא נאמר 'מאיסי לגבוה'**, ובפרט שגם דברים שנאסרו משום מעשה שבת - אינו אלא מדרבנן, וגם איננו איסור הנאה, וכן הסכים מו"ר הגר"מ קורן שליט"א שדין זה הוא חלק מחומרות ע"ז; ד' - כל הנידון הוא **לאיסור חפץ ממשי** שניתן לומר עליו שהוא מאוס, אך חשמל הוא לא דבר ממשי, ולא מצאנו שום ראיה לאיסור בכה"ג לגבוה [אמנם, לעיל הבאתי מחלוקת הרמ"א והש"ך לגבי איסור השימוש בכסף

הערות והוספות

בהנאה אין עושים בהם שום מצוה שלא ידמה כעין מצוה הבאה בעבירה; השו"ע (קנ"ד י"א) פסק לאיסור; הפמ"ג (א"א קנ"ד י"ז) נקט שמאחר והשו"ע החמיר בספק הגמ' האם המשתחוה לבהמה - צמרה פסול לציצית - ש"מ שהוא דין דאורייתא, אך האמרי אש (י"ד נ"ד) דחה, וס"ל שהוא מדרבנן; השער אפרים (תשובה ל"ח) נקט שאין איסור להשתמש בבשר בחלב לנר חנוכה [פרט לסיבה צדדית של כותות מכתת שיעוריה], שהרי 'משא"כ בשאר איסורים לא שייך מאיס ואין ללמוד ק"ו דמה התם שמותר להדיט ואפ"ה אסור למצוה ומכל שכן בנ"ד דאסור להדיט... אבל זה אינו דהתם לאו מטעם איסור הוא אלא מטעם מאיס - וזהו לא שייך בשאר איסורי הנאה רק בע"א מטעם דמאיס לגבוה'.

^ד רבינו ירוחם (ג' ח') הביא בשם רבותינו שאסור להדליק בביכ"נ נרות שנתנום לע"ז, וביטולם, אף שמוותרים להדיט; בספר המנהגים (טיירא, חנוכה כ"ז) הביא שבמנהגי מהר"ש (קייט) התיר, אך שבהגהת תשב"ץ כתב שנהגו שלא לעשות בהם שום דבר מצוה, ואף לא ללמוד בהם; הלבוש (תרע"ג ב') כתב בסוגרים שהמהר"ם התיר לקנות נרות אלו - אפילו לחנוכה, אך ביו"ד (קל"ט י"ג) כתב שאסור דמאיסו לגבוה שבאו ממקום טינופות ע"ז; הריטב"א (סוכה ל"א): התיר לכתחילה ליטול לולב של ע"ז שבוטל, אך כתב (הל' ברכות ח' כ"ד) שאין עושים מצוה בנרות של שעווה שהיו של ע"ז כל שיש בו חשש משום ריח עבודה זרה אין מברכין עליו ואין עושים בו מצוה, לפיכך נרות של שעווה שהיו של עבודה זרה אף על פי שמן הדין מותרים

של צדקה שתרם מומר - אך גם שם מדובר במשהו ממש]; ה' - בנוסף, הרי כפי שכתבתי לעיל ייצור החשמל דומה לדייג הדג בשבת לפרנסתו, במקום שידוע שיש בו גם דגים וגם תינוקות, וכוונתו גם לתינוקות וגם לדגים - שבכה"ג לא מצאנו שום ראייה לאסור את הדגים - גם כדי לאוכלם בסעודה שלישית בביהכ"נ [חוץ ממוקצה וכה"ג איסורים צדיים], וכמו כן אין ראייה להוסיף איסור גם אם הדייג יכול היה להציל את התינוק תוך צידת שלושה דגים ברשת קטנה - והוא בוחר להצילו תוך כדי דיג אלף דגים ברשת גדולה באותה הנפת רשת, שהרי מכל מקום בהנפת רשת זו הוא מציל גם תינוק. לאור זאת אינני רואה חומרא יתירה בהדלקת תאורה בביכ"נ באותו חשמל שייצרו המומרים, יותר מאשר שימוש בו בבית, ועל האוסר להביא ראייה.

היה מקום לאסור גם במוצ"ש: עוד יש להעיר, שמי שילמד מדין הנר המאוס של ע"ז שבוטלה לאסור שימוש גם בתאורה שיוצרה בשבת - עליו לאסור להשתמש בחשמל בביכ"נ ואפילו כשלומד בביתו **גם במוצ"ש**, עד שיעור בכדי שיעשה, וידוע שחימום דוודי קיטור אורך כשעתיים.

חומרא והשלכותיה

אמר הרב שליט"א:

אין לומר שהשימוש בגנרטור אינו אף בגדר 'חומרא'. אף שזו חומרא נאה ואולי היא גם בכלל הוצאות שבת - אך יש לדעת שבפעמים רבות היא באה לידי קולא באיסור אמירה לנכרי שידליק את הפיזז שקפץ בביתו של היחיד או שיפעיל את הגנרטור השכונתי [והרבנים האוסרים אף לאשה בחודש תשיעי ליהנות ממאוורר בקיץ - אינם כו"ע].

הוספת העורך:

חומרא או דין: בשו"ת מנחת שלמה (תנינא כ"ד) הסיק 'ואף שבארנו דאפשר שמעיקר הדין אין לאסור להנות מהחשמל בשבת אף אם נעשה ח"ו ע"י ישראל; מ"מ יש לדעת שע"י השימוש שאנו משתמשים בשבת בחשמל הננו גורמים שיכופו שם את הפועלים לחלל שבת, וכמה מכוּעַר הוא להתענג בשבת באש זרה אשר לא צוה ד', וכ"ש לכבד את מקדשי ד' - אלו בתי כנסיות ומדרשות באורים שהם חשך ולא אור, וחובה גדולה מוטלת על עיני העדה להאיר את ההולכים בחשך ללכת באור ד' והיה לנו לאור עולם', וברור מלשונו שגם הוא ראה בזה חומרא, כי על

איסור כותבים 'אסור' ולא 'כמה מכוער הדבר', וכן כתב 'הואיל שנתפרסם שהכל נעשה מאליה ואין לעשות שום מעשה בשבת כי אם פיקוח גרידא - אשר על כן המקילים בזה יש להם על מה לסמוך, **והמחמיר תבוא עליו ברכה**', והוסיף מו"ר הגרז"מ קורן שליט"א בהערה 'יש להדגיש כי רבינו זצ"ל בעצמו נמנע מלהשתמש בביתו בחשמל בשבת מן הזמן שבו עברה חברת החשמל הירושלמית בשנת תש"ח לניהול והפעלה בידי יהודים בלבד, והשתמש בשבת בתאורת מצבר, כמו כן קיימות עדויות ברורות שרבינו זצ"ל אמר בעל פה שבהמנעות משימוש בחשמל שיוצר בשבת **יש משום כבוד שבת**, וכמו כן יש עדות **שהתיר להוציא כספי מעשר** לצורך שימוש בחשמל שיצורו אינו כרוך בחילול שבת', והגרז"ד לנדאו שליט"א כתב ('פעמי יעקב' כסלו תשס"ד) 'אין ספק שכל שיש ביכולתו צריך לעשות הכל כדי שלא נצטרך להגיע להיתרים האמורים, והחשמל ייוצר בדרך המותרת, **וטוב עושים הנמנעים מלהשתמש בחשמל ומתקינים גנרטורים פרטיים**'.

אין לחייב חומרא: לאחר שהוברר שבחומרא עסקינן - הרי שניתן לעורר אליה, אולם **לא ניתן לחייבה**, ובודאי שאין להתייחס למי שאינו מחמיר בזה כאל רשע ומחלל השם^{טו}, וברור כשמש שחומרא הרבה יותר מבוססת היא לעשר אחר ההשגחות [מפני חששות חסרון גמירות הדעת, הפרשת משגיח עם הארץ, ותקלות] - ומ"מ איננו מתייחסים כמנודה למי שאוכל ממוצרים שבהשגחה טובה בלי לעשרם תחילה.

הערות והוספות

וללמוד שם לאור חשמל שמקורו בחברת החשמל - שהאיר חזק יותר. עוד סיפרו לי בשם מרן הגרז"ק שליט"א שמרן החזו"א הורה לאדם שלא יתפלל בבי"מ מסויים מחמת החשמל, אלא שהתיר לו להוריד מים בבית הכסא מפני כבוד הבריות; ועוד סיפרו לי שהגר"י זילברשטיין שליט"א הורה למי שאין באפשרותו להשתמש בגנרטור גם למזגן - שימשיך להשתמש בו בחשמל רגיל מאחר ולנשים בזמננו מאד קשה ללא מזגן, ואפשר שנחשבים קצת חולים לגביזה, וכן התיר לעשות מפסק המחזיר מגנרטור לחשמל במקרה שהגנרטור יכבה.

^{טו} שמעתי ממו"ר הגרז"מ קורן שליט"א שבעבר היתה תאורת גנרטור לשבת רק בשיבת פוניבז', אך מכיון שהמתח שבגנרטור שלהם לא היה מספיק יציב - לכן לא השתמשו בו להפעלת התאורה הפלורסנטית הרגילה של הישיבה, אלא למערכת תאורה נפרדת שהייתה מבוססת על נורות ליבון העמידות יותר במתח משתנה, וכתוצאה מכך, האור בשבת בישיבה היה חלש יותר; מרן הראמ"מ ש"ך זצ"ל נהג לשהות בבית המדרש של הישיבה עם התלמידים בלילות שבת עד השעה עשר בלילה, אך לאחר מכן היה יורד לבית המדרש של חסידי בעלז שנימצא בסמיכות מקום,

יש לשקול את מחיר החומרא: מאחר ואין למשתמש בחשמל איסור מוחלט, וגם אינו בגדרי מעשה שבת לאוסרו בדיעבד, כי במעשה חילול השבת מייצרים חשמל המיועד בפועל גם לצרכני פיקו"נ מיידי [חולים וכדו'] או צפוי [צרכי צבא, תאורת רחוב, רמזורים, וכדו'], וגם טעם חילול השם יתכן שאינו כבימי החזו"א כמבואר לעיל, ומאחר והמנהג הרווח הוא לא לנהוג בזה כאיסור מוחלט אלא כחומרא, ורק כמה אלפי בתי אב מהדרים בזה, ורבים מהם משתמשים בחשמל המיוצר בשבת עכ"פ במקרר, במזגנים, בתוספת נר של היתר, בתאורת חדר המדרגות, בתאורת רחוב [אין הכוונה שהיה עליהם ללכת קשורי עינים אלא שאם יציפו לתודעתם שתאורת הרחוב גם מיוצרת בשבת ולכן יש להאפיל את הרחובות - יראו בזה גזירה שאין לעמוד בה, וינסו לעוקפה], ומשתמשים במים שנשאבו בשבת בחשמל רגיל, וכדו', ולרבים מהם יש מפסק המחזיר את החשמל לחשמל שבת במקרה של נפילת הגנרטור - כלומר שתופסים זאת כחומרא בעלמא - לכן יש לשקול את קיום החומרא גם כלפי ההיבטים הבאים: א' - חומרא זו מביאה בפעמים רבות **לקולא באמירה לנכרי** אף במקום שאין בו חולה, כידוע אצל המוצי"ם ואצל השבת-גוים; ב' - כמו כן מביאה לעתים **למיעוט בעונג שבת** מפני תאורה קלושה, או שגורמת לחום ולקור ללא מיזוג למי שמורגל בשימוש במזגן ביום חול [כמובן שטעם זה אינו שייך כשהנידון הוא לגבי איסור, אולם לגבי חומרא - שייך ושייך]; ג' - **לכילוי ממנום של ישראל** [גם זה אינו שייך כשמדובר באיסור, אולם שייך גם שייך כשמדובר בחומרא, ואף שמסתבר שזה בכלל הוצאות שבת (אף שלא מצאתי מקור שהשימוש בגנרטור נחשב 'כבוד שבת' - כי הרי איננו מוסיף בכבוד השבת, אלא רק 'כבוד השם') - אולם לא כל אחד אוחד בדרגת בטחון זו גם לגבי הוצאות על מלמד פרטי לת"ת של בניו, או לגבי ויתור על הכנסת הכולל כדי ללמוד באיכות טובה יותר ללא מסגרת כולל (למי שאכן עברו זה יתרון), וכדו']; ד' - **להשאיר בחושך וללא אוכל חם**, כפי שלעתים קורה למי שמשתמש בגנרטור; ה' - **להזיק לסביבה ברעש וזיהום**.

חשש 'אמירה לנכרי' בשל הפעלת הגנרטורים: בשימוש בגנרטור יש מן הקולא, שבאים בפעמים רבות לשימוש בגוי לחילול שבת עבור ישראל כדי לטפל בתקלות, ומאחר והנדון הוא באספקת חשמל למספר מועט של צרכנים ידועים - הרי כל זמן שלא מוודאים שיש ביניהם צרכן חולה [אפילו שאין בו סכנה] הזקוק לחשמל ושמותר לחלל שבת באמצעות גוי עבורו - הרי שהגוי חילל שבת עבור ישראל, ושימוש זה אוסר את החשמל מדינא ולא כחומרא; בזאת אינו דומה לחילול השבת בחברת החשמל הדואגת לכלל האוכלוסיה - שביניהם יש לא רק חולים [שמותר לחלל שבת עבורם ע"י גוי] אלא גם צרכני פיקו"נ [שמדינא מותר לחלל שבת

עבורם גם ע"י ישראל]; בל נשלה את עצמנו שכל ה'אמירה לנכרי' נעשית ע"י מפעילי הגנרטור בהוראת ת"ח הבקי בזה, שהרי גם ללחץ קהל צרכני הגנרטור שנמאס להם שבת אחר שבת לאכול אוכל קר ולשבת בחושך - יש השפעה על החלטות מפעילי הגנרטור, ויש לו חלק עכ"פ בהמצאת היתרי רמיזה וכדו' [לעתים].

למנוע נזק לשכנים מחמת הגנרטורים: עוד יש מקום להעיר שבמקרים רבים הגנרטורים **מזיקים לסביבה**, הן מחמת הרעש המפריע ביותר לשכנים, הן מחמת הזיהום, והן מחמת חיבורי החשמל שלא תמיד עשויים בבטיחות יתירה, כפי המתבקש כשהתקציב דל, וידוע על פוסק מפורסם שאוסר להתקין גנרטור מחמת דיני חו"מ, וכ"כ הגר"ד לנדאו שליט"א ('פעמי יעקב' כסלו תשס"ד) 'ברור שטוב עושים הנמנעים מלהשתמש בחשמל ומתקינים גנרטורים פרטיים, אולם אל להם להיות מחמירים על חשבון הזולת, עליהם להקפיד שהגנרטור לא ירעיש או יעשן לסביבה, המשתמשים בחשמל בשבת - יש להם על מי לסמוך, אך המזיק לזולת - אין לו על מי לסמוך'.

שלום בית: בשו"ת אג"מ (או"ח ד' ס"ד) כתב שהמציאות היא שרק מיעוט גדולי תורה ויראה נוהגין בבתיהן איסור בחשמל [והניח שהטעם הוא מחמת ספק ספיקא - שמא לא התקלקל, ושמא נכרי תיקן], וסיים שמאחר וזו רק חומרא לכן אין למחות באשה שאינה מעוניינת להחמיר אף שהבעל מעוניין להחמיר - ובפרט **שקרוב הדבר שיביא זה לידי מריבות בבית** [וסיים שגם הבעל אינו חייב להחמיר אם קשה לו כי רוב הת"ח שבא"י מקליין בזה, אלא שבזה יתכן שהמציאות השתנתה וכעת רוב הת"ח מחמירים בזה].

לחתור לפתרון חילולי השבת: ברור שעדיין יש לחתור ללא לאות אחר דרכים **למנוע את חילול השבת** שבחברת החשמל, שהרי הטענה שהחשמל חייב להיות מיוצר כדי לספק את תצרוכת צרכני ההיתר - כחה יפה רק כדי שלא להחשיב את החשמל שיוצר כ'מעשה שבת', שהרי חייבים היו לייצרו; אך אין בכחה לגרום לכך שייצור החשמל המיותר לא יחשב כחילול שבת, שהרי ליהודי אסור להרבות בשיעורין שלא לצורך פיקו"נ; כלומר - אף שהיה מותר לבריא להנות מבשר שבושל לחולה בשבת אלמלא הגזירה 'שמא ירבה' - אולם המרבה בבישול עבור בריא בודאי חילל שבת. בנידון דידן אם המציאות באמת ובתמים בתקופה מסויימת היא שלא ניתן בשום אופן להעסיק גוים - הרי שיתכן שאותו יצרן חשמל הוא אנוס לחלל שבת כדי להציל את הזקוקים להצלה, ובזאת מן הסתם תחשב לו למצוה, אולם השולח אותו לחלל שבת עבורו - נחשב כמחלל את השם כי מכריח

יהודי לחלל שבת כדי שיוכל גם להציל, בדומה למי שרואה מי שמבשל לחולה - ומכריח אותו להוסיף גם חתיכות רבות לבריא, שברור שמותר לו לבשל, והבישול נעשה בהיתר, אולם המכריח אותו להוסיף לבריא - תחשב לו לעבירה. ואם בתקופה מן התקופות ניתן להעסיק גוים במלאכות האסורות, ודי בפיקוח של ישראל - הרי שהמבשל לחולה - עושה מצוה, אך מאחר וידוע שהוא מרבה גם בבישולים עבור בריאים רבים שמצפים ומייחלים לחשמל - חייב הוא לבקש מגוי להרבות בשיעורין ובמלאכות עבור כל הבריאים, ומאחר ולא ניתן לחלק את הייצור לייצור בהיתר ולייצור באיסור - הרי שמחוייב הוא לזמן גוי לכך; אי העסקת גוי לתיאבון [לצורך המשכורת המוגדלת] ולעתים גם במרד - נזקפת בעיקר על חשבוננו של העובד שעושה את חילול השבת, מאחר ולא יוכל לומר שלא היתה לו ברירה, כי ידוע שהיתה לו ברירה שלא לעבוד בשבת [ועכ"פ יכול היה להקל את האיסור ע"י שינוי או כלאחר יד], וממילא - אף שהחשמל שיוצר לא נאסר, כפי שהשוחט לחולה מותר לבריא - אך נחשב הדבר כחילול שבת גמור - שמחוייבים להשתדל למונעו [אולי ניתן לומר שחלק מעובדי חברת החשמל יהיו אסורים להשתמש בחשמל שיוצר בשבת]. דבר מעניין ראיתי בירחון אספקלריא של המכון הטכנולוגי (חשוון תש"פ, עמ' 46), שראינו את ר' דן דוידאן לזכרו של הרב הלפרין זצ"ל, ואמר שם 'הוא התעקש להכניס אוטומציה ולא לשלב גויים שיעבדו בשבת - כי כך לא צריך פיקוח כל הזמן בכדי שישאר לעולם, היה ויכוח אידיאולוגי בינו לאחרים בפרט זה, והיום אנו רואים שהוא צדק, היה מנכ"ל חובש כיפה שהתווכח עימו ורצה להביא גויים - אך ללא הצלחה, הרב לא התקפל ועמד בתוקף על דעתו, ולבסוף ראו כולם שהוא צדק - שכן כל השינויים לטובה שהוא הכניס נשמרים עד היום'.

הקושי הכלכלי במימון חשמל כשר: העירו שהדין ההלכתי קצת משכיח שמאחורי הדברים הנושא המרכזי הוא רק תשלום של כמה מאות שקלים בחודש כדי שלא להזמין חשמל המיוצר תוך מרידה ופגיעה בכבוד אבינו שבשמים. וי"ל שבמקומות רבים לא ניתן להזמין חשמל גנרטור, והאלטרנטיבה הינה רק מערכת מצברים שקנייתה ותחזוקתה יקרים להפליא, וגם אינה מסוגלת לספק כמות בלתי מוגבלת של חשמל; וגם באותם המקומות שחשמל הגנרטור זמין - אכן נכון שאם עלות החשמל הכשר היתה כמו החשמל הטרף, ואם לא היו שיבושים חמורים בהספקתו, ואם לא היה מביא לזלזול באמירה לנכרי, ועוד - ההחלטה היתה קלה; אולם מה נעשה שעלות חשמל זה היא בערך פי חמש-שבע מחשמל רגיל, ויש לדמיין את מי שמורגל למזג את ביתו, ולאכול אוכל חם בצורה אחידה ע"י פלטת

חשמל, ולהאיר את ביתו בתאורה חזקה - ונאלץ במשך כל שבתות השנה לוותר ולשבת בקור ובחום, לעתים בחשיכה או עם אור קלוש, לחמם את מאכלו על פח שלעתים נכבה ולעתים שורף - ובד"כ אינו מחמם את האוכל שאינו ממש מעל הלהבה, ולעתים גם מתהפך, וצריך הוא לבחור בין שבת מעונגת ללא חומרא זו, לבין שבת דלוחה תוך שמחה על מסירות נפשו, או להרויח את שני העולמות ולשלם על תענוג זה מאות רבות של שקלים בחודש [ולעתים זו כל ההכנסה מהכולל] - ניתן להבין שזה נסיון קשה למרבית האנשים שלא יחישו בתחושות רוממות רוח ומסירות נפש למען השבת אלא ירגישו גרוע [ויש לזכור את ביאורם של רבני ארה"ב לסיבה שרבים משומרי השבת שמסרו את נפשם עליה בבואם לארה"ב - גידלו בנים מחללי שבת, ולעתים בני הבית שלא זכו לרוממות נפש מכך - סובלים מאד, ומי יטול אחריות על התוצאות (עובדה הוה בתיכון של בנות שישכרו את מתקני "לונה גל" בחופש הגדול באישון לילה, ולאחר שהגיעו לשם - מנהל בית הספר קיבל טלפון מרב אחד, שכלל לא נשאל על הדבר, שהורה לו לשלם וללכת ללא שימוש במתקנים, כי מקום זה מחלל שבת, וברור שלא רוממות השבת הופנמה שם אלא רק תסכול, והחכם - ענינו בראשו, וכ"ש לגבי אידוע תדיר שהתחושה המתלווה נצרכת בתודעה הרבה יותר מאידוע חד פעמי שנשכחת ממנו התחושה הקשה שהתלווה אליה], אלא שלא כל כך הוגן להשתמש בתעמולה כדי לשכנע דוקא לצד זה; לענ"ד הטלטול בשבת הרבה פחות חלק מהשימוש בחשמל, ולא מצאתי שהפכו אותו לקוד חברתי המייצג מעמד מסוים, ומי שכבוד השבת חשוב לו מוזמן לשבת עם רעייתו וילדיו הקטנים בביתו כל השבת [וכוונתי גם למה שקריי 'עירוב מהודר' - שבפעמים רבות מתבסס על קולות רבות].

סיכום החוברת

תמצית הבעיה היא:

אין ספק שעובדי חברת החשמל מחללים שבת שלא לצורך, ומלבד עבודות תחזוקה בשבת - גם מדליקים ומכבים קומות מבערים מטעמי חסכון כדי לאזן את כמות הקיטור המיוצר עם הצריכה המשתנית בכל רגע, וכן מביאים בתחנת חדרה באופן ידני את הפחם הדרוש לייצור הקיטור כי כמותו הראשונית אינה מספיקה לכל השבת, הם מסרבים להעסיק גוים בנימוק רשמי של בטיחות ובנימוק אמיתי של אבדן יוקרה ומשכורת מוגדלת וכדי שלא יצטרכו להעסיק את מהנדסי חשמל אלו במשך השבוע, ועדיין לא הגיעו להסדר מחייב הפוטר את החששות; אין ספק שרבים מגדולי הדור אסרו את השימוש בחשמל מחמת מעשה שבת, מחמת חילול השם, מחמת איסור לפני עיור, מחמת מסייע ידי עוברי עבירה, או מחמת שהחשיבו

זאת כשותפות בחילול השבת, וגם המקילים מעיקר הדין - ראו בהמנעות משימוש בחשמל זה הנהגה ראויה.

תמצית תשובות המתירים:

ייצור החשמל כדי שיהיה חשמל זמין בכל בית שיש בו חולה מסוכן, ובפרט במקומות רגישים כגון בתי חולים ומחנות צבא מסויימים, וכן תאורת הרחובות - היא נצרכת, ונוגעת לפיקו"נ מידי או עתידי, וממילא עובדי חברת החשמל מייצרים חשמל הנצרך לפיקו"נ. אמנם, ריבוי הצרכנים שאינם נוגעים לפיקו"נ גורם לכך שתחת אשר ייצרו כמות פחותה - מייצרים כמות רבה, ובכך מרבים בפעולות רבות, ובזה יש שתי בעיות: א' - מעשה שבת, ב' - לפני עיוור. לאור מציאות זו נראה שמעיקר הדין - דין החשמל המיוצר גם לצורך פיקו"נ ואי אפשר להפרידו מהחשמל המיותר - אין דינו כמעשה שבת האסור, מאחר ואזלינן בתר מעשיו ולא בתר מחשבתו, כמבואר בש"ס וראשונים, ויש להוסיף שקנס זה קונס את שומרי השבת וכלל לא משפיע על המומרים - ומנין שקנסו בכה"ג. יש מקום לומר שחשש חילול השם שעליו דובר היה כאשר לא היה מציאותי לייצר את החשמל באופן אוטומטי וע"י גוים, וממילא המשתמש בחשמל בשבת הרי בהכרח היה מעונין שיחללו את השבת עבורו, משא"כ בזה"ז ניתן לייצרו באופן אוטומטי, וגם ישנם גוים ישראלים זמנים - ונמצא שחילול השבת אינו מוכרח; וממילא אף אם עובדי חברת החשמל השותפים לייצור החשמל בשבת הם בגדר מחללי שבת להכעיס - אולם המשתמש בחשמל בשבת אינו מראה בעצמו שהוא מעונין בהכרח בחילול שבת, ואין בזה משום חילול השם; הטענה שהמשתמש בחשמל בשבת הוא כשותף עם שליחיו היהודים לחלל שבת עבורו - גם אינה מן הדין, מאחר ואינו מעונין שייצרו את החשמל תוך עבירה, וחילול השבת אינו מוכרח, ועובדי חברת החשמל מחללים שבת להכעיס מרצונם, ואינם כמוכרחים על זאת, וממילא אין לראות את חילול השבת כנעשה בשליחותו של הצרכן, כמוכח מקצוה"ח.

ברור

שאם השימוש בגנרטור היה זול אמין וזמין לכל - היה מקום רב להרבות בתעמולה כדי לשכנע להשתמש בו, אולם לפי המציאות הגנרטור אינו זמין לכל, לעתים אינו אמין - כך שנפילתו גורמת לעתים לעלטה ולאוכל קר, והשימוש בו לכל תצרוכת הבית הרגילה הוא יקר מאד, כך שלרבים אין אפשרות אלא להשתמש בו באופן מוגבל ביותר, ולגבי שאר החשמל - משתמשים בחשמל המיוצר בשבת, או שאין

משתמשים, ובכך עונג השבת כלפי יום חול נפגע ביותר ע"י מיעוט במזגנים במאווררים ובתאורה, ובמניעת חימום אוכל חשמלי, וכדו', ונמצא שאו שהשבת נפגעת או שהכיס נפגע ביותר [ברור שאנו מובטחים על החזרת הוצאות השבת, אולם הנסיון קשה ביותר כשמדובר במאות שקלים בחודש].

יש להדגיש

שלא באנו לקרר חלילה את המוסרים נפשם על מצוה זו, ובודאי ששכרם רב עד לשמים, והוצאותיהם יוחזרו להם, אלא שבאנו להעמיד הדברים על דיוקם שאין כאן איסור מן הדין, אלא חומרא ראויה.

תשובות הפוסקים

תשובות מרן הגרשז"א זצ"ל

(סיכום תשובת מאורי אש השלם ב' שער ראשון, סוף סי' א') הורגלו לרשום מידי שעה ביד את קריאת המונים החשמליים כדי שיוכלו לתאם את הספקי התחנות השונות, ויש להורות שירשמו ע"י נכרי, ומסופקני אם אי אפשר ע"י נכרי - האם להתיר לרשום בשינוי ובדיו שאינו מתקיים אלא לימים מספר, ושירשמו רק מידי שלש שעות או יותר כפסק המג"א שבמקם הפסד גדול מותר שבות ע"י ישראל שלא כדרכו, ועכ"פ פשוט שאף אם עוברים ומחללים את השבת לכתוב כרגיל - איננו אוסר אותנו מלהשתמש בחשמל.

(סיכום תשובת מאורי אש השלם ב' שער ראשון סי' ב', שו"ת מנחת שלמה ב' כ"ד) הנאה מחשמל שנוצר בשבת ע"י ישראל, תש"ח. (א') א' - **אסור להנות** מאור ואש שנוצרו בעבירה ע"י ישראל, ונאסר גם התבשיל שנתבשל מאליו אף אם בגוף התבשיל לא נעשתה עבירה; ב' - שמעתי משם אדם גדול שהתיר **להשתמש באור שנעשה בעבירה כשיש גם נר של היתר** הדולק מע"ש, ונראה לאסור כשעושה כן בכוונה כדי להנות מריבוי האור, כי טעם ההיתר כשגוי הדליק עבורו הוא רק שלא להטריחו לצאת; ג' - אלמלא טעמי ההיתר דלקמן היינו צריכים לאסור את ההנאה מהחשמל אף אם כל המלאכות היו נעשות ע"י גוים, ויש **צד לאסור אפילו בעיר שרובה גוים** כי בודאי מוסיפים נפט עבור היהודים, וכשהאיסור משום שמוסיף עבור הישראל לא מועיל שיניח גם נר של היתר, אלא שבעיר של גוים לא נהגו להחמיר. (ב') ד' - אמנם **איננו ברור שנחשב שייצור החשמל הוא בעבירה** אף אם שימושי הפיקו"נ הם מועטים כך שלא היו צריכים לעשות מלאכות בשבת עבורם, כי כל שמצאנו הוא רק לאסור לעשות מעשה שיגרום לחילול שבת עבור פיקו"נ, אך לא מצאנו שיצטרך בקום ועשה למנוע זאת, ואף מצאנו שמותר לגרום לחילול שבת דאורייתא במקום פיקו"נ לצורך מצוה כשעולה בשיירה לא"י בע"ש, ואף שהמ"ב אוסר אף לדבר מצוה ללא פסיקה שישמרו שבת - דוקא התם שעושה מעשה לצאת למדבר, אך בריא אינו צריך להמנע מלאכול מה שהוכן לחולים מע"ש אף אם בשל כך יבשלו להם בשבת, ואסרו לו רק מה שהכינו בשבת - שמא ירבה, וא"צ לטרוח הרבה כדי למנוע דיחוי שבת בהיתר לצורך פיקו"נ, וה"נ אפשר שבני העיר א"צ להמנע

מלהשתמש בחשמל כדרך שרגילים בחול כדי למנוע מהפועלים להוסיף נפט - שהרי כשיוסיפו הוא בהיתר לצורך פיקו"נ, אף שמוסיפים הרבה מחמת הבריאים שהרי אי אפשר להוסיף רק עבור החולים, ודומה לשוחט לחולה המותר לבריא, ומסתבר שאין לחלק אם עיקר מחשבתו רק לחולים או גם לבריאים - שהרי אי אפשר לזה בלא זה; ה' - לא רק כשנעשה ע"י גוי יש להתיר כשמוכרח לעשות גם לבריאים עם החולים, אלא **נראה להתיר אף כשנעשה ע"י ישראל**, כפי שגם בריא מותר להנות מנר שהודלק לחולה, וה"נ בכל פעם שמרבה - הוא גם לחולים; ו' - אמנם, לבריא מותר לאכול ממה שישחטו לחולה רק לאחר שהחולה אכל כל צרכו, אך אם יש ספק שאכילת הבריא תגרום לשחיטה נוספת לחולה - אסור לבריא לאכול, אך כ"ז כשעושה מעשה בשבת לאכול, אך בנד"ד **אם משאיר נורה דולקת כל השבת או שמדליקה בשבת באמצעות שעון - נחשב שעשה מע"ש ואפשר דשרי**, כי אפשר שהוספת הנפט היא רק גרמא האסורה מדרבנן ולכן מותר היה לתלות שעושים ע"י נכרים, ומסתבר שאין לאסור את ההשתמשות אף אם יתברר שאינם עושים ע"י גוי, כי מאחר ועיקר **האיסור לגרום אח"כ דיחוי שבת לצורך פיקו"נ הוא מדרבנן - מותר לתלות שלא יבואו לכך**; ז' - אמנם, כ"ז כשנדלק בשבת ע"י שעון, אך **אם המנורה דולקת מע"ש ללא הפסק נראה לצדד להקל אף ללא טעמים אלו**, כי החשמל המיוצר בשבת רק ממשיך את האור הקודם, בדומה לתבשיל שרק שומר על חמימותו, ואין אומרים שהחום הראשון הלך - ובא חום אחר במקומו, וה"נ הוא רק כממשיך את האור הראשון - ואינו 'מבעיר', ובפרט שיש אחרונים המתירים להנות מהנר שגוי הוסיף לו שמן בשבת - אף לאחר שהשמן הראשון כלה, דאינו נחשב שהודלק ע"י הגוי בשבת דאזלינן בתר ההתחלה, וכך הכריעו להקל בשעת הצורך, ואפשר שה"ה גם כשממשיך לדלוק ע"י מעשה שבת של ישראל, אמנם, עדיין צריך תלמוד כי אף שאין לאסור מחמת העבירה שנעשית בגוף האור - אך מ"מ נהנה מהנפט ומהמכונה שהוסיפו בשבת בעבירה. (ג') ח' - **אם רשת החשמל התקלקלה בשבת, ויהודים יתקנוה**, ובתיקון זה ידליקו רבבות מנורות בריבוי שיעורין דמבעיר דאורייתא, כי איסור ריבוי הוא בקום ועשה להניח עוד חתיכה בסיר עבור הבריא, אך א"צ לטרוח להוציא חתיכה שכבר בסיר, כמ"ש הר"ן שמוותר להתכוון גם למלאכת הרשות עם ההצלה כדי שלא ימנע מפיקו"נ, ואם ידקדק לעשות מעשה כשהפיקו"נ אינו בהול - יטעו שאסור להוסיף כשהפיקו"נ בהול; מאחר והפועלים א"צ לדקדק לכבות את מפסקי הבתים, וכ"ש שלא את המפסק הראשי של האזורים שאין בהם בתי חולים

כי בבתים עצמם לעתים יש חולים - הרי שאינם עושים איסור בתיקון זה אף שנדלקות מנורות מיותרות, וא"כ גם אחרים א"צ לעשות מעשה למניעת הריבוי, וממילא מותר להנות מההדלקה כי היא בהיתר, ומותר יהיה ליהנות אף אם יתברר שלא היה פיקו"נ - כי הפועלים לא ידעו, וכי תיקון לאחד תיקון למאה; אם היה צריך רק לתאנה אחת ותלש עוקץ עם שתים - נראה שמותרת לבריא ולא גוזרים שמא ירבה, אלמלא איסור מוקצה, ובפרט לרמ"א שנקט שאיסור ריבוי הוא דרבנן - מותר ליהנות מהחשמל אף שהודלק בשבת ע"י ישראל; ט' - **אם הקלקול רק באזור חלקי שאין בו פיקו"נ - אסור לתקן ע"י ישראל, ונכון להדר ולכבות את הכפתורים** כדי שלא ידלקו כדי למנוע חילול שבת מהעבריינים, ונכון שיכבהו בגופו או כלאחר יד, ואם לא כיבה - נראה שאסור להתקרב כדי להנות מהחשמל שהודלק בעבירה; י' - **אם מתח החשמל יורד אסור לישראל להעלותו** כי אין סכנה בנורות הדולקות חלש יותר וכשתבשילים יתבשלו לאט יותר, ואם העלה את המתח - עובר על מבעיר [יש להעיר שירידת מתח קלה שאינה תחילת ירידה גדולה - אכן אינה גובלת בפיקו"נ, אולם כשמתחילה ירידת מתח כללי כפי הרגיל בשעות שהצריכה מוגברת - הוא חיוני לפיקו"נ כי חלק מהמכשירים יפסיקו לפעול, ומעליות עלולות להתקע ומנועיהן להשרף, ונורות פלורוסנט עלולות להפסיק להאיר (הערת הגרשז"מ קורן שליט"א)], אך אין בכחו לאסור את הנרות של אחרים כשנעשה שלא לדעתם, ומותרים להשתמש כפי שהיו משתמשים לפני כן אף שנהנים מהגברת האור, כפי שמסתבר שלא לקנוס כאשר כיבה את נר חברו וחזר והדליקו או כשהוריד תבשיל של אחר שלא נתבשל והחזירו; **אפשר שגם במקום שמותרת אמירה לעכו"ם, וביקש ממנו להדליק, ושמע ישראל עברין והדליק - אינו אוסר** כי היה ניתן לעשות בהיתר ע"י הגוי, וה"נ אין בכח הפועל שהגדיל את האור כשאין חשש פיקו"נ - לאסור ליהנות מכך, אף שיש לו רשות לזה מבעלי המפעל, וצ"ע [התחבטות זו נכתבה בשנת תש"ח, כשכחצי מהעובדים היו גוים, ואז התירו אפילו לצורך חולה שאין בו סכנה, והתחבט הגרשז"א האם יש לאסור כשבדרך כלל נעשה ע"י גוי, אלא שבדרך מקרה עשה יהודי (הערת הגרשז"מ קורן)]; חושבני שאם הנהלת חברת החשמל תורה לעשות פעולות ע"י נכרי, וישראל עברין יעשה אותם מרצונו הרע - לאו כמיניה לאסרנו בהנאה מאחר והיה עומד לעשותו באופן המותר, וכן לגבי מה שהורגלו לעשות כלאחר יד ועבר ועשה כדרכו, ועכ"פ אין להחמיר כשמסופקים אם נעשה בהיתר [בשנת תשל"ח פנה הרב סיני אדלר להגרשז"א ותיאר את מצב העבודה בתחנת אשדוד, והרב השיב שבשנת תש"ח ביקר בתחנה בירושלים, והמצב היה הרבה יותר גרוע מהתיאור העכשווי, ואפ"ה לא הוחלט לאסור את השימוש

בחשמל בשבת (הערת הגר"מ קורן שליט"א); י"א - סוף דבר, כיון שהוחזקו לעשות בתחנת ירושלים ע"י ישראל - אין לסמוך על דבריהם עד שיוודע בירור שהוראת ההנהלה היא להתנהג כדין תורה, ואף **שמעיקר הדין אין לאסור להנות מהחשמל שיוצר ע"י ישראל - יש לדעת שבכך אנו כופים את הפועלים לחלל שבת, וכמה מכוונות להתענג בשבת באש זרה אשר לא צוה ה'**, וכ"ש לכבד את מקדשי ה' אלו בתי כנסיות ומדרשות באורים שהם חשך ולא אור, וחובה גדולה מוטלת על עיני העדה להאיר את ההולכים בחשך ללכת באור ה' והיה לנו לאור עולם; י"ב - ומיהו להשתמש בכל שבתות השנה - נראה דאם היינו יודעים שצריכים להוסיף דלק צריכים ודאי לאסור מכמה טעמים, אך **הואיל שנתפרסם** שהכל נעשה מאליה ואין לעשות שום מעשה בשבת כי אם פיקוח גרידא - אשר על כן המקילים בזה יש להם על מה לסמוך, והמחמיר תבוא עליו ברכה [מסתבר כי רבינו זצ"ל ידע כי גם אחרי שהגיעו לפני שנים לסיכומים עם חברת החשמל אשר כתוצאה מהם צומצם חילול השבת - עדיין מתבצעות עבודות רבות שלא לצורך פיקוח נפש, וכמדומה שדברי רבינו זצ"ל נוסחו בנוסח 'כיון שנתפרסם' כי גם לזה יש משמעות, דהנה החז"א כתב אודות השימוש בחשמל בשבת, כי 'אם נעשה בתחנת החשמל בשבת ע"י ישראל שאינו משמר שבתו - אסור ליהנות ממנו, ואף אם הוא באופן שיש היתר בשימוש מן הדין - אסור להשתמש בו מפני שיש בשימוש אסור חילול השם שאינו חס לכבוד שמים כיון שהוא שימוש ציבורי, והעובד בשבת הוא עושה במרד ר"ל, והנהנה ממעשיו מעיד ח"ו שאין לבו כואב על חילול שבת, ויהא רעוא שישבו בתשובה שלמה במהרה', וכמדומה שרבינו זצ"ל כיוון בלשונו לרמוז לדברים אלו, וכוונתו לומר כי מאחר וכיום חברת החשמל מפרסמת שאין הם מחללים שבת במלאכות בלתי חיוניות ומבצעים שם רק עבודות פיקוח - שוב אין לומר כי העובד עושה במרד והמשתמש אינו חס לכבוד שמים - אף אם עפ"י האמת בפרטים שונים אין הם נוהגים כפי ההלכה; עם זאת יש להדגיש כי רבינו זצ"ל בעצמו נמנע מלהשתמש בביתו בחשמל בשבת מן הזמן שבו עברה חברת החשמל הירושלמית בשנת תש"ח לניהול והפעלה בידי יהודים בלבד, והשתמש בשבת בתאורת מצבר, כמו כן קיימות עדויות ברורות שרבינו זצ"ל אמר בעל פה שבהמנועות משימוש בחשמל שיוצר בשבת יש משום כבוד שבת, וכמו כן יש עדות שהתיר להוציא כספי מעשר לצורך שימוש בחשמל שיצורו אינו כרוך בחילול שבת (הערת הגר"מ קורן שליט"א); עוד אמר לי הגר"מ קורן שליט"א שפשוט שכוונת הגרש"א שאם היינו יודעים שמוסיפים דלק עבור הבריאם - היה לאסור - כונתו אם היו מוסיפים דלק **רק** עבור הבריאם באופן שאינו מועיל לחולים ('ומה שצריכים להוסיף בשבת קודם צאת הכוכבים עוד מכוונה, כפי ששמענו הסיבה לכך היא מפני עוברי עבירה ונכרים שמדליקים אז את החשמל אבל לא [=רק] מפני מיעוט הנרות שדולקים

מערב שבת או נדלקים אז מאליהם ע"י שעון, ונמצא שאף אם נאסור ליהנות באותו הזמן מהחשמל ג"כ יצטרכו להוסיף מפני חולים כיון שאם לא יוסיפו עוד מכונה יכבו גם הנרות של בתי החולים, וכיון שכן שפיר מותר ממילא גם לדין ליהנות אותה שעה מהחשמל... כיון דבזה שגם אנו משתמשים אין אנו גורמים כלל לעשות שום מלאכה [=דק עבור הבראים] מה טעם יהא אסור ליהנות אז מהחשמל) - שהרי שיטתו בתשובה זו היתה שאין לאסור דבר שבעת עשייתו מועיל גם לחולים, אך שמועיל גם לריבוי הבראים, כמ"ש לעיל '...דכיון שאי אפשר כלל להוסיף עבור החולים א"כ מוסיף גם עבור הבראים - ה"ז חשיב כשוחט בשבת לחולה דמותר שפיר לבריא משום דאי אפשר לכזית בשר בלא שחיטה'.

קהילות יעקב

(ב' ז', לא מצאתי במהד' החדשות) [בשנת 1936 בי"ח 'נשר' ייצר מלט גם בשבת, והיה זה בית החרושת למלט היחיד בארץ; בעקבות תשובת הקה"י ופסקי הרבנים הראשיים שאסרו את השימוש במלט, נפגש הרב יעקב הלפרין עם מנהל בית החרושת, ואיים שיפרסם את פסק הרבנים שאסור להשתמש במלט, ושהוא ובעלי הון נוספים יקימו מפעל מתחרה, ושעד אז ייבאו מלט מיוגוסלביה; מנהל המפעל התרגז, אבל באותו יום הודיע על הפסקת הייצור בשבת, וכך היה עד פתיחת מלחה"ע לאחר שלש שנים (מתוך הספר 'זירות חי', לרב רפאל הלפרין)] יש לאסור את המלט משלשה טעמים, מחמת לפני עיור - כי אם היו נמנעים מלקנות לא היו מייצרים שלא ע"מ למכור, מחמת מסייע - האסור אף אם היה עובר בלעדיו, ומחמת מעשה שבת, כפי שהכתב סופר (או"ח נ') הורה שמה שבעל הפונדק מבשל - אסור עולמית לכל ישראל.

ממכה בנו גדול יש ללמוד שעובר בלפני עיור גם כשרק מעורר אצלו את הרצון לעבור, ולכן מי שאם לא היו קונים את סחורתו ודאי לא היה מחלל שבת - הקונה ממנו מסבב לו את הרצון וההסכמה להמשיך עבודתו גם להבא, ומכשילו לשבת הבאה, ועובר על לפני עיור. נחלקו האחרונים באם עובר על לפני עיור דאורייתא כשממציא לחברו דבר שיעשה בו עבירה, אך יכול היה להשיגו מאחר, והכריע המל"מ (מלוה ד' ב') שעובר, כי דוקא בנזיר שיכול לקחת בעצמו בחד עברי נהרא, ואינו דומה לננדו"ד שאינו יכול לקחת בעצמו אלא ע"י סיוע אחרים, ולמאי נפ"מ כשעוד משהו יסייע לו, ודבריו ברורים, וגם המתירים מדאורייתא - מודים שיש בזה איסור דרבנן של מסייע. בנדו"ד ברור שהוא איסור תורה שהרי כשמוכר לו נבילה שהיה יכול לקנותה במקום אחר - הרי לא הוסיף לו איסור כי ממילא היה אוכל כמות מסויימת,

אך כשמייצר מלט לפי מספר הלקוחות - הרי שאם היראים היו נמנעים מלקנות - היה מייצר כמות פחותה, וממילא מחלל פחות שבתות או פחות שעות או בפחות פועלים או בפחות כמות של תוצרת, ונמצא שכל קונה מסייעו לחלל שבת יותר ממה שהיה מחלל בלעדיו, וכן אמר גיסי החזו"א, והוי לפני עיור גמור; לכן פשוט שאסור גם לקנות מהמלט שלא נוצר בשבת כי אם לא היו לו קונים לכל המלט היה ממעט בעבודתו בשבת, ונמצא שקניית התוצרת מביאתו לתוספת חילול שבת, והוה לפני עיור גמור.

מהא דהחשוד על הטלת מומין בבכורות אין לוקחים ממנו בשר צבאים דמיחלף בעגל - יש ראייה לאסור את הבשר אף כשעובר בעצמו ואינו מכשיל את הלוקח, שהרי בשר הבכור שהוטל בו מום הוא היתר גמור לאחרים, שהרי לא קנסו בנו, וק"ו בנדו"ד שמחללים שבת בפרהסיא - יהא אסור ליקח אף המלט הנעשה בחול דמיחלף בנעשה בשבת. המג"א (שי"ח ב' נ"ל דלמי שנתבשל בשבילו הוי ג"כ דינו כמו הוא עצמו... דה"נ טעמא משום קנסא, ומיהו מדברי הרב"י שם משמע דוקא התם חיישין שיאמר לעכו"ם לבטלו אבל הכא... ולישראל לא חיישין דאין אדם חוטא ולא לו) נקט שאסור למי שנתבשל עבורו, דומיא דאסורו למי שביטלו עבורו איסור, אך כתב בשם הב"י שמה שאסרו למי שנתבטל עבורו הוא שמא יאמר לו לבטל עבורו, ולא משמע ליה איסורא, משא"כ לגבי שבת - לא ישמע לו דמשמע להו איסורא ואינו חוטא ולא לו; דעת האחרונים להתיר למי שנתבשל עבורו, אך מאחר והסברא היחידה להתיר היא רק כי אין מקום לגזור כי לא ישמע לו - ע"כ היכן שברור שישמע לו לחלל שבת, והוחזק בכך, וכ"ש כשמרוויח מכך וממילא אינו בכלל 'ולא לו' כי עושה עבור עצמו, ואם נמנעו לא היו עובדים בשבת - ודאי דינו כמבטל איסור - שאסור למי שנתבטל בשבילו, וכ"כ הפמ"ג לאסור במומר עולמית (א"א שכ"ה כ"ב ב' בחרש שוטה, אם בשלו לצורך ישראל אסור לו למי שנתבשל בשבילו לעולם אם היה המצוה מזיד... וכל שכן אם בישל המומר מעצמו לישראל במזיד - אסור למי שנתבשל בשבילו, דלא שייך אין אדם חוטא ולא לו), כי רק באמירה לעכו"ם שהיא שבות התירו לאחר בכדי שיעשה, אך באמירה למומר ראוי לקונסו לעולם שמא יאמר לו לעשות; כתב הריב"ש (תצ"ח ו' כאן, הרי הוא כנתבטל בשביל כל הקהל - למי שירצה לקנות, ואף על פי שלא נעשה בשביל אדם מיוחד אלא על הסתם בשביל מי שירצה לקנות - הרי הוא כמי שנעשה בשבילם ביוחד) שמה שאסור למי שביטלו עבורו - כולל גם כשלא נעשה בשביל אדם מיוחד אלא על הסתם בשביל מי שירצה לקנות, וא"כ - המלט

אסור עולמית כדברי הפמ"ג לכל הקהל שנעשה עבורם; ומ"ש הט"ז (צ"ט י' למי שנתבטל בשבילו - פירש רש"ל דהיינו דוקא שידע זה שנתבטל עבורו וניחא ליה - אפילו לא צוה אותו לבטלו, אבל אם לא ידע ממנו שרי ליה דהרי הוא כשווג, ובמקום האסור לו אסור גם כן לבני ביתו) ש"מי שנתבטל עבורו היינו דוקא כשידע מזה, אך מ"מ כאן נודע שהמלט מיוצר גם בשבת [לא הבנתי, הרי הט"ז כתב שידע וניחא ליה, ובנד"ד אי אפשר לומר דניחא ליה (י.ש.)]; כתב המג"א (שכ"ה ל"א 'וה"ה בכל מילי דפרהסיא אסור עולמית) שלדעת הרמב"ם (שבת ו' ב' 'גוי שעשה מלאכה מעצמו בשבת: אם בשביל ישראל עשה אותה... וימתין בכדי שתעשה, והוא שלא יהא הדבר בפרהסיא עד שידעו בו רבים שדבר זה בשביל פלוני הוא נעשה בשבת) כל שנעשה בפרהסיא ע"י גוי - אסור עולמית למי שנעשה עבורו, ופשוט שכ"ש שאסור עולמית כשנעשה ע"י ישראל, ואף שלר"ן אסור עולמית רק להקבר בקבר שעשה גוי מפני הגנאי - אך לא מצאנו שהתיר בנעשה בפרהסיא ע"י ישראל בחילול השם גדול מאד. סוף דבר, מטין הדברים שאסור להשתמש במלט הנעשה בשבת אף אם קנוהו, עפ"י הפמ"ג ועפ"י הרמב"ם שבמג"א, אבל לענין לאסור לכתחילה לקנות - בודאי שאסור לקנות אף מה שנעשה בחול מחמת לפני עיור ומחמת מסייע, ובודאי שהקונה נחשב כמי שיכול למחות - שהרי אם היו נמנעים מלקנות - היה נמנע מלעבוד בשבת בשביל מסחרו; כעת שמעתי שהפסיקו לחלל שבת במפעל, וא"כ הותרה תוצרתם שנעשתה בחול.

שו"ת הר צבי

(או"ח א' ק"פ) אם מותר להשתמש באור החשמל בשב"ק כיון שהעבודה נעשית גם בשבת ע"י יהודים ובשביל הצבור היהודי. הנה לכאורה הדין מבואר בגמ' ובפוסקים דישאל **העושה מלאכה בשבת בזדון אסור לו ליהנות מאותה מלאכה לעולם וגם לשאר ישראל אסור ליהנות עד מוצש"ק.**

אך יש לעיין בנד"ז אם יש כאן מלאכת עבודה בש"ק, דלפי ששמעתי נסתדר עבודת החשמל במח"ק בדרך זה: בתחנה נמשכת עבודת המכונה שמונה שעות בכל יום, היינו קודם שקיעת החמה בערך ג' שעות נפתחת עבודת המכונה ועובדת בלי הפסק עד תום חמש שעות משעות הלילה, כשנפתחת המכונה תיכף מתחלת העבודה וידי אדם מסולקות ממנה לגמרי והעבודה נמשכת מאליה בלי שום תנועת אדם - וא"כ לענין השמוש באור החשמל בליל ש"ק אין כאן נהנה ממלאכת ש"ק

כלל ועיקר... ונמצא דמצד האיסור שלא ליהנות ממלאכת שבת אין מקום לאסור
בנ"ד, דאין בזה שום מלאכת שבת.

אמנם יש לדון מצד אחר בנוגע לשרייתא דהא מילתא, דמכיון שקודם חצות
הלילה דרכן להפסיק את העבודה ולסגור את המכונה, א"כ יש כאן מלאכת כבוי
בשבת, ואף דהישראל אינו נהנה הנאת גופו ממלאכה זו ואינו דומה למדליק לו את
הנר, עכ"ז יש לדון דבמה שהישראל פותח את חוטי החשמל הנמשכים לתוך ביתו
אף שהוא פותחן ומדליקן מבעוד יום, מ"מ הרי הוא גורם שהפועל העובד הסוגר את
המכונה יבוא ע"י למלאכת הכיבוי בשבת שאלמלא לא היה זה פותח לא היה זה בכלל
מכבה, וא"כ ליתסר מצד לפני עור; אך כד נעניין מלאכת הפועל הוא הכל פעולה אחת,
בין אם יפתח הלה את חוטי החשמל או לא - ובלא"ה הוא מכבה בפעולתו כי הלא יש
גם גוים שמשתמשים באור החשמל [כוונתו שבין אם התאורה בביתו של השומר השבת
תהיה דלוקה או כבויה מבע"י - מלאכת הכיבוי של הפועל תהיה זהה, כי ממילא מכבה את התאורה
בביתם של הגוים]; ורק דיש לדון בריבוי שיעורין, דע"י ריבוי המשתמשים מתרבה
מלאכת הכיבוי, ויש לעניין אם שייך לפני עיור בריבוי שיעורין, דלכאורה מאן דלא ס"ל
כצנועין משמע דליכא לפני עור, אבל יש ראשונים דס"ל דריבוי בשיעורין אינו אלא
דרבנן וכיבוי זה אינו מלאכה דאורייתא, לפ"מ דקיי"ל משאצל"ג פטור, ובנ"ד יש לדון
עוד דאינו אלא גרם כיבוי ולכן אין לאסור את פתיחת החוט מבעוד יום משום שלא
יבוא זה לריבוי מלאכת הכבוי.

הנה כ"ז הוא לענין אי מותר להשתמש בנר זה בליל ש"ק, משא"כ במוצ"ש הרי
אנו באין לדין נר שהדליקו ישראל בשבת ובעכו"ם בכה"ג אסור למוצ"ש בכדי שיעשו,
אך בישראל לא גזרינן לאסור בכדי שיעשו, אבל מ"מ הא כתב המג"א (סי' שי"ח) דלמי
שנעשה בשבילו יש לו דין דהעושה מלאכה בעצמו דנאסר עולמית ליהנות ממלאכה
זו, וא"כ לכאורה במוצ"ש יהא חמור מליל ש"ק בטבריא דאיכא רוב יהודים, אבל הוא
בעצמו הביא שהב"י לא ס"ל כן דלא נאסר למי שנעשה בשבילו וממילא דמותר גם
למוצ"ש.

ומקום יש לעניין דבנ"ד דהעובדים המה מומרים לחלול ש"ק ואולי גם לכל התורה,
א"כ לחומרא נימא דחשיבי כאינם בני ברית ודינם כנכרים ליאסר למוצ"ש"ק בכדי
שיעשו, אך בנ"ד אין לנו לדון לענין בכדי שיעשו, דברגע אחד מתפשט האור בכל
הבתים ותיכף הוי כשיעור בכדי שיעשה...

העולה מכל זה, דבין בליל ש"ק ובין במוצש"ק יש לדון דאין להחמיר על המשתמשים בבתייהם ליהנות מאור זה [זולת כשחל יום טוב במוצאי שבת קודש יש להחמיר שלא להשתמש באור הזה אם נעשה ע"י ישראל בש"ק...]; [יש לעיין אי אסור מטעם מסייע ידי עובדי עברה ובדברי הש"ך י"ד סימן קנ"א, עיין בת' בית שלמה או"ח ל"ח שמבאר חילוקים דהיכא דהוא מזיד ויש ספק אם יעבור ליכא איסור משום מסייע ידי עובדי עברה, עיין שם].

[יש להעיר שתיאור המציאות המתואר בתשובה זו איננו מציאותי כלל, ויל"ע אם אי פעם היה מציאותי או שרימו את הגצפ"פ זצ"ל, שהרי ברור שבחמש השעות הראשונות של הלילה יש גם פעולות אדם, וגם לאחר מכן אינם מכבים את המכונות, וה'בכדי שיעשה' בתחנות החשמל הגדולות המבוססות על קיטור - הוא כשעתיים ולא רגע אחד, ולפ"ז הגצפ"פ זצ"ל היה צריך לאסור את השימוש בחשמל האידנא, אלא שלא ביאר לנו מה דעתו במציאות שהחשמל נצרך גם לפיקו"נ].

שו"ת אבן ישראל

(הגרי"י פישר זצ"ל, חלק ט' עמ' פ"ד) להשתמש בחשמל בשבת יש נדון אחר שע"י שהוא מדליק את הנרות הרי הם עוברים על ידו באיסורים רבים של הבערה בשבת ואיכא לפני עור; ואף אי נימא דחברת החשמל מותר להם להוסיף דלק ולהבעירו בשבת, אף אי נימא דלבת"ח יש להם קווים מיוחדים - מכיון שיש הרבה חולים מסוכנים בבתיים פרטיים שצריכים לחשמל לעשות דיאליזה לכליות וכן חולים מסוכנים אחרים וממילא מוכרחים לספק חשמל לכולם כי אינם יודעים מי שצריך ומי שלא צריך [עד כאן הסיבה שמותר להם להוסיף דלק ולהבעירו], מ"מ כל איש שהוא יודע שא"צ בביתו חשמל לחולה מסוכן, וגם נרות להאיר ודאי א"צ [אולי כוונתו שגם למי שיש בביתו חולה מסוכן - אך יודע שאינו צריך לתאורה] - אסור לו להדליק את נרות החשמל בשבת כי הוא מכשיל את חברת החשמל בלפני עור, ואין זה בגדר ריבוי בשיעורין [כלומר, שבזה יש שנקטו שאסור מדרבנן בלבד]; ואף דדבר ידוע שבשעות ראשונות של השבת יש די מספיק חשמל לכל אלו הנרות שמדליקין בלילה - מ"מ הרי אח"כ בבוקר ובכל השבת צריך ליזהר שיהיו המנורות סגורים כדי שלא יעבור על לפני עור.

[מסתבר שמאחר ובזמנו ייצור החשמל היה תלוי בהוספת דלק - הניח שכשהנורה דלוקה בשבת, אף אם הודלקה מע"ש, הרי בעטיו חייבים להוסיף דלק, ויש בזה משום לפני עור כי מוסיפים מחמתו, ולכן הניח שלא מועיל ייצור החשמל לחולים - חייבים למנוע כל שימוש שאינו לצורך פיקו"נ, וזאת דלא כתשובת הגרשז"א זצ"ל שהתיר - כי אם לא ייצרו חשמל גם לבריאים - לא יוכלו

לייצר גם לחולים, וא"כ כל ייצור החשמל הוא בהיתר. עוד כתב שאינו דומה ל'ריבוי בשיעורין' שבו כל הייצור נעשה לצורך החולים אלא שחששו שאם הבריא יקח מתבשילו של החולה - יש חשש שיוסיפו עבורו, כי כאן הרי מוסיפים ישירות עבורו, **ולכאורה יש לרחות שאינו אפילו בגזירת שמא ירבה** כי מאחר ואי אפשר לייצר חשמל לבריא פני עצמם אלא ייצור החשמל לחולים כרוך בייצורו לבריא - דומה לשוחט לחולה ולא למבשל לחולה, שאינו בגזירת שמא ירבה. עוד הניח שבתחילת ליל שבת יש מספיק חשמל לכל הצרכנים - וזה ודאי **לא מציאותי אצלנו**, מאחר ולא ניתן לאגור את החשמל אלא מייצרים אותו בכל רגע].

שו"ת אגרות משה

(או"ח ד' ס"ד) להשתמש במה שעשו נכרים בשבת: מכיון שבחשמל ממש אף בנכרים מועטים הרי צריכין לתקן כל מכוונת החשמל שבעיר אף רק בשביל בית אחד כמו לכל העיר - אין לאסור לישראלים אף שהם המרובים, וכ"ש כשהנכרים מרובים - כמו בערי מדינתנו אמריקה.

בארץ ישראל שהרוב ישראלים ויש לחוש שגם הפועלים הם ישראלים לא שייך היתר זה, ומ"מ **רובא דאינשי אף מת"ח ויראי השי"ת ואף בבתי כנסיות וגם בשיבות נוהגין היתר, ורק מיעוטא דגדולי תורה ויראה נוהגין בבתיאן איסור**; לא ידוע לי עיקר הטעם אבל שמעתי כי הכל מכינים לא רק בערב שבת אלא כל הימים שהחשמל יעבוד בעצם שלא ע"י אנשים - ורק שמוכנים שם אנשים לתקן כשיתקלקל, ולכן סומכין שלא נתקלקל ולא הוצרכו לתקן - שהוא כמין חזקה, וגם יש גם פועלים נכרים לתקן כשיתקלקל, שאז לא היה אסור מטעם שיש גם בתי נכרים כדלעיל, שלכן **איכא גם ספק ספיקא שמא לא נתקלקל, ואף אם נתקלקל שמא תיקנו נכרים - לכן נוהגין להתיר**; עכ"פ אם אשתך אינה רוצה להחמיר **אין לך למחות בידה אף שאתה רוצה להיות מן המחמירין, ובפרט שקרוב הדבר שיביא זה לידי מריבות בבית, ואף אתה בעצמך אם קשה לפניך להחמיר** - מאחר שרוב ת"ח שבא"י מקילין בזה [תמצית: רוב היראים בא"י, פרט למיעוט גדולי תורה ויראה - משתמשים בחשמל אך שהפועלים ישראלים, ושמעתי שהטעם שייצור החשמל הוא אוטומטי, והפועלים רק מוכנים לתקן תקלות, ולכן סומכים על החזקה שלא התקלקל ועל כך שיש פועלים נכרים לצורך התיקונים - ונמצא שיש ס"ס שמא לא התקלקל ושמא נכרי תיקן, ואין למחות ביד אשתך שלא רוצה להחמיר, ובפרט שקרוב להביא למריבות בבית, ואם קשה א"צ להחמיר כי רוב ת"ח בא"י מקילין].

(או"ח ד' קכ"ז) בדבר שאלותיך בדבר השתמשות בחשמל בשבת איני רואה חילוק ממש בין השתמשות להאיר בנרות החשמל ובין המקרר, **דאם איכא היתר מחמת שצריכים לעשות עבודת החשמל בשביל הבתי חולים - לא היה בזה גם איסור דחלול השם**, אבל לא מובן היתר זה דהא אפשר לעשות מכונה קטנה לכל בית חולים, וגם הא אפשר להשיג על יום השבת נכרים שיעשו כל העבודות במכונת החשמל הגדולה, וכיון שאינו בעניני הרפואה ועניני הצלה גופייהו - לא שייך זה לזרזות לעשות ע"י ישראל גדולים, שלכן הרי אסור לעשות ע"י ישראל, וליכא ההיתר כלל; ואם יש לחוש שהנכרים יקלקלו בכוונה - יעמידו שומרים מישראל עלייהו.

אבל מה שמשתמשין בחשמל למקרר הוא אולי מצד שהרבה פעמים מתקלקלים האוכלין, ולכן כיון שכל האיסור ליהנות אף ממלאכת ישראל במזיד הוא רק מדרבנן - **הקילו בהפסד מרובה כזה לסמוך על ההיתר דבשביל בתי החולים**, אף שאין לסמוך כל כך, וגם זה שלא נתקלקלו האוכלים מכפי שהיו ולא ניתוסף שום שבח בהו - **אין זה הנאה הנאסרת בשביל שמה שלא נתקלקלו** היתה לו ההנאה דמתחלה, בפרט שלא ברי שהיו מתקלקלין, וזהו טעם גדול לע"ד [תמצית: אם יש היתר מחמת הצורך בעבודות חשמל לבתי החולים - אין גם איסור של חילול השם, ואין לחלק בין נרות למקרר, אלא שהיתר זה לא מובן כי ניתן להפעיל גנרטור קטן לכל בית חולים, וניתן להפעיל נכרים לעבודות בחברת החשמל שהרי אין זה בעניני ההצלה עצמה - שצריכה להעשות ע"י ישראל גדולים, וניתן להעמיד שומרים שהנכרים לא יקלקלו; השימוש למקרר אולי כי חוששים שהמאכלים יתקלקלו - והקילו בהפסד"מ לסמוך על ההיתר של בתי החולים באיסור דרבנן של הנאה ממלאכת ישראל, אף שאין לסמוך כל כך, וגם מה שהמאכל לא התקלקל ולא נוסף בו שבח - אינו הנאה הנאסרת, בפרט שלא ברי שלא היה מתקלקל לולא כן, וזה טעם גדול].

שבות יצחק

שו"ע (רע"ח א') מותר לכבות הנר בשביל שישן החולה שיש בו סכנה, מ"ב (רע"ח א') עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב דדוקא בשא"א להוציא החולה למקום אחר או להסתיר האור ממנו... דאל"ה בודאי יותר טוב לטלטל מוקצה מלעבור על איסור כביה', בה"ל (רע"ח ד"ה מותר) 'מה שכתב הרמב"ם בשא"א להוציא ר"ל היכא דחוששים פן ע"י טלטולו יכבד עליו החולי יותר... ונראה דלהרמב"ם אם אפשר לעשות עצה אחרת - לבד דאיסורא איכא גם חיוב חטאת איכא... ומ"מ יש לעיין

לדינא דאפשר דזה דוקא לדעתו דס"ל מלאכה שאצ"ל חייב עליה אבל להפוסקים דפטרי אפשר דמותר לכתחלה בחולה שיש בו סכנה בכל גווני... ומ"מ לדינא נראה להחמיר לכו"ע היכא דיש לו עצה אחרת להסתיר האור ע"י כפיית כלי וכיוצא בזה - כי באיסור כביה אף דהיא מלאכה שאצ"ל מ"מ מפני שהיא קרובה מאד לאיסור תורה לא רצו להקל בה... ובפרט בדבר שלהרמב"ם חייב חטאת וכמו שכתבנו למעלה האיך נבוא אנחנו להקל לכתחלה'. שו"ת אג"מ (או"ח ד' קכ"ז) הסתייג מהיתר השימוש בחשמל בשבת על סמך שהעבודות נצרכות לבתי החולים, מאחר **וניתן להפעיל נכרים לעבודות בחברת החשמל** שהרי אין זה בעניין ההצלה עצמה - שצריכה להעשות ע"י ישראל גדולים; מבואר בדבריו שמאחר ויש אפשרות לעשות ע"י גוי, ועשה ע"י ישראל - אסור משום מעשה שבת. מסקנת הבה"ל שלרמב"ם עדיף לטלטל את הנר שלא יפריע לחולה מלכבותו, ונראה שאם כיבה ולא עשה העצה האחרת - חייב חטאת, אך אפשר שזה דוקא לשיטת הרמב"ם דמחייב על מלאכה שאצ"ל, ג, משא"כ לראשונים הפוטרים אפשר שמוותר לעשות לחולה בכל גווני, ומ"מ לדינא נראה להחמיר בכיבוי שהוא חמור יותר גם לפוטרים במלאכה שאצ"ל, ג, ואין נקל לכתחילה במה שלרמב"ם בחטאת; ומתשובת האג"מ מוכח שלא צירף את מה שסוף סוף המלאכות נעשות גם לצורך החולים, מאחר וניתן היה להפעיל נכרים לעבודות ייצור החשמל, ואינו בעניין ההצלה עצמה שצריכה להעשות ע"י ישראל; מדברי שניהם נלמד שיש לאסור את החשמל אף שבפועל מועיל לחולים, ואף שכעת אין אפשרות להביא נכרים [לענ"ד כל שיש מקום לדון ולהגדיר את הבאת הנכרים כ'איכא דרכא אחרינא' לדעת האג"מ, ולקשר זאת לדעת הרמב"ם המחייב שכביה את הנר לחולה ולא טלטלו החוצה - הוא רק כשאין ניתן להפעיל את המערכת ע"י נכרים, אולם אם השיקול שלא להפעיל נכרים אינו מציאותי כלל מבחינת המצב והנתונים בשטח, כדי שלא לאפשר להם להזיק (כמובן שעצתו של האג"מ להעמיד שומרים - אינה רלוונטית בפעולות ממוחשבות התלויות בלחיצת כפתור) כי לא סומכים על נאמנותם, ומשיקולים אחרים - הרי נחשב כליכא דרכא אחרינא, ואין טענה מדוע לא השתמשו בנכרים, ורק בדחיפת הפחם בטרקטור ניתן היה לקבול על כך שלא משתמשים בנכרים].

אם היו מכבים מכונה ואח"כ מדליקים - הרי ההדלקה מוכרחת לחולה, אולם מאחר ומתחילה מדליקים ורק אח"כ מכבים - הרי בשעה שהדליקו - לא היתה ההדלקה מוכרחת לחולה, וממילא נאסרה בשימוש, ולא יועיל כשלאחר הכיבוי -

המודלק הוא שיספק את צרכי החולה, או דילמא מאחר וסוף סוף מועיל הוא לחולה כעת - יש להתירו כאילו נעשה כעת בהיתר, והגריש"א הכריע שיש לחוש משום מעשה שבת [לענ"ד יש לחלק בזה, שכל דבריו אמורים רק כשהדליקו יחידה קטנה כדי לאפשר כיבוי יחידה גדולה לצורך חסכון כשהצריכה יורדת, וממילא יכולים היו להסתפק ביחידה הגדולה שכבר דלקה, ואז ההדלקה לא נעשית בשל צרכי החולים]; אך אם הדליקו יחידה גדולה ואח"כ כיבו יחידה קטנה, וזאת מפני שהצריכה עלתה או היתה צפויה לעלות - הרי שהדליקו כדי שלא יחסר לחולים כשהצריכה הכללית תגבר - וא"כ כבר מעיקרא נחשב כהדלקה לחולה].

אף שכל יחיד בצריכתו המועטת אינו גורם לתוספת איסור - אבל אם כל הבריאים, או אפילו כל שומרי השבת היו נמנעים מלצרוך חשמל - היו נעשות פחות פעולות, ולכן נמצא שכלל המשתמשים גורמים למלאכות אלו [יש להעיר שבתשובת הגרשז"א לא מנע את היחידים מלהשתמש אף בכה"ג, מאחר וסוף סוף כל שנעשה בייצור החשמל - נעשה לצורך פיקו"נ, והמשתמש אינו מחוייב למנוע חילול שבת לפיקו"נ בשב ואל תעשה]; עוד יש להעיר מדברי החפץ חיים בהקדמה לאוין ד' - שאיסור לפני עיור הוא רק מחמת מי שהאיסור הותחל מחמתו, ולא אומרים שכשרבים מאזינים ללשה"ד - כולם עוברים על לפני עיור בהכשלת המספר; וכלפי שליחות לדבר עבירה - הרי מאחר ושולח את חברת החשמל לעשות בהיתר (ע"י נכרים ובפעולות אוטומטיות) ולא באיסור - אינו נחשב שלוחם לעשיית איסור].

אף שבד"כ ריבוי החשמל נעשה לצורך כולם בשווה, אך לעתים הריבוי מעיל רק לצורך הבריאים, שאת עודפי החשמל מפנים לשאיבת מים ע"י 'המוביל הארצי' ו'מקורות' שאינם זקוקים לאותו חשמל דוקא ברגע מסויים, וממילא מראש מבקשים לייצר עבורם, וניתן גם לנתק אותם מהצריכה הכללית, אולם כלפי הצרכנים הפרטיים - תמיד הריבוי הוא באופן שמוכרחים לייצר גם מפני פיקו"נ, וממילא אין לאסור להם מגזירת שמא ירבה, כן שמעתי מהגרי"ש זצ"ל.

תם ונשלם שבח לא-ל בורא עולם